

ΤΟΠΟΙ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ

-- εν μέσω ψυχοδιανοητικών αυτοματισμών για τον χώρο και την κρίση --

Μαρία Δανιήλ¹
Γιώργος Κουτούπης²

¹ Δρ Αρχιτέκτων - Επίκ. Καθηγήτρια ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας, mdaniil@teiser.com
² Δρ Αρχιτέκτων - Επίκ. Καθηγητής ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας, gkout@teiser.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Καταθέτουμε μια "μειοψηφική αναφορά", κατά κάποιον τρόπο, που θ' αφορούσε τον μη προφανή, τον μη αυτονόητο, τον σχεδόν αδύνατο εκείνο χώρο σκέψης, ομιλίας, ζωής εν τω μέσω της κρίσης. Το ερώτημα που θέτουμε και πραγματευόμαστε είναι το εξής: ποιος είναι κάποιος (κάποιοι) υπό διάνοιξη χώρος σκέψης, ομιλίας, διαβίωσης, όπου έχουν ανασταλεί οι ψυχοδιανοητικοί αυτοματισμοί περί χώρου και κρίσης; Συνακόλουθα, τίθεται και το ζήτημα ενός ανάλογου (υπό διάνοιξη) ...*χρόνου* -- που «δεν υπάρχει» σε περιστάσεις "έκτακτης ανάγκης" κι επειδή, όπως είναι γνωστό, «ο χρόνος είναι χρήμα».

Λέξεις κλειδιά: κρίση, ψυχοδιανοητικοί αυτοματισμοί, μη-γραμμικότητα, υπό διάνοιξη χρονοχώρος, τόποι μετάβασης

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία μας αφορά τον εγχώριο λόγο για τον χώρο, μετά την (κηρυχθείσα) κρίση και μετά τις (εξακριβωμένες) επιπτώσεις της σ' αυτόν -- στον χώρο, αλλά και στον λόγο.

Πιο συγκεκριμένα, κατά το φαινομενολογικό του μέρους, ο λόγος για τον χώρο και την κρίση κινείται, εν πολλοίς, σε δύο άξονες: α) στην καταγραφή (και διεκδραμάτωση) της σημερινής κατάστασης, ή/και β) στην ανίχνευση ενθαρρυντικών ενδείξεων προς την κατεύθυνση του "ξεπεράσματος της κρίσης". Παρατηρούμε, ότι οι δύο άξονες έχουν μια κοινή αφετηρία, ή ένα κοινό κομβικό σημείο, όπου εμπίπτουν κάποιες παραδοχές και συμβάσεις (κάποια κλισέ), ως *ψυχοδιανοητικοί αυτοματισμοί*, που προκαλούν την περιέργεια τουλάχιστον. Χαρακτηριστική, επίσης, είναι η καταφανής βαρύτητα που αποδίδεται στο ψυχολογικό-συμπεριφορικό μέρος των εν λόγω αυτοματισμών, σε σύγκριση με το διανοητικό, -- αφότου, μάλιστα, μάθαμε ότι «η οικονομία είναι ψυχολογία».

Αν λοιπόν, πριν, είχε νόημα το ψυχανέμισμα μιας επικείμενης συμφοράς, κι αν πλέον - μετά την αποδοχή του "μοιραίου" -- είν' εφικτή κάποια (θαλπερή) έκθεση πραγματογνωμοσύνης της καθ' ημάς καταστροφής, (κι αν, ακόμα, αφήσουμε κατά μέρος την καθ' όλα υπαρκτή πιθανότητα μιας επιπλέον καταστροφής επί της συντελεσθείσας), τι άλλο σου μένει, απ' το να μιλήσεις για το "μέλλον" -- μ' όρους "ανάκαμψης", "επανεκκίνησης", ... "ελπίδας"; Η τρέχουσα θυμοσοφία λέει: οι καμπύλες, όταν πέφτουν, κάποια στιγμή ανεβαίνουν, (ενώ σπάνια παρατηρείται η ίδια ...στοχαστικότητα, όταν οι καμπύλες βρίσκονται "στα πάνω" τους). Στο κάτω-κάτω, επιμένει, υπάρχει το αναφαίρετο δικαίωμα στην ελπίδα. Υπό την τρέχουσα, επίσης, επικοινωνιακή ηνιόχηση της δημόσιας

συζήτησης, οτιδήποτε άλλο θ' απαξιωνόνταν με τις συνοπτικές διαδικασίες του κοινωνικού αυτοματισμού.

Απ' την πλευρά μας, καταθέτουμε μια "μειωψηφική αναφορά" κατά κάποιον τρόπο (όπως στο "Minority Report" του S. Spielberg), που θ' αφορούσε τον μη προφανή, τον μη αυτονόητο, τον σχεδόν αδύνατο εκείνο χώρο σκέψης, ομιλίας, ζωής εν τω μέσω της κρίσης. Το ερώτημα που θέτουμε και πραγματευόμαστε είναι το εξής: ποιος είναι κάποιος (κάποιοι) υπό διάνοιξη χώρος σκέψης, ομιλίας, διαβίωσης, όπου έχουν ανασταλεί οι ψυχοδιανοητικοί αυτοματισμοί περί χώρου και κρίσης; Συνακόλουθα, τίθεται και το ζήτημα ενός ανάλογου (υπό διάνοιξη) ...χρόνου -- που «δεν υπάρχει» σε περιστάσεις "έκτακτης ανάγκης" κι επειδή, όπως είναι γνωστό, «ο χρόνος είναι χρήμα».

Μια (εκ των υστέρων) προσπάθεια για τον εντοπισμό των θεωρητικών μας ερεθισμάτων από ανάλογα εγχειρήματα, μας έφερε στις εξής αξιοσημείωτες περιπτώσεις: α. στο σχεδιαστικό έργο του Lebbeus Woods και, ειδικότερα, στις προτάσεις του για "ελευθερο-χώρους" ("freespaces") κι "ελεύθερες ζώνες" ("free zones"); β. στο λογοτεχνικό έργο του James G. Ballard, και στην επιμονή του στις "μεταβατικές ζώνες" ("transit zones"); γ. στον "Stalker", την κινηματογραφική ταινία του Andrej Tarkovski, και την περίφημη "Ζώνη" της. Και στις τρεις περιπτώσεις, είναι καθοριστική η παρουσία κάποιας μορφής "κρίσης", φανεράς ή αθέατης. Αξιοπρόσεκτο είναι ότι η τέχνη από πολύ νωρίς υπέκυψε στη ...σαγήνη της "ζώνης", καθώς αντιλήφθηκε ότι κάτι ασυνήθιστο συμβαίνει εκεί και άρχισε την εξερεύνησή της. Οι στιγμές της αποκάλυψης, όμως, διαρκούν λίγο, και συνήθως είναι "επικίνδυνες".

(πηγή εικόνων: www.englishrussia.com - επεξεργασία από τον Γ. Κουτούπη)

2. ΨΥΧΙΚΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΟΙ ΑΥΤΟΜΑΤΙΣΜΟΙ

Οι αυτοματισμοί, που δίνουν το έναυσμα για την "αναφορά" μας, συνοψίζονται σε κάποιους στερεοτυπικούς τρόπους του λέγειν, όπως:

-- «κρίση είναι, θα περάσει» -- υπονοώντας μια κυκλική κίνηση των κοινωνικών πραγμάτων, όπως συμβαίνει σε κάποια περιοδικά φυσικά φαινόμενα,

-- «κάποια στιγμή θα πιάσουμε πάτο» -- ο "πάτος" σαν το αυτονόητο τέλος μιας καταβύθισης, ή σαν την προδιαγεγραμμένη τοποθέτηση πέρατος σ' ένα "βαρέλι δίχως πάτο",

-- «φως στην άκρη του τούνελ» -- που 'χει ήδη διακωμωδηθεί αρκούντως, σαν φως της νταλίκας που 'ρχεται κατά πάνω μας,

-- [μ' επιστέγασμα όλων, σε κάθε περίπτωση, το (τελείως ταρτουφικό) «πάνω απ' όλα η υγεία»].

Και κάποιοι πιο σοφιστικοί, όπως:

-- «τότε υπήρχε προοπτική» -- μια πολύ σχηματική αναφορά στις πρώτες δύσκολες μεταπολεμικές-μετεμφυλιακές δεκαετίες στη χώρα' στον βαθμό που 'κείνα τα ιστορικά δεδομένα ήταν διαφορετικά, δεν φαίνεται τώρα καμιά διάθεση επικαιροποίησης της ίδιας της έννοιας και του ρόλου της "προοπτικής" (που σήμερα είναι εξαιρετικά αμφίβολης σημασίας και χρησιμότητας),

-- ή το υπονοούμενο κάποιο "χρέος" της Ιστορίας προς τη χώρα.

Στον βαθμό που τα "κλισέ" -- τα παραπάνω κι άλλα -- γίνονται κυρίαρχος λόγος, διαμορφώνουν στάσεις απέναντι στην κρίση και προσδοκίες ως προς την έκβασή της. Παρ' όλο που δεν πρόκειται για προϊόντα σκέψης, η συμβολή τους στο λεγόμενο "μπλοκάρισμα" της σκέψης, την τροχοπέδηση της διαδικασίας του (ορθολογικώς) σκέπτεσθαι, συμβαίνει με τρόπο αντίστροφα ανάλογο της σπουδαιότητας που θα τους απέδιδε κανείς. Επιπλέον, η διαμεσολάβησή τους στην (καθημερινή μας) σκέψη ενισχύει το φαινόμενο του ... (σιγά-σιγά) «σκέφτομαι όπως ενεργώ», δηλαδή της σκέψης που γίνεται "αναδρομική", δευτερεύουσα, επόμενη των πράξεων -- ενώ θα περίμενε κανείς να σκέφτομαι (πρώτα) για να ενεργήσω.

Το αναμάσημα των στερεοτυπικών κλισέ φανερώνει μια δύσκαμπτη συμπεριφορά που θυμίζει νεύρωση, μια "τραμπάλα" ή ένα "πινγκ-πονγκ" χωρίς αρχή και τέλος, έναν μονότονο και αποχαυνωτικό ψυχοδιανοητικό αυτοματισμό. Ακόμα, αντίστροφα κυκλικό και ατέρμονο απ' το νόημα των ίδιων των φράσεων-κλισέ που ξεδιπλώνεται γραμμικά. «Ο νευρωτικός επαναλαμβάνει αντί να θυμάται» (Φρόντ)· στην περίπτωση που συζητάμε -- μια περίπτωση "συλλογικής νεύρωσης" ή κρίσης --, η αντίσταση στην ανάμνηση, στη μνήμη και την αξιολόγηση του παρελθόντος, είναι μια λήθη που επιβάλλεται, όπως φαίνεται, (και) μέσω της νεύρωσης. Περιττό ν' αναρωτιέται κανείς τι εξυπηρετεί.

Όπως κι αν παρονομάζεται το "τέλος" (ή η αρχή του τέλους) της κρίσης ("πάτος", "Ιθάκη", κτλ.), άλλες διατυπώσεις για την κατάσταση, μπλοκάρουν, αντίστροφα, τα κλισέ και στρέφουν τη σκέψη προς δύσβατες κατευθύνσεις. Ενδεικτική είν' αυτή που πρόλαβε να μας αφήσει ο σκηνοθέτης Θ. Αγγελόπουλος: «στο τέλος αυτής της κρίσης δεν βλέπω φως». Παράξενο, πράγματι, τέλος (κρίσης) χωρίς φως, που προκαλεί τη σκέψη και την αντίληψή μας.

Παρόμοια, η ιδιαίτερη προτίμηση τελευταία προς το "σπιράλ" για την απεικόνιση της κατάστασης και της δυναμικής της. Υπερβαίνει τις απόψεις περί "προοπτικής", "βαρελιού" ή "πυθμένα", καθώς εμπεριέχει και κάποιες εννοήσεις (κβαντικής καταγωγής), όπως περί σπιράλ ("ανοδικού" ή "καθοδικού", αδιάφορο, ή χωρίς "πάτο"), που 'ναι δυνατόν ωστόσο να εκβάλλει σ' εντελώς νέες πραγματικότητες. Ο ρυθμός του "σπιράλ" (progressive rhythm) αφορά μια προοδευτικότητα χωρίς πρόσημο, τον μετασχηματισμό ή τη μετάλλαξη στη διάρκεια του χρόνου, την έννοια των προηγούμενων και επόμενων σταδίων και μια "τελική" κατάσταση ολότελα αλλιώς, συνήθως, απ' την αρχική.

Το εξηγητικό μοντέλο του σπιράλ περιγράφει μια αυτο-τροφοδοτούμενη διαδικασία, η οποία τείνει να χαρακτηρίσει μεγάλες κατηγορίες κρίσιμων φαινομένων της εποχής μας. Συνδυασμένο, το σπιράλ, με την έννοια της "σκουληκότρυπας" ("wormhole"), αναπαριστά την ασύμμετρη συνέπεια της απρόβλεπτης εκβολής (αλλά κι ενδοβολής), υπό τη συνθήκη της γενικευμένης αλληλενέργειας και διασύνδεσης, και τελικά της

απροσδιοριστίας. Ωστόσο, η συνεπαγόμενη αδυναμία προβλεψιμότητας είναι και το σημείο, εντεύθεν του οποίου η κοινωνική δυναμική μπορεί να 'ναι ακόμα ανοιχτή.

Απ' την άλλη, οι ψυχοδιανοητικοί αυτοματισμοί μπορούν να θεωρηθούν ως το σύμπτωμα της γραμμικής αντίληψης (ομαλότητα, ρυθμική κανονικότητα, κατεύθυνση και άρα αρχή-μέση-τέλος, κλπ.) για την εξέλιξη των σύγχρονων φαινομένων. Υπαγορεύουν συμπεριφορές, αναγκασμούς και προσδοκίες, που συνάδουν με τελικότητες σαν κι αυτές που συμπεριλαμβάνονται στην προσπάθεια για τη διαμόρφωση μιας εγχώριας "νέας (λεγόμενης) αφήγησης".

Είναι προβληματική, επίσης, η καταφανής κλίση τους προς μια "μελλοντικότητα" (futurity), από την άποψη της λογικής του «ό,τι έγινε, έγινε· τώρα κοιτάμε προς το μέλλον», που απαξιώνει κάθε διάθεση κριτικής του παρελθόντος. Η επανεξέταση του παρελθόντος θεωρείται χρονοβόρα (αν όχι στασιμότητα), κι απαξιώνεται με συνοπτικές διαδικασίες, καθώς η "λύση" κι οι "συνταγές" της εξόδου από την κρίση είναι ήδη έτοιμες, και το μόνο ζητούμενο είναι η άμεση εφαρμογή τους. Η προτεινόμενη (κενή) "μελλοντικότητα" συγκαλύπτει μια επείγουσα ανάγκη αναίρεσης κάθε χρονικού (ή/και χωρικού) *περιθωρίου* στοχασμού και συνειδητοποίησης αυτού του «ό,τι έγινε».

Ποιες, λοιπόν, θα μπορούσαν να 'ναι κάποιες προϋποθέσεις αναστολής των συμπεριφορικών κλισέ, ώστε να διερευνηθεί η δυνατότητα "διάνοιξης", ή "χωρέματος" (αυτού που 'ναι δυνατόν να χωρεθεί, ν' ανοίξει χώρος γι' αυτό ή να χωρέσει σ' έναν χώρο);

Όσον αφορά το ψυχολογικό μέρος, η μη παροχή εκείνου του περιθωρίου συναισθηματικής έκφρασης (ακόμα και για εκτόνωση), μια δυνατότητα για εκφόρτιση που θα περίμενε κανείς κάπου, οπουδήποτε στο (χωρο-)χρόνο της κρίσης, μουδιάζει το συναίσθημα και θολώνει τη σκέψη. Κάτω απ' το δίζυγο "φόβος-ελπίδα", το συναισθηματικό φάσμα του ανθρώπου πολώνεται, καθώς ταυτόχρονα συμπιέζεται και συρρικνώνεται, από τους συμπεριφορικούς νάρθηκες του "αισθήματος ασφαλείας" και του "αισθήματος αισιοδοξίας". Είναι, πλέον, καταφανής η εργαλειακή τους χρήση υπό τη συνθήκη της "έκτακτης ανάγκης" και των "πιστικών χρονοδιαγραμμάτων". Μια διάνοιξη θα 'ταν η αποσυμπύκνωση του υποκειμενικού και κοινωνικού χρόνου κι η διάταση του συναισθηματικού φάσματος, ώστε να *χωρέσει* η απειλούμενη ατομική και συλλογική ψυχο-ποικιλότητα.

Όσον αφορά το διανοητικό μέρος, ένας ορισμένος στωικισμός, για παράδειγμα, ή η δυνατότητα τήρησης μιας στάσης αναμονής (ενός λεπτού σιγή), θα 'ταν μια πνευματική στάση (μετάβασης), μια προϋπόθεση για την αποσυμπύκνωση ενός χώρου στον οποίον εφαρμόζεται η μέγγενη της συναίνεσης και της ...ΤΙΝΑ («there is no alternative», με τη σφραγίδα της Μ. Θάτσερ, από τρεις δεκαετίες κιόλας). Που μας φέρνει, ταυτόχρονα, αντιμέτωπους με τα πιο σκληρά προτάγματα του σημερινού Δυτικού κόσμου όπου γης.

Φτάνουμε, έτσι, στο εκάστοτε *υπομόγλιο*, ας πούμε, της ηνιόχησης της κοινωνικής δυναμικής προς ορισμένη κατεύθυνση. Κι η προσοχή μας στρέφεται προς αυτό το σημείο (που 'ναι, ωστόσο, ένας περίεργος τόπος), που 'ναι προϋπόθεση για τις περαιτέρω ...μοχλεύσεις ενός δυναμικού συστήματος. Προφανώς, είναι και το πιο καλά προστατευόμενο, το πιο δύσκολα προσπελάσιμο.

Για να φέρουμε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, από την πρόσφατη επικαιρότητα, ας θυμηθούμε το αποφασιστικό σημείο γύρω απ' το οποίο συντελέστηκε η σύγκρουση μεταξύ καθηγητών της μέσης εκπαίδευσης και της κυβέρνησης, με την ευκαιρία των φετινών πανελλαδικών εξετάσεων εισαγωγής στα ΑΕΙ. Αυτό δεν ήταν παρά η ψυχολογική καταπόνηση των υποψηφίων (και των οικογενειών τους) από μια αναβολή ή μετατόπιση της ημερομηνίας των εξετάσεων, λόγω της προαναγγελθείσας απεργίας των καθηγητών. Ανεξάρτητα από τα προτάγματα, τα αιτήματα, την εξέλιξη και την κατάληξη του

επεισοδίου, μπορούμε να διακρίνουμε το υπομόχλιο που κατέστησε δυνατή την ...τραμπάλα (ή διελκυστίνδα) -- στο όνομα, πάντα, της εκπαίδευσης (για την οποία, τελικά, δεν έγινε καμιά συζήτηση της προκοπής).

Πρόκειται για την εντατικότερη κι αποκλειστική -- ψυχαναγκαστική -- επικέντρωση στη χρονική στιγμή ή περίοδο από την οποία κρέμεται "το μέλλον των παιδιών". Κάτι που, βέβαια, είναι υπερβολικό, αν όχι ψευδές. Πρόκειται, επίσης, για το συνολικό "κούρδισμα" των μαθητών και των οικογενειών τους, μ' όλα τα συμπαρομαρτούντα της παθογένειας στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας και της συναφούς παραπαιδείας, από ένα κοινωνικό σύστημα, όπου η εν γένει παιδευτική προετοιμασία των νέων γίνεται αντιληπτή ως οικονομική "επένδυση", με το συνοδευτικό της ψυχόδραμα. Να μιλήσουμε για εναπομείνασες φούσκες αξιών μετά τη συντελεσθείσα κατάρρευση;

Γενικότερα μιλώντας, το υπομόχλιο μιας σχέσης, που μπορεί να λάβει συγκρουσιακό χαρακτήρα, υποδεικνύει έναν τόπο -- έναν χώρο με συγκεκριμένα ιστορικά και πολιτικά χαρακτηριστικά -- ριζικού επαναπροσδιορισμού των παραδοχών, των κανόνων και των συμβάσεων για την εννόηση της ατομικής (υπαρξιακής) και συλλογικής (κοινωνικής) πραγμάτωσης, από τα ίδια τα κοινωνικά υποκείμενα του συντελούμενου πολιτικού αγώνα. Ο Αρχιμήδης, κατανοώντας τη σημασία ενός τέτοιου χώρου-υπομοχλίου, είπε ότι αν τον είχε θα μπορούσε να κινήσει την ίδια τη γη. Τόποι με τις ιδιότητες υπομοχλίου είναι το ζητούμενό μας. Δεν φιλοδοξούμε να ...κινήσουμε τη γη, αλλά προσπαθούμε, μόνο, να προσδιορίσουμε κάποιες προϋποθέσεις και χαρακτηριστικά των τόπων-υπομοχλίων, για μια εκτός ρεύματος θεώρηση των πραγμάτων μέσα στην κρίση. Οι ενδείξεις υπάρχουν.

3. «ΔΟΣ ΜΟΙ ΠΑ ΣΤΩ»¹

Η διάνοιξη στη μονοδιάστατη γλώσσα και σκέψη για την κρίση (με τους "μονόδρομους" τους), υποθέτουμε ότι, αφορά και κάποια αντίστοιχη διάνοιξη πριν απ' όλα στον λόγο για τον χώρο, και πιο συγκεκριμένα τον λόγο για τον τόπο και τη χώρα εν μέσω κρίσης και με όρους κρίσης.

Σε χωριό κοντά στα σύνορα, απ' τα λίγα απομείναντα με κάποιους κατοίκους κι απείραχτο το σύνολο σχεδόν του παραδοσιακού του χαρακτήρα, μέλη του "πολιτιστικού" του συλλόγου θέλουν ν' αναλάβουν πρωτοβουλίες για την προσέλκυση επενδύσεων τουριστικού ενδιαφέροντος. μία απ' αυτές τις πρωτοβουλίες (δεν έχει ακόμα εμφανιστεί η έννοια της "δράσης") είναι το "καθάρισμα" του οικισμού απ' τα εγκαταλελειμμένα σπίτια, που αποτελούν εστίες ποικιλόμορφων κινδύνων (για τους επισκέπτες που θα 'ρθουν). Λογικά, θα 'πρεπε να εκκαθαριστεί σχεδόν το σύνολο του χωριού. Αυτά, ευτυχώς, μέχρι το 2008. Έτσι έκτοτε, θα μπορούσε ο σύλλογος ν' αρκεστεί τουλάχιστον σε μια διαφορετική "καθαριότητα", που θα 'ταν η τελείως απαραίτητη και στοιχειώδης μέριμνα για τα ...μισογκρεμισμένα σπίτια του χωριού, ενόψει μιας άμεσης αλλαγής των προτύπων "ανάπτυξης" ("τουριστικής", "αγροτουριστικής", ή άλλης) και της εν γένει "πολιτιστικής" δραστηριότητας.

Η υγιεινιστική παρεκτροπή της "καθαριότητας", που σφετερίζεται το στάτους της αισθητικής αξίας, δεν γίνεται πάντα ν' ανακοπεί ή να παροχετευτεί. Παράδειγμα, η τύχη της Δημοτικής Αγοράς των Σερρών, έργο του Ν. Μουτσόπουλου, δεκαετίας του '70, -- κι ένα από τα ελάχιστα κτίρια μοντέρνας αρχιτεκτονικής στην πόλη, που μετριούνται στα δάχτυλα ενός χεριού. Πριν το 2008, κάποια ΣΔΙΤ έπεισε τον Δήμο για μια συνολική ανάπλαση της πλατείας Εμπορίου, όπου βρίσκονταν το κτίριο, και προέβλεπε την κατεδάφισή του. Η κρίση μάλλον, παρά οι σχεδόν ανύπαρκτες δημόσιες αντιδράσεις, φάνηκε να 'ναι το παράδοξο "ευτύχημα" που θα διέσωζε, έστω και προσωρινά, το κτίριο. Ο Δήμος, ωστόσο, εκκένωσε το κτίριο και τ' άφησε σε μια επαρκή εγκατάλειψη, ώσπου να καταστεί "επικίνδυνο" για τη δημόσια ασφάλεια. Το αίτημα της "καθαριότητας"

παρεκτράπηκε, κι εδώ: βρωμισμένο ίσον κατεδαφιστέο. Άλλωστε, το κοινωφελές έργο της δημοτικής αρχής μπορεί να συνεχίζεται και με κατεδαφίσεις· μέχρι να ξαναπνεύσει ο επιχειρηματικός άνεμος των μεγάλων ανεγέρσεων, μια χαρά μπορούν να συνεχίζονται οι μικρές εργολαβίες -- ακόμα και κατέγερσης. Το κουφάρι του *ιστορικού* κτιρίου, εν προκειμένω, (μια ματαιωμένη κατεδάφιση ενόψει μιας αδύνατης ανέγερσης) θα μπορούσε να καταστεί "τόπος μετάβασης", με τα ελάχιστα μέσα διατήρησής του και τα μέγιστα οφέλη από την ανακοπή των σχετικών ψυχο-διανοητικών αυτοματισμών (που αποτελούν, άλλωστε, ένα διαρκές ιστορικό στίγμα στη νεότερη εξέλιξη της πόλης).

Τα δύο παραπάνω παραδείγματα υποδεικνύουν ότι, ακόμα και μ' όρους κλασικής θεωρίας της αρχιτεκτονικής, θα μπορούσαμε να επανεξετάσουμε την (αγία) βιτρουβιανή τριάδα -- *firmitas-utilitas-venustas* -- μέσα από τα συμφραζόμενα της μετανεοτερικής μας εποχής και κρίσης. Να επανεκτιμήσουμε, δηλαδή, το "αρνητικό" μέρος της στερεότητας, της χρησιμότητας και της καλαισθησίας, που μπορεί να παίρνει τις μορφές της φθοράς ή της ερείπωσης, της εγκατάλειψης ή της ματαίωσης, του άμορφου ή της παράγκας, αντίστοιχα. Η κατοίκηση στα ερείπια, στα αχρηστεμένα κελύφη, στον μαχαλά -- και στους συνδυασμούς αυτών -- δεν είναι κάτι καινούργιο. Η επικαιροποίησή της θα περιλάμβανε την πλέον συνειδητή επανεισαγωγή του "αρνητικού" της μέρους στη μονοκρατορία της θετικότητας-ωφελιμισμού-αισθητισμού, για λόγους τουλάχιστον πληρότητας της αντιμετώπισης μιας κρισιακής κατάστασης, κι επαναπροσδιορισμού της "βιωσιμότητας" (αν όχι της επιβίωσης) στο ύψος των περιστάσεων. Βέβαια, υπάρχει σ' όλα αυτά και η, δίολου υπολειπόμενη, συμβολική τους διάσταση. Αρκεί η λειτουργία της να μην περιπίπτει σε μνημειοποιήσεις, ιδρυματοποιήσεις, καθεστωτοποιήσεις, μιας κάποιας πριν, ή μιας κάποιας μετά, τάξης των πραγμάτων.

Το περσινό φθινόπωρο, έγινε η απεργία των λεγόμενων "εργολαβικών υπαλλήλων καθαριότητας" του ΑΠΘ, που διεκδικούσαν την επίλυση εργασιακών τους προβλημάτων. Με αφορμή το γεγονός, η ακαδημαϊκή κοινότητα είχε την ευκαιρία να βιώσει μια, τρόπον τινά, πένθιμη "στιγμή", άτυπη, συλλογική και απομακρυσμένη, κάπως, από τον ρεαλισμό της καθημερινότητας (της κρίσης). Είναι αμφίβολο αν όσοι ενεπλάκησαν, εκείνες τις μέρες, στα γεγονότα, αν όσοι αναμείχθηκαν-με-τα-σκουπίδια, κυριολεκτικά και μεταφορικά, ήταν ενήμεροι σχετικά με την εξέλιξη και την έκβαση του αρχικού προβλήματος (των εργαζομένων). Εκείνο στάθηκε μόνο ένα αφετηριακό γεγονός, μια αφορμή, καθώς στη συνέχεια τα σκουπίδια συσσωρεύτηκαν σε τέτοιες ποσότητες που, τελικά, ...αυτονομήθηκαν. Η "αυτονόμησή" τους τάραξε συθέμελα κάθε εγκαθιδρυμένη, εγκατεστημένη, παγιωμένη, ουσιαστική ή συμβατική δομή στους κόλπους του ΑΠΘ. Τα πλήγμα ήταν σοβαρό σε όλα τα επίπεδα, θεσμικά, διοικητικά, λειτουργικά, χωρικά, πρακτικά και, κυρίως, συμβολικά. Οι σωροί των σκουπιδιών έφεραν αποσταθεροποίηση στο πανεπιστημιακό σύστημα και υπερ-προσδιόρισαν το ίδιο το χωρικό πλαίσιο, το "σκηνικό", με όλα τα λειτουργικά και συμβολικά χαρακτηριστικά του. Έτσι, εκείνη την περίοδο, το ΑΠΘ αναφερόταν, από ορισμένους, ως «τόπος επεξεργασίας απορριμμάτων» (με κυριολεκτικό αλλά και μεταφορικό νόημα), «πρώην εστία γνώσης και νυν εστία μόλυνσης», τόπος που περιμένει την «κάθαρση» (και όχι τον καθαρισμό).

Ωστόσο, τα πάντα τέθηκαν σε αμφισβήτηση εξαιτίας της απροσδόκητης αυτονόμησης της παρουσίας των σκουπιδιών, ενός "ατυχήματος" που τροφοδότησε τον τόπο και το χρόνο (των ενδιαφερόμενων) με πρωτόγνωρα δεδομένα κι έγραψε τη δική του ιστορία. Από μια άποψη, η υπαρκτή πραγματικότητα έχασε τα ρεαλιστικά χαρακτηριστικά της κι έγινε φανταστική, κινηματογραφική, σουρεαλιστική. Σ' αυτό το πλαίσιο, εντός μιας *μαύρης τρύπας* που άνοιξε στο Ίδρυμα, η πολυσυζητημένη (οικονομική) κρίση διεύρυνε την εμβέλεια και το νόημά της, καθώς και άλλες κρίσεις ήρθαν στο φως. Ίσως η σκουπίδο...κατάσταση, που υπήρξε παροδική, άτυπη και υπέρ-ρεαλιστική, μια κατάσταση

που διαμορφώθηκε, όμως, σε πραγματικό και οικείο τόπο και χρόνο, να ήταν, πράγματι, μια μορφή *πένθους*. Σάμπως, μια συλλογικότητα, μια κοινότητα, ένα σύστημα που καταρρέει εκ των έσω, να βρήκε τον τρόπο, να βρήκε το *περιθώριο* χρονικά και χωρικά, να στοχαστεί για να επαναπροσδιορίσει τις συντεταγμένες της συνειδητότητάς της.

Μια άλλη φορά κι έναν καιρό..., «η πλατεία ήταν γεμάτη με το νόημα που 'χει κάτι απ' τις φωτιές...». Συνέβηκε η "κατάληψη" δημόσιων χώρων από το κίνημα των αγανακτισμένων ανά τη χώρα (την άνοιξη και το καλοκαίρι του 2011), και ιδίως η προσωρινή κι άτυπη εγκατάστασή τους σε πλατείες. Ξάφνου, η πλατεία Συντάγματος στην Αθήνα βρέθηκε γεμάτη αντίσκηνα και πρόχειρες κατασκευές, θυμίζοντας "αυθόρμητους" οικισμούς/καταυλισμούς από άλλες εποχές και ανάγκες. Ταυτόχρονα, άφηνε να διαφανούν κάποιες διαφορετικές συνθήκες κατοίκησης και χρησιμοποίησης του δημόσιου χώρου. Το φαινόμενο αυτού του τύπου του "camp" ήταν ακόμα πιο αινιγματικό, καθώς αφορούσε τη συμβολική και μηντιακή εικόνα της πρωτεύουσας (και, κατ' επέκταση, της χώρας), η οποία, βέβαια, θα έπρεπε γρήγορα να αποκατασταθεί και να αποπνέει την επάνοδο στη νομιμότητα και την κανονικότητα. Αυτό το σύντομο "ξάνοιγμα", που προέκυψε από μια πρωτόγνωρη συλλογική κινητοποίηση (υπό το φάσμα της κρίσης), θα μπορούσε να καταχωρηθεί ως παρακαταθήκη και ένδειξη για τα χαρακτηριστικά και τον ρόλο κάποιου "τόπου μετάβασης", τα οποία μένει να προσδιορίζονται κατά περίπτωση από την ίδια την πολιτική πράξη (και τη δύσκολη εξέλιξή της).

Ίσως το πιο κρίσιμο παράδειγμα ν' αφορά τη θέση του ξένου στην "κοινωνία των πολιτών". Θεωρείται επιμολυντικός παράγοντας και, υποτίθεται ότι, θα πρέπει με κάποιον τρόπο ν' απομονωθεί -- αν όχι να εξοντωθεί. Παρ' όλ' αυτά, φαίνεται ότι θα πρέπει η παρουσία του κάτω απ' τον Δυτικό ήλιο και ο ρόλος του να επανεκτιμηθούν. Θα μπορούσε, τουλάχιστον, να μας δώσει κάποια ερεθίσματα για τον προσδιορισμό των "τόπων μετάβασης", που αναζητούμε, αφού μια πτυχή του ξένου ενέχει την έννοια της "μετάβασης" -- και, μάλιστα, της σχεδόν αδύνατης. Αν η σημαντικότερη λειτουργία του ξένου είναι η απόδοση της εσωτερικότητας μιας ενότητας, μιας επικράτειας, ενός συστήματος, τότε αυτό μπορεί να 'ναι κι αφορμή για τη διάνοιξή τους. Έτσι, η πρόβλεψη χώρων "τω αγνώστω χρήστη" θα μπορούσε να 'ναι μια συμβολική (αλλ' όχι ιδρυματική) διάνοιξη, χωρίς ν' αποκλείεται και η συμβολική (αλλά μη ιδρυματοποιητική) αναγνώριση ως τέτοιου ενός υφιστάμενου χώρου.

Το (υποθετικό) *κάλεσμα του ξένου* θα μπορούσε να 'ναι ένα εγχείρημα διάνοιξης "τόπων μετάβασης". Θα μπορούσε, δηλαδή, (με τη γενική αντικειμενική του "ξένου") ν' αφουγκραστεί κανείς την (απρόσκλητη) εμφάνιση του ξένου ως δυνατότητα. Ενώ θα μπορούσε (με τη γενική υποκειμενική του "ξένου"), μάλλον πιο δύσκολο, να υποπτευτεί την καταλυτική λειτουργία του ξένου και ν' αντιληφτεί τη σημασία ενός χώρου "τω αγνώστω χρήστη". Οι "τόποι μετάβασης" διανοίγονται στην ετερότητα, *χωρούν* την ετερότητα (που 'ναι κάτι ριζικά διαφορετικό απ' τη διαχειρίσιμη διαφορά). Εκ των πραγμάτων κι οι ίδιοι είναι παρά-ξενοι, εφόσον είναι υποδοχείς της ξενότητας.

4. ΤΟΠΟΙ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ

Τόποι μετάβασης αναδύονται, κατά τα φαινόμενα, όλο και πιο συχνά. Πόσες, άλλωστε, αναδύσεις δεν εναποτίθενται στη φυσική τυχαιότητα και στην ανθρώπινη έμπνευση ή αυθορμητισμό; Υφιστάμενοι χρονοχώροι "μετάβασης" μένει ν' αναγνωριστούν ως τέτοιοι, ή να διανοιχτούν καινούργιοι, ως προϋποθέσεις για τη διάσωση της κοινωνικής και ψυχικής ποικιλότητας, σε καιρούς προωθούμενης και προωθημένης βιο-πολιτικής μονο-

καλλιέργειας. Χώροι, δηλαδή, κρίσης και σε κρίση. «Χώροι άγνωστου προορισμού και νοήματος» (L. Woods), όπως κι εξίσου χώροι που έχουν απολέσει τον αρχικό τους προορισμό και νόημα, αλλ' όχι την ιστορική και γεωγραφική τους ιδιαιτερότητα, πράγμα που τους καθιστά ακόμα *τόπους*, κι όχι αφηρημένους "χώρους", μετάβασης.

Τόποι "μετάβασης", όχι για κάποιο χωρικό ή χρονικό "αλλού", αλλά για τη διάσχιση εγκάρσιων συναφών περιοχών, όπως η γλώσσα, η σκέψη, η διαβίωση. Κυρίως, όμως, μια παράδοξη "μετάβαση" σ' ένα χρονοχωρικό *σήμερα-εδώ*, το οποίο τελεί σε μια κατάσταση *αναστολής* τόσο του "μονοσήμαντου" (του μονοδιάστατου, του μονόδρομου, του αναπόφευκτου) όσο και του "κατεπείγοντος". "Τόποι αναστολής", δηλαδή, και τόποι "αναστολής της κρίσης", που η τελευταία μπορεί να νοηθεί με πολλούς τρόπους, όπως: α. ανακοπή των πραγματολογικών δεδομένων (κυρίως "υποχρεώσεων-καθηκόντων") της κρίσης, β. αναθεώρηση του φάσματος αξιών για την κριτική (κι αυτο-κριτική) με όρους κρίσης, κάτι που προϋποθέτει, γ., την αποκάλυψη της δικαιο-ηθικολογικής φυσιογνωμίας της κρίσης, και τον αναπροσδιορισμό της με όρους πολιτικούς.

Ο ανασταλτικός χαρακτήρας της "μετάβασης" δίνει μια αίσθηση μετεωρισμού και οι τόποι της βρίσκονται κυριολεκτικά ξεκρέμαστοι. Ακόμα πιο μετέωρη, όμως, δεν θα μπορούσε παρά να 'ναι η έννοια της "μετάβασης" -- και υπ' αυτή τη σημασία της δεν είναι δυνατόν να προκαθοριστεί η κατεύθυνσή της. Τόποι, λοιπόν, μετάβασης, αναστολής, μετεωρισμού, ως αντανάκλαση στον χώρο ενός αιτήματος για μια ριζικά διαφορετική ψυχο-διανοητική και πολιτική απο-συγκρότηση κι ανα-συγκρότηση των υποκειμένων (ατομικών και συλλογικών) που εμπλέκονται στην κριτική διεργασία και στο έργο της κρίσης.

Τέλος, ίσως θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι η κρίση (με τα σημερινά της χαρακτηριστικά) δεν είναι μια ακόμα παροδική και περιοδική κατάσταση, αλλ' ότι είναι μια συνθήκη μ' επιδιώξεις μονιμότητας: ένας μηχανισμός, δηλαδή, για την ηνιόχηση πλέον της κοινωνικής πραγματικότητας σε μόνιμη κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Απ' αυτή τη σκοπιά, οι "τόποι μετάβασης" παίρνουν έναν πιο ...δραματικό χαρακτήρα για τη θεώρηση της κοινωνικής δυναμικής και για το ξεδίπλωμα της κοινωνικής πρακτικής.

5. ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Από απόφθεγμα του Αρχιμήδη: «Δος μοι πα στω και τα γαν κινάσω» (Δώσε μου πού να σταθώ και θα κινήσω τη γη).

«ΤΟ "ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΑΛΛΙΩΣ" ΠΑΕΙ... ΓΕΡΜΑΝΙΑ»: ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΑΣΤΙΚΟΥ ΑΚΤΙΒΙΣΜΟΥ.

Ελευθερία Δέλτσου

Επίκουρος καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, eldelt@uth.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς», το αυτοχαρακτηριζόμενο «πείραμα αστικού ακτιβισμού» του free press της Θεσσαλονίκης *Παράλλαξη*, ξεκίνησε τη δράση του σχεδόν μαζί με την ‘κρίση’ στην Ελλάδα. Παρότι στο διάστημα αυτών των χρόνων η ‘κρίση’ έχει αποτελέσει την κυρίαρχη τροπικότητα για το σύνολο της σημερινής Ελληνικής συνθήκης σε δημόσιες, πολιτικές, αλλά και ακαδημαϊκές ρητορικές, για το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» η κρίση, αν και στόχος διαφόρων δράσεων του, δεν αποτέλεσε το κυρίαρχο σημείο αναφοράς για την παραγωγή δημόσιας δράσης. Στις περισσότερες δράσεις του μέχρι στιγμής ζητούμενο ήταν η ανάδειξη με εναλλακτικούς τρόπους τόπων, τοπίων και αισθητικών της πόλης και κυρίως η προβολή μιας διαφορετικής πολιτικής στάσης για το δημόσιο. Η δράση, όμως, «Thessaloniki meets Stuttgart», που διοργανώθηκε τον Ιούνιο του 2013 στη Στουτγάρδη σε συνεργασία με την ελληνογερμανική πρωτοβουλία «Καλημέρα Γερμανία» διαφοροποιείται κατά το ότι όχι μόνον είναι μια επιτέλεση του τόπου ‘εκτός τόπου’, αλλά θέτει την ‘κρίση’ σε πρώτο πλάνο. Τα περιεχόμενα της δράσης θα αναλυθούν ως επιτελέσεις μιας κοσμοπολιτικής τοπικότητας, η οποία αναδύεται μέσα από τις ρητορικές της δημιουργικότητας, της επιχειρηματικότητας και της τέχνης στοχεύοντας στη διεκδίκηση για την πόλη και τους κατοίκους της μιας ισότιμης συμμετοχής στην κυρίαρχη ευρωπαϊκότητα. Η ανάλυση των συγκεκριμένων δράσεων δείχνει τις περισσότερο αλλά και λιγότερο προφανείς νοηματοδοτήσεις τους που διαμορφώνονται σε αντιπαράθεση τόσο με τις πρόσφατες μηντιακές αναπαραστάσεις της Ελλάδας στο εξωτερικό, όσο και με τις κλασικές αρχαιοελληνικές της αναπαραστάσεις. Η ανάλυση αυτή επιπλέον θέτει το ερώτημα κατά πόσο και αυτή η κοσμοπολιτική τοπικότητα συνιστά μια μορφή κρυπτο-αποικιοκρατίας

Λέξεις κλειδιά: ακτιβισμός, δημιουργικότητα, τοπικότητα, ευρωπαϊκότητα, κρυπτο-αποικιοκρατία

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ «ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΑΛΛΙΩΣ» ΚΑΙ ΤΗΝ ‘ΚΡΙΣΗ’.

Το καλοκαίρι του 2010 πρωτοεμφανίστηκε στην πόλη της Θεσσαλονίκης μια διοργάνωση, το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς», ένα, όπως αυτοχαρακτηρίστηκε, «πείραμα αστικού ακτιβισμού» του free press της Θεσσαλονίκης *Παράλλαξη*. Έκτοτε αυτή η διοργάνωση εμφανίζεται συστηματικά στη ζωή της πόλης με πολιτιστικές δράσεις, οι οποίες εκφράζουν εν δυνάμει αναπτυξιακά οράματα για την αστική ζωή στη Θεσσαλονίκη. Παρότι το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» ξεκίνησε τη δράση του με τις απαρχές

της 'κρίσης' στην Ελλάδα και παρότι στο διάστημα αυτών των χρόνων η 'κρίση' έχει αποτελέσει την κυρίαρχη τροπικότητα για το σύνολο της σημερινής ελληνικής συνθήκης σε δημόσιες, πολιτικές, αλλά και ακαδημαϊκές ρητορικές, για το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» η 'κρίση' εμφανιζόταν μέχρι τώρα ως ένα γενικότερο πλαίσιο για την επικεντρωμένη και εντατικοποιημένη παραγωγή δημόσιας δράσης. Φαινόταν σαν να μην αποτελεί η 'κρίση' για την ομάδα αυτή κινητήρια αρχή, αλλά μια παράλληλη συνθήκη για την ανάδειξη με εναλλακτικούς τρόπους τόπων, τοπίων και αισθητικών της πόλης και κυρίως για την προβολή μιας διαφορετικής πολιτικής στάσης για το δημόσιο. Στο βαθμό, ωστόσο, που η ίδρυση της συγκεκριμένης δι-οργάνωσης και των δράσεων της χρονολογικά συμπίπτουν με την 'κρίση', ποια σχέση υπάρχει ανάμεσα σ' αυτήν τη μορφή κοινωνικού ακτιβισμού και τις ευρύτερες κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικές συνθήκες; Αποτελεί, δηλαδή, και το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» μια μορφή αντίδρασης στην κρίση ή, όπως ορίζεται στην προβληματική του συνεδρίου αυτού, μια «αντίροπ[η δύναμη] εξάρθρωσης και ανασύστασης των κοινωνικών δεσμών [που] φορτίζ[ει] και αξιοδοτ[εί] εκ νέου το χωρικό πλαίσιο»; Μπορούν οι προσφερόμενες θεωρητικοποιήσεις της κρίσης (βλ. Αθανασίου 2012, Papailias 2011, Vradis and Dalakoglou 2011) να παρέχουν την ερμηνευτική και για φαινόμενα τα οποία δεν συνδέουν άμεσα τη δράση τους με την κρίση, όμως υπάρχουν στο πλαίσιο της χρονικής της συγκυρίας; Ανήκει και το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» στα κοινωνικά κινήματα που, κατά τους Γιονανopoulos και Dalakoglou (2011: 92), συμπίπτουν με την εισαγωγή του νέο-φιλελευθερισμού στη χώρα και άρα ερμηνεύονται σε σχέση με τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές;

Η αναζήτηση απαντήσεων στα παραπάνω γενικά ερωτήματα συνδέεται με την αναζήτηση απαντήσεων σε ερωτήματα για το συγκεκριμένο περιεχόμενο του αστικού ακτιβισμού του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς». Δεδομένου ότι τα τελευταία χρόνια εμφανίστηκαν στη Θεσσαλονίκη, όπως και σε όλη την Ελλάδα, διάφορες οργανώσεις κοινωνικού ακτιβισμού που προωθούν τη διαμόρφωση εναλλακτικών συλλογικοτήτων στο αστικό πεδίο, ένα πιο συγκεκριμένο ερώτημα που τίθεται είναι τι είδους διαμεσολάβηση αποτελεί το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» στη διαμόρφωση μιας κοινωνικής συνείδησης και μιας εμπειρίας της αστικής συλλογικότητας διαφορετικής από τις κυρίαρχες ή/και συνήθειες. Επιπλέον, αναζητώντας τα αίτια που αποτελούν το έδαφος για την εμφάνιση τέτοιων οργανώσεων αστικού ακτιβισμού τίθεται το ερώτημα για τη σημασία των τοπικών συνθηκών στην ερμηνεία του φαινομένου ή αν πρέπει να αναζητηθεί ένα ευρύτερο θεωρητικό σχήμα που θα ερμηνεύει τις τοπικές αντι-δράσεις σε σχέση με παγκόσμιες αναδιαρθρώσεις και μετασχηματισμούς. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, θεωρώ ότι η ερευνητική κατεύθυνση που επισημαίνει ο Gregory για τον πολιτικό ακτιβισμό, δηλαδή τις εθνογραφικές μελέτες σε, όπως λέει, «pardon the expression, real places» (Gregory 1998: 52), αποτελεί και τον τρόπο να αναζητηθούν αν όχι γενικές, τουλάχιστον ειδικές και μερικές απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά. Στην κατεύθυνση αυτή κινείται και η ανθρωπολογική μελέτη του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς».

Ο ακτιβισμός του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στην ανάδειξη υλοποιήσιμων οραμάτων για την αστική ζωή στο δημόσιο χώρο. Είναι ένας ακτιβισμός που «σκέφτεται» και «κάνει» αυτά που δεν κάνουν οι δημόσιοι φορείς, που «δείχνει» το εφαρμόσιμο των εναλλακτικών που υπάρχουν στο αστικό πεδίο. Γι' αυτήν την ευρέως πολιτική διάσταση του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» μπαίνει το ερώτημα κατά πόσο συνιστά μορφή αντίστασης ή συναίνεσης, καθώς οι πρακτικές του δεν επικεντρώνονται σε

συγκρουσιακές και αντιπαραθετικές, αλλά σε συναινετικές δράσεις. Το ερώτημα αυτό προκύπτει αν υιοθετήσει κανείς θεωρητικές προσεγγίσεις όπως του Žižek, για τον οποίο οι νέες «μετα-πολιτικές» μορφές του πολιτικού α) αποφεύγουν το παραδοσιακό, συγκρουσιακό, αντιπαραθετικό πολιτικό και προάγουν ένα πολιτικό που διαμορφώνεται από πεφωτισμένους τεχνοκράτες και β) μέσα από διαπραγμάτευση συμφερόντων επιτυγχάνουν ένα λίγο-πολύ συναινετικό συμβιβασμό (1999:198). Η Checker αντίστοιχα υιοθετεί την άποψη του Swyngedouw (2007) ότι η συναίνεση εξυπηρετεί τη νεοφιλελεύθερη τάξη και θεωρεί ότι μορφές μετα-πολιτικής διακυβέρνησης αχρηστεύουν κάθε ουσιαστική αντίσταση (Checker 2011: 212), αλλά και τον οραματισμό εναλλακτικών μορφών διακυβέρνησης (Swyngedouw 2009 στο Checker 2011: 214).

Τι συνιστά, όμως, ουσιαστική αντίσταση και πώς αποφασίζεται ποιες δράσεις είναι τέτοιες; Προϋποθέτει υποχρεωτικά η αντίσταση την απόσταση ή τη διαφοροποίηση από κοινωνικά ιδανικά που δεν απορρίπτουν τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις; Είναι η απόσταση από τις τρέχουσες πολιτικές μορφές και συμπεριφορές και η έμφαση στην εμπλοκή της «κοινότητας» σε τοπικό επίπεδο μια πιο δημοκρατική διαμόρφωση του πολιτικού ή, στο βαθμό που δεν είναι συγκρουσιακή, αποτελεί κι αυτή ένα μετα-πολιτικό μόρφωμα; Ενόψει της κρατικής αποτυχίας να λειτουργήσει ως ένας αποτελεσματικός, ορθολογικός μηχανισμός (βλ. και Plantzos 2012: 238), η επιλογή από το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» μη εμφανώς συγκρουσιακών και αντιπαραθετικών στάσεων και δράσεων προς τις επίσημες δομές και τους θεσμικούς φορείς, το διαφοροποιεί ως σχήμα κοινωνικού ακτιβισμού από άλλα κινήματα που είτε υιοθετούν συγκρουσιακές πολιτικές δράσης, είτε εκφράζουν ανοιχτά αντι-νεοφιλελεύθερες ή/και αντικαπιταλιστικές ιδεολογίες;

«ΤΟ "ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΑΛΛΙΩΣ" ΠΑΕΙ... ΓΕΡΜΑΝΙΑ»: ΤΟΠΙΚΟΤΗΤΑ, ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΤΗΤΑ

Το κείμενο αυτό δεν θα αναζητήσει άμεσα απαντήσεις στον παραπάνω προβληματισμό, αλλά θα προσπαθήσει να δει θέσεις του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» ως κίνημα αστικού ακτιβισμού σε σχέση με την κρίση. Αυτές οι θέσεις θα αναζητηθούν κυρίως μέσα από την ανάλυση των περιεχομένων και του λόγου¹ περί μιας συγκεκριμένης δράσης του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς», το «Thessaloniki meets Stuttgart», που διοργανώθηκε τον Ιούνιο του 2013 στη Στουτγάρδη σε συνεργασία με την ελληνογερμανική πρωτοβουλία «Καλημέρα Γερμανία»². Η δράση αυτή διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες γιατί ήταν εκτός τόπου (της πόλης της Θεσσαλονίκης), αλλά εντός χρόνου, αφού έθεσε καθαρά την 'κρίση' σε πρώτο πλάνο. Η δράση εμπεριείχε τρία μέρη, καθένα από τα οποία στόχευε με διαφορετικό τρόπο στη ζωή στην πόλη στη συγκυρία της κρίσης.

Το πρώτο μέρος «μετέφερε» στη Γερμανία φωτογραφικές εκθέσεις με υλικό από το «Made in Thessaloniki2- Επεμβαίνοντας στον δημόσιο χώρο» που έγινε την άνοιξη του 2013 στη Θεσσαλονίκη. Όπως χαρακτηριστικά εμφανίζεται στον ιστότοπο της δράσης, σ'

¹ Η διοργάνωση, σύμφωνα και με τους διοργανωτές, αλλά και με επισκέπτες στις εκδηλώσεις, στέφθηκε με μεγάλη επιτυχία. Πολύς κόσμος επισκέφτηκε τις εκθέσεις, οι συζητήσεις είχαν μεγάλη συμμετοχή και η συναυλία ήταν πλήρης και ο κόσμος ενθουσιώδης.

² Αυτή η ομάδα δραστηριοποιείται στη Στουτγάρδη από το 1960 και μέσα από εκδηλώσεις προωθεί τη συνένωση Γερμανών και Ελλήνων.

αυτό το υλικό εμφανίζονται οι «σημαντικότερες δουλειές των πιο δημιουργικών γραφείων design της πόλης καθώς και δημιουργίες βιομηχανικών σχεδιαστών της Θεσσαλονίκης», όπου «προσεγγίζουν διαφορετικά και δίνουν ένα νέο νόημα σε σύμβολα της πόλης». Συγκεκριμένα, κατά το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς», μια έκθεση με αφίσες προέβαλε «την καλύτερη δυνατή όψη της πόλης», ενώ χαρακτηριστικά δείγματα του βιομηχανικού σχεδιασμού ομάδων της πόλης αντιπροσώπευαν σύγχρονες οικονομικές και πολιτιστικές πρακτικές πολιτών της Θεσσαλονίκης, αναδεικνύοντας ότι «παρά την απαισιοδοξία της οικονομικής κρίσης», υφίσταται και ένα αισιόδοξο παρόν που συνδέεται με το παρελθόν και προσβλέπει στο μέλλον. Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται και οι εικαστικές επεμβάσεις που συνέδεσαν μεταξύ τους τρία εμβληματικά κτίσματα της πόλης: το Λευκό Πύργο, σήμα κατατεθέν της Θεσσαλονίκης, με τον σύγχρονό του βορειοανατολικό πύργο της οθωμανικής οχύρωσης της πόλης, γνωστό ως «πύργο του Τριγωνίου» και τον «πύργο του ΟΤΕ», τον πύργο τηλεπικοινωνιών που κτίστηκε το 1970 στο χώρο της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Το δεύτερο μέρος της διοργάνωσης ήταν μια συναυλία, όπου στην αρχή τρεις έλληνες μουσικοί συνδύασαν «ελληνικούς και μεσογειακούς ήχους με το ρεμπέτικο και την τζαζ». Η περιγραφή αυτής της μουσικής παράστασης ως είδους μεταξύ του «mainstream» και του «αυτοσχεδιασμού» ενέτασσε τις ιδιαίτερες, στενότερες αλλά και ευρύτερες, πολιτισμικές καταβολές των μουσικών σε ένα μουσικό τοπίο που διαμορφωνόταν οριακά μεταξύ του «οικείου» στις μάζες και του «ανοίκειου» αυτοσχεδιασμού. Η «σύμπραξη», στη συνέχεια, των ελλήνων μουσικών με δύο γερμανούς μουσικούς της τζαζ συγκροτήθηκε συμβολικά ως «ένα μουσικό ταξίδι» που διαπερνά τα σύνορα και το καθιστά πεδίο για «μία... αλλιώςτική ελληνογερμανική συνάντηση». Το τρίτο μέρος της διοργάνωσης, η παρουσίαση στο γερμανικό κοινό της δράσης και του ρόλου του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» στην πόλη και η ακόλουθη συζήτηση, οδηγούσαν στην ανάδειξη μιας οπτικής για τη ζωή μέσα στην κρίση που υπερβαίνει την απογοήτευση, επισημαίνοντας τόσο την αυτοτελή ύπαρξη δημιουργικών δυνάμεων στην πόλη, όσο και τον καθοριστικό ρόλο του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» στο να αναπτύξει η πόλη τις δυνατότητες της και «να αποδοθεί πίσω στους πολίτες της».

Στα παραπάνω ιστοτοπικά κείμενα οι ρητορικές περί δράσης και δημιουργικότητας συναρθρώνονται με αυτήν της επιχειρηματικότητας (το «made in»), που ενσωματώνει και την τροπικότητα των «εξαγωγικών προϊόντων» της, καλλιτεχνικών και βιομηχανικών, συνολικά παραπέμποντας σ' έναν ευρωπαϊκό κοσμοπολιτισμό. «Το design και η γραφιστική αποτελούν τα καλύτερα εξαγωγίμα προϊόντα της Θεσσαλονίκης αυτή την εποχή. Τυγχάνουν διεθνούς αναγνώρισης και έχουν βραβευθεί επανειλημμένα», επισημαίνεται στον ιστότοπο. Το «city branding» της Θεσσαλονίκης, έτσι όπως αυτό διαμορφώνεται στη συγκεκριμένη εξαγωγίμη μορφή του, συγκροτεί ένα φαντασιακό στο οποίο ο Λευκός Πύργος, ο Πύργος του Τριγωνίου, ο Πύργος του ΟΤΕ, χαρακτηριστικά μνημεία της πόλης, εμβληματικά δηλώνουν τις συνέχειες της ιστορικότητας της πόλης, ενώ η καλλιτεχνική επεξεργασία τους αποδίδει την συνδιαλλαγή της τοπικής ταυτότητας του μακρινού και κοντινού παρελθόντος με την πολιτιστική μετα-νεωτερικότητα της πόλης. Η γραφιστική και σχεδιαστική «δημιουργικότητα» φορέων της πόλης ως σύγχρονη τέχνη επαν-επεξεργάζεται το παρελθόν της πόλης για να δημιουργήσει ένα νέο καλλιτεχνικό προϊόν που επι-νοηματοδοτείται από την ένταξη του στο πλαίσιο του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς». Σε παρόμοια κατεύθυνση με τη ρητορική της «δημιουργικότητας» εντάσσονται και οι μουσικές επιλογές ενός world fusion είδους που

συνδιαλέγεται με την τζαζ και διαμορφώνει ένα επιτελεστικό μουσικό τοπίο ανάμεσα στο οικείο και το πρωτοποριακό.

Οι ευρύτεροι στόχοι του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» να αναδείξει μια πόλη όπου, όπως χαρακτηριστικά αποδίδεται, «ατομικές και συλλογικές στάσεις και στρατηγικές ...αψηφούν την κρίση», «δεν παραιτούνται», «είναι δημιουργικές», «κοιτάνε μπροστά» και «επιχειρούν να επιστρέψουν την πόλη στους πολίτες και να εμπνεύσουν τους πολίτες για την πόλη τους», όπως και το ταξίδι τους στη χώρα που θεωρείται η κυρίως προέλευση των σκληρών πολιτικών και όπου αρθρώθηκαν οι σκληρότερες αμφισβητήσεις για την ποιότητα του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού προσφέρουν μια πρόσθετη νοηματοδότηση στα καλλιτεχνικά δημιουργήματα, που κεφαλαιοποιεί την τοπικότητα τους. Έτσι συντίθεται μια τοπικότητα που έχει ως σημεία αναφοράς τόσο το εσωτερικό όσο και το εξωτερικό της πόλης, μια τοπικότητα που υπερβαίνει τους δεικνύοντες τοπικό / παγκόσμιο. Εκεί διαφαίνεται και η επιτακτικότητα ενός κοσμοπολίτικου *cum* Ευρωπαϊκού τόσο 'είναι' όσο και 'φαίνεσθαι', αλλά και γενικότερα ότι ο τρόπος δράσης των οργανώσεων αστικού ακτιβισμού δεν έχει τίποτα το τοπικό στις πολιτικές του (Gregory 1998: 54). Σ' αυτήν την κατεύθυνση, λοιπόν, η διοργάνωση, διαχειριζόμενη εικόνες της Ελληνικότητας, απέβλεπε όχι στην πρόσκτηση σύγχρονης δόξας, αλλά ιστιμίας και συγχρονικότητας (βλ. Fabian 1983). Οι αισθητικές επεμβάσεις στις βιτρίνες μαγαζιών κλειστών από την κρίση απευθύνεται στην οπτική διέγερση της συνείδησης, ταυτοχρόνως ενδεικτικής της μη-παθητικότητας απέναντι στις εφαρμοζόμενες πολιτικές της ανέχειας και τις συνέπειες της 'κρίσης'. Σ' αυτήν την περίπτωση η νοηματοδότηση είναι διπλή: αφενός οι ίδιοι οι χώροι-σύμβολα της σύγχρονης οικονομικής δυσπραγίας αισθητικοποιούνται ως μια συμβολική της αντίστασης, αφετέρου οι δημιουργοί που επενέβησαν και δημιούργησαν το συγκεκριμένο αισθητικό προϊόν γίνονται οι ίδιοι σύμβολα μιας οικονομικής, αισθητικής, πολιτιστικής και ευρύτερα πολιτικής δραστηριότητας, αφού η 'δημιουργικότητα' τους συνιστά αντίλογο σε μια ευρέως διαδεδομένη μηντιακή εικόνα της Ελλάδας στο εξωτερικό ως ανάξιας της Ευρωπαϊκότητας της.

Η νοηματοδότηση των συγκεκριμένων δράσεων προκύπτει όμως και αντιπαραθετικά με άλλα κυρίαρχα σύμβολα της Ελληνικότητας. Οι δράσεις του «Thessaloniki meets Stuttgart» και η αναδύομενη τοπικότητα σαφώς υποδηλώνουν την ένταξη στην ευρωπαϊκότητα, διαφοροποιούμενες από τις κλασικές αρχαιοελληνικές δημόσιες αναπαραστάσεις της Ελλάδας³. Η έμφαση στην τοπική πολιτιστική και οικονομική παραγωγή επιχειρηματολογεί υπέρ ενός τοπικού, αλλά και ευρύτερα εθνικού μετα-νεωτερικού συλλογικού, που διαφέρει από τις επίσημες εθνικές αναπαραστάσεις της αρχαιότητας και του εθνικισμού, αλλά και από τη διαφθορά και την πελατοκρατία ως δομικά συστατικά στοιχεία του εθνικού συλλογικού (βλ. Plantzos 2012). Τα καλλιτεχνήματα που αναδείχθηκαν, συμπαραδηλώνουν την αδιαμφισβήτητη ένταξη της πόλης στη μετα-νεωτερικότητα. Αλλά και σ' αυτήν την περίπτωση η τέχνη, όπως και παλιότερα η τέχνη της αρχαιότητας, αλλά και η λογοτεχνία του μεσοπολέμου⁴, αποτελεί για το εξωτερικό ενδεικτική της αξίας και της ποιότητας της σύγχρονης ελληνικότητας που δεν διαφαίνεται στις καθημερινές εκφορές της. Η τέχνη αυτή, λοιπόν, υποκαθιστά την

³ Για την αρχαιότητα στο σύγχρονο ελληνικό φαντασιακό ενδεικτικά βλ. Herzfeld 1987, Plantzos 2012, Χαμηλάκης 2012.

⁴ Βλ. ενδεικτικά Tziouvas 2011.

κυρίαρχη τροπικότητα του ελληνικού παρελθόντος με την νέα τροπικότητα της μετα-νεωτερικότητας, τη «δημιουργικότητα».

Ακολουθώντας, όμως το επιχείρημα του Plantzos (2012: 230), σύμφωνα με το οποίο η παραγωγή από την αρχαιολογία πολιτιστικών τόπων, που προωθήθηκαν ως η αέναη συμβολή του έθνους στον παγκόσμιο πολιτισμό και άρα και η μοναδικότητα του, είναι μια επαναποικιοποίηση της κλασικής πολιτιστικής κληρονομιάς (Plantzos 2012: 231), αναρωτιέται κανείς αν και ο ευρωπαϊκός κοσμοπολιτισμός των δράσεων αυτών είναι ουσιαστικά κρυπτο-αποικιακός. Αφού η κρυπτο-αποικιοκρατία χαρακτηρίζει περιπτώσεις που, ενώ δεν ήταν ποτέ πραγματικά αποικίες, ωστόσο φαίνεται να νοιώθουν συνεχώς την ανάγκη να εξεγερθούν εναντίον της πολιτικής, οικονομικής και πολιτισμικής υπεροχής της Δύσης (Herzfeld, 2002: 900), τίθεται το ερώτημα αν το «Thessaloniki meets Stuttgart» συνιστά μια κρυπτο-αποικιακή ταυτότητα που ορίζεται, όμως, και σε αντιπαράθεση με την κρυπτο-αποικιακή διαμόρφωση της κλασικής αρχαιότητας. Είναι, λοιπόν, κρυπτο-αποικιακή η κοσμοπολιτική ταυτότητα και συλλογικότητα που αναδύεται στην περιφέρεια της δυτικής μετα-νεωτερικότητας;

Από την άλλη μεριά, το ζήτημα των νοηματοδοτήσεων εμπεριέχει πάντα και το θέμα των προσλήψεων τους και των ενδεχόμενων πολλαπλών ερμηνειών τους. Δεδομένης της παγκοσμιοποιημένης συνθήκης μέσα στην οποία (και από την οποία) υφίσταται η κρίση, αλλά και στην οποία εντάσσονται οι δράσεις του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς», πώς γίνονται αντιληπτές οι νοηματοδοτήσεις του τόπου της δράσης «Thessaloniki meets Stuttgart» στη Γερμανία;. Στο βαθμό που η επιλογή του χώρου του «ταξιδιού» ήταν η Γερμανία, η χώρα που θεωρείται ως κατεξοχήν υπεύθυνη για τις οικονομικές πολιτικές λιτότητας και τις διαστάσεις της κρίσης στην Ελλάδα, είναι σημαντικό να συνυπολογιστούν στις νοηματοδοτήσεις οι προσλήψεις και οι απεικονίσεις της Ελλάδας διεθνώς και ειδικά στη Γερμανία. Όπως επισημαίνει ο Plantzos χαρακτηριστικά, η «κρίση» στην οποία περιήλθε η Ελλάδα από το 2010 και μετά συνοδεύτηκε στο εξωτερικό από κριτικές και γελοιοποιήσεις τόσο από φίλους όσο και από εχθρούς, «σαν να τέλειωνε επιτέλους μια πολλών αιώνων τυραννία κλασικής πολιτιστικής κληρονομιάς σ' ένα σύννεφο καπνού» (2012: 232). Σημειώνει επιπλέον ότι σ' αυτές τις κριτικές επιθέσεις οι ελληνικές αρχές και οι διανοούμενοι απάντησαν με πομπώδη αρχαιοφιλική ρητορική και ακόμα περισσότερη υπενθύμιση του κλασικού παρελθόντος. Τι ήταν, λοιπόν, οι συγκεκριμένες επιλογές έμφασης στη δημιουργικότητα των δράσεων, της γραφιστικής τέχνης, του βιομηχανικού σχεδιασμού και των fusion μουσικών ιδιωμάτων του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς»; Είναι αναπαραγωγή αισθητικών και ιδεολογιών που έχουν προέρχονται εξ ολοκλήρου από τη «Δύση» ή η συγκεκριμένη επιτέλεση τους επανανοηματοδοτεί – ίσως και ανατρέπει; – τα χαρακτηριστικά του «δυτικού» ιδιώματος;

Αν είναι, ωστόσο, η ισότιμη συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή μετα-νεωτερικότητα και η άρνηση της συγχρονικότητας αυτό που διεκδίκησε το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» στη Στουτγάρδη, από την άλλη μεριά στη διάρκεια των δράσεων εκφράστηκαν και απόψεις από Γερμανούς που δεν ανήκουν στην πρωτοβουλία «Καλημέρα Γερμανία», οι οποίες σε τελευταία ανάλυση συνιστούν αμφισβήτηση της ισότιμης συμμετοχής των δημιουργών στην κοσμοπολιτική ευρωπαϊκή μετα-νεωτερικότητα. Στο βαθμό που θεωρήσανε ότι η συγκεκριμένη πολιτιστική παραγωγή δεν αποτελούσε μια νέα αισθητική γλώσσα, η πολιτισμική ιδιαιτερότητα και μοναδικότητα αναιρούνταν. «Αυτά που έδειξαν ήταν ωραία, αλλά δεν ήταν τίποτα το ιδιαίτερο, τίποτα το ξεχωριστό. Ήταν πράγματα που τα

έχουμε με κάποιον τρόπο ξαναδεί. Μια αισθητική που είναι γνωστή». Οι συγκεκριμένοι, φιλικά προσκείμενοι στους Έλληνες, Γερμανοί έβαζαν ως κριτικό επιχείρημα το αισθητικό κριτήριο. Όμως το αισθητικό στην περίπτωση αυτή είναι μεταφορά υπόστασης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Η ανάληψη από μεριάς τού «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» δράσεων που αναδεικνύουν τα «δημιουργικά» επιτεύγματα της πόλης και μετωνυμικά της χώρας, προσφέρεται ως μια απάντηση στην οριενταλοποιητική και αποικιοποιητική στάση της Γερμανικής κυβέρνησης και των γερμανικών ΜΜΕ. Όπως επισημαίνει ο Κυριακοπουλος (2011), το ελληνικό κοινό εσωτερικοποίησε την προσβλητική επίθεση προς την Ελλάδα αποδεχόμενο και την προσβολή, αλλά και την επιταγή να ξορκίσει τη «ντροπή» διαφυλάττοντας την ελληνική ηγεμονία και περηφάνια. Το «Thessaloniki meets Stuttgart» συνιστά μια αναπαραστατική⁵ «φωνή» που «απαντά» σε μηντιακές αναπαραστάσεις του εξωτερικού, αρθρώνοντας έναν τοπικό κοσμοπολιτικό λόγο για τη Θεσσαλονίκη και την Ελλάδα προς το εξωτερικό. Το ερώτημα, λοιπόν, αν η «δημιουργικότητα» των δράσεων είναι «χειραφέτηση» από τη «Δυτική», Γερμανική σε μεγάλο βαθμό, απαξίωση ή μια άλλη «ηγεμονική» αναπαραγωγή της μπορεί σ' αυτό το σημείο και να είναι αναλυτικά λάθος ερώτημα, γιατί συνιστά μια κατά βάση ηθικο-πολιτική θέση. Αν και οι δράσεις του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» διαφοροποιούνται από αυτό που περιγράφει ο Παπανικολαου (2011) ως «αρχαιακή διατάραξη», μια τάση που χαρακτηρίζεται από την «απόπειρα να ασκήσει κριτική, να υπονομεύσει και επιτελεστικά να ενοχλήσει τις λογικές εκείνες μέσα από τις οποίες η ιστορία της Ελλάδας – το αφήγημα της εθνικής, πολιτικής, κοινωνικο-πολιτισμικής συνοχής στη συγχρονία και τη διαχρονία – έχει μέχρι τώρα ειπωθεί» έχουν όμως κι αυτές στοιχεία μιας τέτοιας ποιητικής.

Επιπλέον, η ανάλυση αυτή συνιστά και μια προσωπική απόπειρα να αναλογιστώ και στην κατεύθυνση των θεωρητικών ερωτημάτων για τους τρόπους λειτουργίας της εξουσίας: πού εμπίπτει αυτό το κοινωνικό είδος αστικού ακτιβισμού στο φάσμα μεταξύ των πειθήνιων υποκειμένων που αποπειρώνται να δημιουργήσουν οι διάφορες μορφές εξουσίας από τη μια μεριά και των μορφών αντίστασης που αναδύονται από την άλλη (Αθανασίου 2012: 89); Μήπως αν παραμείνει κανείς στα δυστικά σχήματα «αντίσταση» «συναίνεση», θα είναι, όπως και με κάθε άλλου είδους δυισμούς, υπεραπλουστευτικό; Η ανάλυση της συγκεκριμένης περίπτωσης θέτει στο τραπέζι σκέψεις για το περιεχόμενο εννοιών όπως αντιστάσεις, αποδοχή, συναινέσεις, ανατροπές, κλπ., θεωρώντας ότι πέρα από την αναλυτική τους διάσταση συνιστούν και αξιολογικούς όρους με ηθικοποιητικό περιεχόμενο. Από την άλλη μεριά, πέρα από τις αμφισβητήσεις για την πολιτική και θεωρητική ουδετερότητα των μεθοδολογικών και αναλυτικών μας εργαλείων, αυτές οι προσωπικές μας αναλύσεις, αλλά και συνολικότερα η πληθώρα των αναλύσεων της κοινωνίας της κρίσης τη στιγμή που συμβαίνει – ένα κατεξοχήν ανθρωπολογικό εγχείρημα – αποτελούν επιτακτική έκφραση της ανάγκης που αναδύεται για αναζήτηση γενικών, αλλά και ιδιαίτερος προσωπικών απαντήσεων για το τι είναι αυτό που βιώνουμε αυτή τη στιγμή και τι θα ακολουθήσει. Και, αντίθετα απ' αυτό που ακούγεται συχνά, πιστεύω πως ιστορικό προηγούμενο δεν υπάρχει ποτέ και πουθενά.

⁵ Η κρίση, κατά την Papailias (2011), αποτελεί και κρίση αναπαράστασης.

Βιβλιογραφία

Αθανασίου Α., 2012. *Η κρίση ως «κατάσταση έκτακτης ανάγκης»*. Κριτικές και αντιστάσεις, Σαββάλας.

Checker, M., 2011. «Wiped Out by the “Greenwave”: Environmental Gentrification and the Paradoxical Politics of Urban Sustainability», *City & Society*, 23(2)/2011, σ. 210–229.

Fabian, J., 1983. *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object*, Columbia University Press.

Giovanopoulos Ch., Dalakoglou D., 2011. From ruptures to eruption: A genealogy of the December 2008 revolt in Greece, *In: Antonis Vradis and Dimitris Dalakoglou (eds.), Revolt and Crisis in Greece: Between a Present yet to Pass and a Future still to Come*, AK Press & Occupied London, Oakland, σ. 91-114.

Gregory, S., 1998. «Globalization and the "Place" of Politics in Contemporary Theory: A Commentary», *City & Society*, 10(1)/1998, σ. 47–64

Harvey, D., 1993. From space to place and back again: Reflections on the condition of postmodernity, *In Jon Bird, et al. (eds.), Mapping the Futures*, Routledge, New York, σ. 3-29.

Herzfeld, M., 1987. *Anthropology through the Looking-Glass: Critical Ethnography in the Margins of Europe*, Cambridge University Press.

Herzfeld, M., 2002. «The absent presence: Discourses of crypto-colonialism», *South Atlantic Quarterly* 101/2002, σ. 899–926.

Kyriakopoulos, L., 2011, «The State of Exception as Precondition for Crisis», *Fieldsights - Hot Spots, Cultural Anthropology Online*, Available from <http://www.culanth.org/fieldsights/255-the-stateof-exception-as-precondition-for-crisis> [Accessed 04 August 2013].

Papailias, P., 2011. «Beyond the "Greek Crisis": Histories, Rhetorics, Politics», *Fieldsights - Hot Spots, Cultural Anthropology Online*, Available from: <http://www.culanth.org/fieldsights/243-beyondthe-greek-crisis-histories-rhetorics-politics> [Accessed 04 August 2013].

Papanikolaou, D., 2011. «Archive Trouble», *Fieldsights - Hot Spots, Cultural Anthropology Online*, Available from <http://www.culanth.org/fieldsights/247-archive-trouble> [Accessed 04 August 2013].

Plantzos, D., 2012. «The kouros of Keratea: Constructing subaltern pasts in contemporary Greece», *Journal of Social Archaeology* 12(2)/2012. σ. 220–244.

Swyngedouw, E., 2007. Impossible “sustainability” and the postpolitical condition, *In Rob Krueger and David Gibbs (eds.), The Sustainable Development Paradox*, Guilford, New York, σ. 13–40.

Swyngedouw, E., 2009. «Climate Change as Post-Political and Post-Democratic Populism», Paper presented at DVPW conference, Kiel, Germany, 22–25 September.

Τζιόβας Δ., 2011. *Ο μύθος της Γενιάς του Τριάντα: Νεοτερικότητα, Ελληνικότητα και Πολιτισμική Ιδεολογία*, Πόλις.

Vradis, A. and Dalakoglou, D. (eds.), 2011. *Revolt and Crisis in Greece: Between a Present yet to Pass and a Future still to Come*, AK Press, Oakland.

Χαμηλάκης, Ι., 2012. *Το έθνος και τα ερείπιά του*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Žižek, S., 1999. *The Ticklish Subject — The Absent Centre of Political Ontology*, London: Verso.

ΤΑ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ:
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ FAST-TRACK ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ
ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Αγγελική Δεμερτζή¹, Σοφία Αυγερινού-Κολώνια², Ρένα Κλαμπατσέα³

¹Οικονομολόγος, MSc, Υπ. Διδάκτωρ ΕΜΠ, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Πολεοδομίας & Χωροταξίας, ΕΜΠ (aggeldem@yahoo.gr)

²Καθηγήτρια Σχ. Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας (skolonia@arch.ntua.gr)

³Λέκτορας Σχ. Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας (rklabatsea@arch.ntua.gr)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η οικονομική κρίση που μαστίζει την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχει και εξακολουθεί να επιφέρει ριζικές μεταβολές σε όλα τα επίπεδα της οικονομικής και πολιτικής ζωής. Οι τάσεις «ανάπτυξης» της ελληνικής οικονομίας επαναπροσδιορίζονται σε νέες πιο «επιθετικές» κατευθύνσεις με έντονο κοινωνικό, οικονομικό αλλά και χωρικό αποτύπωμα. Ο κλάδος του τουρισμού παρουσιάζεται ως «βραχίονας ανάπτυξης» στις νέες κατευθύνσεις του επιδιωκόμενου παραγωγικού μοντέλου. Πρόσφατα, ανακοινώθηκε το καινούριο Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό («ΕΠΧΣΑΑ») καθώς και η Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Στους κεντρικούς στόχους για την στρατηγική ανάπτυξη του Τουρισμού τα επόμενα χρόνια διατυπώνεται η ανάγκη: α) μετάβασης από το μοντέλο του μαζικού, μονοθεματικού τουρισμού σε έναν ποιοτικό, διαφοροποιημένο και πολυθεματικό, β) προώθησης της αειφόρου και ισόρροπης ανάπτυξης του τουρισμού της χώρας, σύμφωνα με τις φυσικές, πολιτιστικές, οικονομικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής. Ταυτόχρονα, στην διαμόρφωση στρατηγικής, σημαντική θέση καταλαμβάνει η ανάπτυξη νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Στην παρούσα εργασία, επιχειρείται να διερευνηθεί αν οι στόχοι που διατυπώνονται διακηρυκτικά, υλοποιούνται τελικά όπως διατυπώθηκαν: για την απάντηση αυτού του ερωτήματος, η εργασία θα κινηθεί σε τρεις άξονες: α) προς ποια κατεύθυνση τουριστικής ανάπτυξης οδήγησαν τα χρηματοδοτικά εργαλεία που παρασχέθηκαν έως και σήμερα (ΕΣΠΑ, Αναπτυξιακός Νόμος). β) προς ποια κατεύθυνση δίνεται η προτεραιότητα στην νέα προγραμματική περίοδο (2014-2020), γ) μπορεί το «ΕΠΧΣΑΑ» να υπηρετήσει τους στόχους που το ίδιο θέτει; Δημιουργεί πράγματι τις προϋποθέσεις για έναν οικονομικά βιώσιμο και περιβαλλοντικά αειφόρο τουρισμό;

Λέξεις κλειδιά: Τουρισμός, Χρηματοδοτικά Εργαλεία, Επενδύσεις Fast-Track, Στρατηγικό Μοντέλο Ανάπτυξης, Οικονομική Κρίση

1. ΤΟ ΘΕΜΑ – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Η βαθιά και δομική οικονομική κρίση που αντιμετωπίζει όλος ο δυτικός κόσμος σε ποικίλες μορφές και εντάσεις, είναι δεδομένο, ότι επιφέρει και θα εξακολουθήσει να επιφέρει ριζικές μεταβολές σε όλα τα επίπεδα. Ειδικά για την κρίση, στην δίνη της οποίας βρίσκεται η ελληνική κοινωνία, διαφαίνεται ο βίαιος επαναπροσδιορισμός των τάσεων και κατευθύνσεων της ανάπτυξης. Σχεδόν σε όλες τις μελέτες που υλοποιούνται είτε από την κεντρική κυβέρνηση είτε από ιδιωτικούς φορείς (π.χ. εταιρείες, επαγγελματικούς/επιχειρηματικούς συνδέσμους κλπ), ο κλάδος του τουρισμού φαίνεται να λαμβάνει σημαίνουσα θέση και ταυτόχρονα προσδοκάται να γίνει μοχλός διεξόδου από την οικονομική κρίση.

Τον Ιούνιο του 2013 αναρτήθηκε προς διαβούλευση το σχέδιο της ΚΥΑ για το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης («ΕΠΧΣΑΑ») για τον Τουρισμό και η Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ). Ενδεικτικά, και στον βαθμό που αφορά την παρούσα μελέτη, οι κεντρικοί στόχοι που διατυπώνονται αφορούν: α) στη μετάβαση από το μοντέλο του μαζικού τουρισμού σε έναν ποιοτικό, διαφοροποιημένο και πολυθεματικό, β) στη προώθηση της αειφόρου και ισόρροπης ανάπτυξης σύμφωνα με τις φυσικές, πολιτιστικές, οικονομικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής, με ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία, ανάδειξη και αποκατάσταση του περιβάλλοντος, της πολιτιστικής κληρονομιάς και του τοπίου γ) στη προσαρμογή του σχεδιασμού στις νέες προκλήσεις και πολιτικές, για τη βελτίωση της απόδοσης στον κλάδο του τουρισμού και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος στο πλαίσιο της ασκούμενης δημοσιονομικής πολιτικής δ) στην ενίσχυση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Στο πλαίσιο λοιπόν της ασκούμενης πολιτικής στην Ελλάδα, που συνήθως περικλείεται από τον μανδύα της «εκτάκτου ανάγκης» παρατηρούμε σαρωτικές αλλαγές σε όλα τα πεδία: διάλυση εργασιακών σχέσεων, ανακατανομή του πλούτου, καταστροφή σημαντικού μέρους του κεφαλαίου. Παράλληλα, ως αποτέλεσμα αυτών όλα τα οικονομικά μεγέθη (ανεργία, φτωχοποίηση, δημοσιονομικά ελλείμματα, δημόσιο χρέος κ.ά.) συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι δεν επιτελείται μια έκτακτη ανάγκη αλλαγής, αλλά το ίδιο το σύστημα ανασυντάσσεται προς την κατεύθυνση της βιώσιμης κερδοφορίας του. Ο χώρος δεν μένει ανέπαφος από αυτές τις πολιτικές.

Κάτω από αυτό το πρίσμα, η λύση που παρουσιάζεται σήμερα είναι η προσέκλυση άμεσων κυρίως, ξένων επενδύσεων και η λήψη μέτρων προς την διευκόλυνση της υλοποίησής τους. Σύμφωνα με την μελέτη της McKinsey & Company που εκπονήθηκε με την χορηγία του ΣΕΒ και της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών το 2011 με τίτλο *Η Ελλάδα 10 χρόνια μπροστά* προτείνει ένα μοντέλο ανάπτυξης που αφορά σε μόλις πέντε μεγάλους κλάδους (Τουρισμός, Ενέργεια, Βιομηχανία – Μεταποίηση τροφίμων, Αγροτική παραγωγή – Γεωργικές καλλιέργειες, Λιανικό και Χονδρικό εμπόριο) και οκτώ αναδυόμενους υπο-κλάδους της οικονομίας (Παραγωγή γενοσήμων φαρμάκων, Ιχθυοκαλλιέργειες, Ιατρικός τουρισμός, Φροντίδα για την τρίτη ηλικία και τους χρόνια ασθενείς, Δημιουργία περιφερειακών διαμετακομιστικών κόμβων, Διαχείριση αποβλήτων). Η υλοποίηση αυτού του μοντέλου- δηλαδή των επενδύσεων στους κλάδους αυτούς μπορεί να επιτευχθεί μόνον όταν: «η άμεση εφαρμογή μίας συστηματικής και καθολικής προσπάθειας που καλύπτει το σύνολο της οικονομίας και αποβλέπει στην υλοποίηση του προγράμματος των μεταρρυθμίσεων, στη μείωση του μεγέθους και του παρεμβατισμού του κράτους, στην απελευθέρωση της οικονομίας και την ενίσχυση των επενδύσεων και της ανάπτυξης – ιδιαίτερα δε της εξωστρέφειας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με μεταρρυθμίσεις όπως η υιοθέτηση της διαδικασίας fast track όπως

εφαρμόστηκε επιτυχημένα για τα έργα υποδομής των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, ώστε να επιταχυνθεί η έγκριση της επένδυσης και να περιορισθεί η γραφειοκρατία, η απελευθέρωση αγορών και επαγγελμάτων, καθώς και η επιτάχυνση της εκδίκασης υποθέσεων σχετικών με επενδυτικά σχέδια που εκκρεμούν στα δικαστήρια».

Στο ίδιο πνεύμα από το 2010 έως και σήμερα έχει θεσμοθετηθεί ένα νομικό πλαίσιο (Ν.3984/2010, Ν.4002/2011 & Ν.4146/2013), ευνοϊκό στην υλοποίηση άμεσων ξένων, αλλά και εγχώριων επενδύσεων στους τομείς του τουρισμού, των ΤΠΕ, των επιστημών υγείας, των τροφίμων-ποτών, του περιβάλλοντος- γνωστό και ως πλαίσιο fast-track επενδύσεων.

2. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο κλάδος του τουρισμού στην ελληνική οικονομία έχει καταλάβει τις τελευταίες δεκαετίες σημαντικό μερίδιο του συνολικού προϊόντος αλλά και της απασχόλησης.

Πίνακας 1. Συμμετοχή του τουριστικού κλάδου στην οικονομία [Πηγή: ΣΕΤΕ]

Ελλάδα	1990	2000	2009
ΑΕΠ %	15,2	15,9	15,2
Απασχόληση %	19,5	19,8	18,5

Το ελληνικό μερίδιο της αγοράς είναι 1,5% παγκοσμίως και 2,9% σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Η Ελλάδα διαθέτει πάνω από 700.000 κλίνες, μέγεθος προσφοράς που πολλοί εκτιμούν ότι βρίσκεται αρκετά πάνω από την ζήτηση (ΣΕΤΕ, 2010). Τα κίνητρα της ζήτησης του τουριστικού προϊόντος εντοπίζονται κυρίως στην ξεκούραση, δηλαδή στο πρότυπο «ήλιος- θάλασσα» ή αλλιώς «sunlust» και λιγότερο στις ιδιαιτερότητες του κάθε προορισμού (πολιτιστικές, φυσικού περιβάλλοντος, ομορφιάς κλπ).

Πίνακας 2. Βασικά Μεγέθη του Ελληνικού Τουρισμού 2012 [Πηγή: ΣΕΤΕ]

Συμμετοχή στο ΑΕΠ	16,4% [WTTC]
Συμμετοχή απασχόληση	18,3% της συνολικής απασχόλησης [WTTC]
Συνολική Απασχόληση	688.800 [WTTC]
Έσοδα	10,0 δισ. € [ΤτΕ]
Αφίξεις Αλλοδαπών	15,5 εκατ.
Μέση κατά κεφαλή δαπάνη	646 €
Μερίδιο Αγοράς	1,5% Παγκόσμια, 2,9% Ευρώπη
Εποχικότητα	56% των αφίξεων αλλοδαπών πραγματοποιείται Ιούλιο - Αύγουστο - Σεπτέμβριο
Συγκέντρωση Προσφοράς	66% των ξεν/κών κλινών σε 4 περιοχές της Ελλάδας [ΞΕΕ]
Ξενοδοχειακή Υποδομή	9.670 ξενοδοχεία / 771.271 κλίνες [ΞΕΕ]
Top 5 αγορές	Γερμανία (2.108.787), Ην. Βασίλειο (1.920.794), ΠΓΔΜ (1.300.000), Γαλλία (977.376), Ρωσία (874.787) [ΤτΕ]
Top 5 αεροδρόμια (σε αφίξεις αλλοδαπών)	Αθήνα (2,6 εκ), Ηράκλειο (2εκ), Ρόδος (1,5 εκ.), Θεσσαλονίκη (0,9 εκ), Κέρκυρα (0,8 εκ) [ΕΛ.ΣΤΑΤ.]

Αναφερόμαστε δηλαδή στην περίπτωση του μαζικού τουρισμού (Τσάρτας, 1996) δηλαδή των μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων, την άμεση εξάρτηση της τοπικής παραγωγής από τον τουρισμό και τους tour operators καθώς και την έντονη εποχικότητα της ζήτησης. Οι επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού (Τσάρτας, 1998) εντοπίζονται σε κοινωνικό (π.χ. ανάπτυξη στερεοτυπικών απόψεων, δυσκολία στην συνύπαρξη ντόπιου-ξένου κ.ά), οικονομικό (π.χ. εξάρτηση τοπικής οικονομίας από την τουριστική ανάπτυξη κ.ά.) και περιβαλλοντικό επίπεδο (π.χ. υποβάθμιση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος από την εκτεταμένη δόμηση κ.ά). Αντίθετα, ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μικρής κλίμακας, μη συμβατικής φύσης, μη μαζικής εξειδίκευσης καθώς και κοινωνικά και περιβαλλοντολογικά ευαίσθητος και γεμάτος σεβασμό, σε αντίθεση με το συμβατικό τύπο μαζικού τουρισμού σε μεγάλα θέρετρα (Inskeep (1991).

3. ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ - ΧΩΡΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Αν το «ΕΠΧΣΑΑ» για τον Τουρισμό και το νομοθετικό πλαίσιο για τις fast-track επενδύσεις αποτελεί τον θεσμικό πυλώνα της αναπτυξιακής στρατηγικής για τον κλάδο του Τουρισμού, ο έτερος πυλώνας είναι τα χρηματοδοτικά εργαλεία και τα επενδυτικά κίνητρα που παρέχονται, ανά οικονομική δραστηριότητα και περιφέρεια. Τα χρηματοδοτικά εργαλεία μπορούν να καταταχθούν σε δύο βασικές κατηγορίες, τα κοινοτικά και τα εθνικά προγράμματα, σύμφωνα με τον Πίνακα 3.

Πίνακας 3. Στοιχεία Κοινοτικών και Εθνικών Χρηματοδοτικών Εργαλείων [Πηγή: www.espa.gr, Πρόγραμμα «Διαύγεια», Ίδια Επεξεργασία]

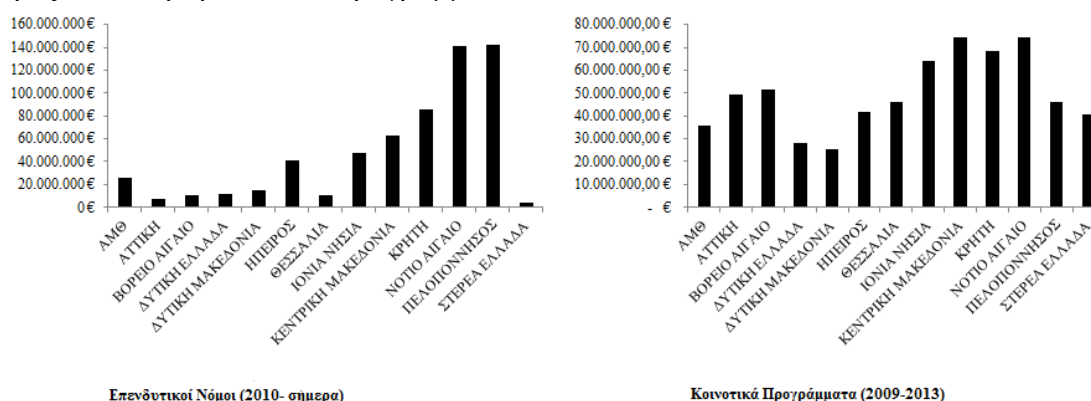
Κοινοτικά Προγράμματα 2007-2013
<u>Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ)</u>
_ Τομεακά για όλη την επικράτεια (π.χ. Περιβάλλον, Ανταγωνιστικότητα)
_ Περιφερειακά (ΠΕΠ)
_ Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας
<u>Σχέδιο Στρατηγικής Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας (ΕΣΣΑΑΕ)</u>
_ Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τομέα της γεωργίας και της δασοκομίας, του περιβάλλοντος και της υπαίθρου, της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές και διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας
<u>Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης της Αλιείας (ΕΣΣΑΑΛ)</u>
_ Βιώσιμη ανάπτυξη των αλιευτικών δραστηριοτήτων, του κλάδου της υδατοκαλλιέργειας, της μεταποίησης και εμπορίας αλιευτικών προϊόντων
Εθνικά Προγράμματα/Επενδυτικοί Νόμοι 1982-2012
N. 1262/82 N. 1892/90 N. 2601/98 N. 3299/04 N. 3908/11 N. 4072/12

Τα στοιχεία που κατατίθενται, προέρχονται από δημοσιευμένα στο διαδίκτυο¹ αποτελέσματα των επιμέρους κοινοτικών προγραμμάτων του ΕΣΠΑ [τομεακών (Πράσινος Τουρισμός, Εναλλακτικός Τουρισμός) και περιφερειακών (Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα)] και του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4. Κοινοτικά Προγράμματα για τον κλάδο του Τουρισμού [Πηγή: Ίδια Επεξεργασία]

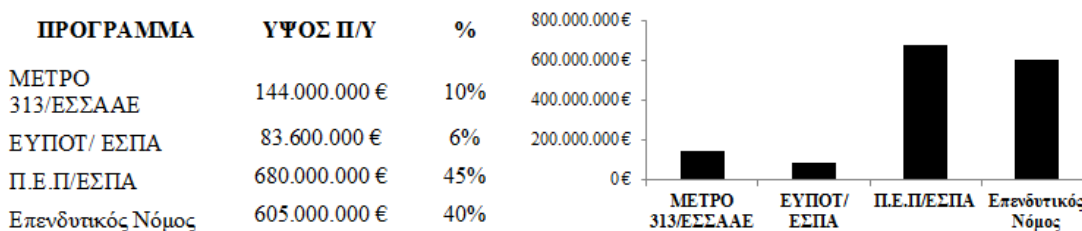
ΕΤΟΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ
2009	Ενίσχυση Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων	Κλάδοι: Τουρισμός, Εμπόριο, Υπηρεσίες, Μεταποίηση, Franchise- Γενικές Δαπάνες	ΕΣΠΑ/Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα
2010	Πράσινος Τουρισμός	Τουριστικές Επιχειρήσεις- Περιβαλλοντική Αναβάθμιση λειτουργικών υποδομών	ΕΣΠΑ/Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Πολιτισμού & Τουρισμού
2010	Ενθάρρυνση Τουριστικών Δραστηριοτήτων	Ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός μικρής δυναμικότητας υποδομών διανυκτέρευσης	Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης/Μέτρο 313
2011	Εναλλακτικός Τουρισμός	Υφιστάμενες/Υπό σύσταση Επιχειρήσεις-Διαφοροποίηση τουριστικού προϊόντος	ΕΣΠΑ/Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Πολιτισμού & Τουρισμού
2013	Ενίσχυση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων Β' κύκλος	Κλάδοι: Τουρισμός, Εμπόριο, Υπηρεσίες, Μεταποίηση- Γενικές Δαπάνες	ΕΣΠΑ/Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα

Για τους επενδυτικούς νόμους, που δεν υπάρχει επίσημη, συγκεντρωμένη πληροφόρηση, τα στοιχεία αντλήθηκαν και επεξεργάστηκαν από τις αποφάσεις ένταξης που αναρτήθηκαν στο πρόγραμμα «Διαύγεια». Σημειώνεται ότι τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται δεν είναι τα υλοποιημένα, αλλά τα ενταγμένα προς υλοποίηση στο κάθε πρόγραμμα.

Σχήμα 1. Κατανομή Δημόσιας Δαπάνης Τουριστικών Επενδύσεων ανά περιφέρεια

¹ Διαθέσιμα στους διαδικτυακούς τόπους: www.agrotikianaptixi.gr, www.antonistikitita.gr, www.espa.gr

Σχήμα 2. Κατανομή Εθνικών και Κοινοτικών Χρηματοδοτήσεων στον Τουρισμό (2010-)

Η επενδυτική πολιτική ή η πολιτική παροχής επενδυτικών κινήτρων για τον τουρισμό κατά τα τελευταία χρόνια δεν παρουσιάζει σημαντικές αλλαγές και κυριαρχούν κριτήρια και προτεραιότητες που ενισχύουν το μοντέλο του μαζικού τουρισμού, της ίδρυσης ή/και επέκτασης των μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων. Ο μεγαλύτερος όγκος των επενδύσεων από κοινοτικά και εθνικά προγράμματα στον κλάδο του Τουρισμού συγκεντρώνεται στις περιφέρειες Ιονίων Νήσων, Κεντρικής Μακεδονίας, Κρήτης, Νοτίου Αιγαίου και Πελοποννήσου. Ομοίως, τα κίνητρα των επενδυτικών νόμων κατανεμήθηκαν σε περιφέρειες όπου το μεγάλο τουριστικό κεφάλαιο θα μπορούσε να ανταποκριθεί καθώς διέθεταν συγκριτικά πλεονεκτήματα (π.χ. ιδιαίτερο φυσικό κάλλος, υποδομές κλπ). Αντίστοιχα, τα κοινοτικά προγράμματα (περιφερειακά και τομεακά) παρότι παρουσιάζουν μια κανονικότερη κατανομή πόρων ανά περιφέρεια, δεν ξεφεύγουν από τα κριτήρια επενδύσεων που ενισχύουν την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού. Με μικρές εξαιρέσεις ως προς τα κριτήρια προκηρύχθηκαν τα προγράμματα του Εναλλακτικού και Πράσινου Τουρισμού που όμως η συμμετοχή τους στην συνολική επενδυτική κατανομή πόρων λαμβάνει μόλις το 3%.

Απ' την χωρική διάσταση, στο πλαίσιο της μεταρρυθμιστικής πολιτικής ή της απορρύθμισης για άλλους, είναι εμφανές ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός, ακόμη και με τα προβλήματα του παρελθόντος, αντικαθίσταται σταδιακά από τον «κατά περίπτωση», τον «σημειακό», τον «ευέλικτο» σχεδιασμό. Το «ΕΠΧΣΑΑ» για τον Τουρισμό αναβαθμίζεται ως εργαλείο προώθησης της πολιτικής αυτής έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των μεγάλων επενδύσεων απαλλαγμένων από κοινωνικούς ή/και περιβαλλοντικούς περιορισμούς. Ουσιαστικά, αλλάζει ριζικά την αντίληψη του χώρου που αφορά την τουριστική δραστηριότητα. Παρότι, η στοχοθεσία του αρχικά φαίνεται να αρμόζει με τον τίτλο της Αειφόρου Ανάπτυξης, αφενός η πιο ενδελεχής ανάγνωσή του κι αφετέρου οι δηλωμένες προθέσεις της επενδυτικής πολιτικής όπως αναφέρθηκαν παραπάνω δεν αφήνουν περιθώρια παρερμηνειών. Ενισχύει τις τουριστικές επενδύσεις à la carte, θεσμοθετεί τους «Οργανωμένους Υποδοχείς Τουριστικών Δραστηριοτήτων», δηλαδή τουριστικών ζωνών με υποδομή και ανωδομή ώστε να υποδέχεται μαζικά ρεύματα τουρισμού για περιορισμένο χρονικό διάστημα (π.χ. θερινούς-χειμερινούς μήνες). Φαίνεται, πως η φιλοσοφία και πρακτική του σχεδιασμού επηρεάζεται από τις τάσεις της αγοράς που σε μεγάλο βαθμό καθορίζεται από τους tour-operators που ελέγχουν μεγάλο ποσοστό της προσφοράς και της ζήτησης. Δημιουργεί νέες χωρικές και κοινωνικές πολώσεις μεταξύ των περιφερειών ή/και ακόμη μεταξύ περιοχών εντός της ίδιας περιφέρειας.

Παρέχει την δυνατότητα «ελιγμών» ανά περιοχή με σκοπό την διευκόλυνση των τουριστικών επενδύσεων. Τον Δεκέμβριο του 2012 ο αρμόδιος Υπουργός Περιβάλλοντος Στ. Καλαφάτης δήλωνε: «...η εκπόνηση ενός ευέλικτου χωροταξικού σχεδίου για τον τουρισμό, που θα δίνει έμφαση στις "ποιοτικές" σύνθετες και πολυδύναμες τουριστικές υποδομές και θα εξετάζει κατά περίπτωση όρους και προϋποθέσεις»². Εν τέλει, φαίνεται ότι ενισχύει την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού και των επιπτώσεών του: δημιουργεί λίγους προορισμούς που εκμεταλλεύονται τουριστικά για λίγους μήνες και μετά ερημώνουν κοινωνικά και παραγωγικά. Παρότι, η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού καταλαμβάνει σημαντικό τμήμα του κειμένου, παραμένει αμφίβολο κατά πόσο αυτές οι μορφές (π.χ. Συνεδριακός/Εκθεσιακός, Αστικός Τουρισμός (City Break), Τουρισμός Κρουαζιέρας, Αλιευτικός, Καταδυτικός κλπ) ή οι υποστηρικτικές υποδομές που απαιτούνται για την δημιουργία τους (Χιονοδρομικός, Τουρισμός με σκάφη αναψυχής, Θαλάσσιος, Τουρισμός Γκολφ κλπ) συμβάλλουν στην αειφορία και την προστασία του περιβάλλοντος. Εισάγεται νέο καθεστώς για το περιβάλλον, το τοπίο, τις υπάρχουσες παραγωγικές δραστηριότητες: Για πρώτη φορά επιτρέπεται η χωροθέτηση τουριστικών δραστηριοτήτων σε Εθνικά Πάρκα, προστατευόμενες περιοχές Natura 2000, ακατοίκητες νησίδες άνω των 300 στρεμμάτων, ορεινές περιοχές κλπ. Επιβάλλεται ένα συγκεκριμένο μοντέλο παραγωγικής δραστηριότητας στις τοπικές κοινωνίες και επιχειρείται η επανεκκίνηση του real estate στην Ελλάδα μέσω της τουριστικής κατοικίας.

Η στρατηγική της επόμενης προγραμματικής περιόδου (2014-2020) στον κλάδο του Τουρισμού, ενισχύει τις βασικές πτυχές του «ΕΠΧΣΑΑ» του Τουρισμού δηλώνοντας της προθέσεις χρηματοδότησης τα επόμενα χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, ενθαρρύνει την συνεργασία του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα και στοχεύει α) στον εμπλουτισμό του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος με ενίσχυση ειδικών μορφών τουρισμού (Αθλητικός, Συνεδριακός, Τουρισμός υγείας – ευεξίας, κρουαζιέρα, city breaks), β) στην διαμόρφωση φιλικού επενδυτικού περιβάλλοντος και την υποστήριξη τουριστικών επενδύσεων μέσω: χωροταξικής πολιτικής, χαμηλότερης φορολόγησης κλπ., γ) στην δημιουργία νέων τουριστικών προϊόντων (σύνθετα τουριστικά καταλύματα, οργανωμένοι τουριστικοί υποδοχείς) αλλά και δ) στην ενίσχυση των υποδομών στρατηγικής σημασίας με έμφαση στις θαλάσσιες και αεροπορικές υποδομές.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι στόχοι που τίθενται από το υφιστάμενο και προτεινόμενο θεσμικό πλαίσιο μένουν κενοί περιεχομένου, τόσο από την σκοπιά του σχεδιασμένου/υλοποιημένου, όσο και από αυτή του υπό διαμόρφωση μοντέλου ανάπτυξης. Υπάρχουν περιοχές της Ελλάδας (π.χ. Μάλια, Κάβος, Φαληράκι) που η τουριστική ένταση τις αλλοίωσε ριζικά και τις μετέτρεψε από τουριστικούς χώρους (Αυγερινού, 2001) σε «τουριστικούς σκουπιδότοπους». Η αποκλειστική απασχόληση των τοπικών κοινωνιών στον τουρισμό δημιούργησε ένα είδος «μονοκαλλιέργειας» με επιπτώσεις στην τοπική παραγωγική, κοινωνική και πολιτισμική δομή δημιουργώντας νέα

² <http://www.tanea.gr/news/economy/article/4775434/?iid=2>

συγκρουσιακά φαινόμενα σε σχέση με την κοινωνική πρακτική (αλλοίωση κοινωνικών προτύπων και τοπικών παραδόσεων, ανάδειξη νέων καταναλωτικών προτύπων, παραγκωνισμός τοπικής παραγωγής). Οι προωθούμενες αλλαγές ως συνέχεια του παρελθόντος μεταβάλουν το ιδιοκτησιακό καθεστώς και αλλάζουν ραγδαία τις αξίες της γης σε περιοχές κατά κανόνα αγροτικές. Ταυτόχρονα, η απόδοση των μεγάλων επενδύσεων χρειάζονται χαμηλό εργατικό κόστος, γεγονός που δεν θα συμβάλει και τόσο στην ανεργία ή το βιοτικό επίπεδο. Στο πλαίσιο που διαμορφώνεται η ανάπτυξη του τουρισμού αφορά εγχώρια και ξένα επενδυτικά funds κι όχι π.χ. οικογενειακά δίκτυα αυτοαπασχόλησης. Κάτι τέτοιο (θα) συμβάλει στην ανεργία της υπαίθρου αλλά και των τουριστικών περιοχών καθώς επίσης θα μειώσει κατά πολύ τα εισοδήματα. Με βάση τα γνωστά στοιχεία των επενδυτικών νόμων, τα τελευταία χρόνια δημιουργούνταν μια νέα θέση πλήρους απασχόλησης για κάθε 625.000€. Τα ζητήματα αυτά, συνθέτουν μια πολύπλευρη πραγματικότητα η οποία χρήζει και μελλοντικής διερεύνησης.

Στο πλαίσιο των fast-track έχουν ήδη ενταχθεί προς υλοποίηση επενδύσεις μεγάλου βεληνεκούς από ξένα funds (π.χ. στην Σητεία, επένδυση € 267,7 εκατ. 5 πολυτελών ξενοδοχείων 1.936 κλινών, γηπέδου γκολφ από την «Loyalward Ltd.») και προβλέπονται υποδομές και ανωδομές που δεν συνάδουν με ούτε με την επιδιωκόμενη στροφή σε ένα ποιοτικό, ήπιο μοντέλο τουρισμού, ούτε με την περιβαλλοντική αναβάθμιση και την τοπική κοινωνική συνοχή.

Εν κατακλείδι, το υφιστάμενο και προωθούμενο θεσμικό πλαίσιο, δίνει την αίσθηση ότι διαμορφώνεται σύμφωνα σε «έκτακτης ανάγκης» με σκοπό το τουριστικό κεφάλαιο να είναι άμεσα και βιώσιμα κερδοφόρο. Ακριβώς για τον λόγο αυτό, παραγκωνίζεται οποιαδήποτε κοινωνική, περιβαλλοντική και χωρική αναγκαιότητα. Παρόλα αυτά, οι νέες νομοθετικές πράξεις προσιδιάζουν σε ένα συστηματικό και ολοκληρωμένο σχέδιο κι όχι σε κάτι έκτακτο και προσωρινό.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αυγερινού-Κολώνια Σ., 2001, «Χωρικές Δυναμικές του Τουρισμού (1961-1991)» στο Burgel G., Δεμαθάς Ζαχ. (επιμ.), Η Ελλάδα μπροστά στην Τρίτη χιλιετία, Αθήνα: Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου, Laboratoire de Geographie Urbaine, Universite de Paris X., σ.243-269.
- Αυγερινού Σ. Σπυρόπουλος Ι., Τουφεγγοπούλου Α., 2012, Ο Αειφόρος Τουρισμός στη Μεγάλη και στη Μικρή Κλίμακα. Τεκμήρια και Προϋποθέσεις, 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος
- Inskeep E., 1991, *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*, New York, Van Nostrand Reinhold.
- ΙΤΕΠ/ΞΕΕ, 2013, *Εξελίξεις στον Τουρισμό και στα Βασικά Μεγέθη της Ελληνικής Ξενοδοχίας το 2012*
- Mc Kinsey&Company- Athens Office, 2011, *Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά. Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας*
- «Νέα Έφοδος στο Περιβάλλον», Εφημ. Η ΑΥΓΗ, 07-06-2013
- ΣΕΤΕ, 2010, *Ελληνικός Τουρισμός 2020- Πρόταση για το νέο αναπτυξιακό μοντέλο, Αθήνα, ΣΕΒ*

«Το Χωροταξικό Πλαίσιο- Νέο Μοντέλο για τουριστική ανάπτυξη», Εφημ. ΤΟ ΕΘΝΟΣ, 07-05-2013

«Τουριστική Ανάπτυξη: Χώρος και Σχεδιασμός», Εφημ. Η ΑΥΓΗ, 28-04-2013

«Τουριστικές Επενδύσεις α λα καρτ με το νέο Ειδικό Χωροταξικό», Εφημ. Τα Νέα, 24-6-2013

Τσάρτας Π., 1996, *Ταξίδια, Τουρίστες, Τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον Τουρισμό*, Αθήνα, Εξάντας

Τσάρτας Π., 1998, Κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού σε μικρά αστικά κέντρα με τουριστική ανάπτυξη: εξαρτήσεις, διαπλοκές, προοπτικές, *Τόπος*, τ.15, σσ.109-123.

ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΑΤΥΠΕΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ.
ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΣΕ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ.

Σοφία Δημοπούλου¹, Δημήτριος Ζάχος²

¹ Εικαστικός, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών Αθήνας, ΜΑ στον Αρχιτεκτονικό Σχεδιασμό, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, dimsph@gmail.com

² Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Φοιτητής Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, zahos.dimitrios@gmx.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο δημόσιος χώρος, ως αναπόσπαστο κομμάτι του αστικού περιβάλλοντος, βρίσκεται ενταγμένος σε ένα φαύλο κύκλο όπου διαμορφώνεται από, αλλά και ταυτόχρονα διαμορφώνει, την κοινωνία. Είναι ο χώρος που εξάγεται ως αποτέλεσμα κοινωνικών πρακτικών, οι οποίες του προσδίδουν διαφορετικό κάθε φορά νόημα και περιεχόμενο, ενώ προσδιορίζουν τα φυσικά και συμβολικά όρια του, και παρέχουν στο χρήστη την αίσθηση πως ανήκει στο μέρος αυτό. Το παρόν άρθρο στοχεύει στην διερεύνηση της έννοιας του δημόσιου χώρου στο σύγχρονο μεταβαλλόμενο αστικό και κοινωνικό χάρτη, επικεντρώνοντας στον επαναπροσδιορισμό του μέσα από τους μετασχηματισμούς που άτυπες και οργανωμένες κοινότητες αναλαμβάνουν να διαμορφώσουν στα σύγχρονα δεδομένα της οικονομικής κρίσης. Επιλέγοντας ως πεδίο μελέτης την Ακαδημία Πλάτωνα, το Μεταξουργείο και τον Κεραμεικό, ερευνάται μέσα από δομημένες συνεντεύξεις στα μέλη των κοινοτήτων, η πορεία της διεκδίκησης και του επαναπροσδιορισμού του δημόσιου χώρου μέσα από τον ρόλο του διαδικτύου σε κοινότητες που εμφανίζονται στις περιοχές αυτές.

Λέξεις κλειδιά: διεκδίκηση του δημόσιου χώρου, διαδίκτυο, οικονομική κρίση, άτυπες και οργανωμένες κοινότητες, Ακαδημία Πλάτωνα-Μεταξουργείο-Κεραμεικός

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια στις υποβαθμισμένες περιοχές του ιστορικού κέντρου της Αθήνας η διεκδίκηση του δημόσιου χώρου αποτελεί αντικείμενο ενεργειών ιδιωτικοποίησης και συλλογικότητας. Από την μια εμφανίζονται στρατηγικές ανάπλασης εστιασμένες στη χρήση ιδιωτικού κεφαλαίου και διαχειριστικού φορέα (Ellin 1999, Nissen 2008, Carmona 2011), από την άλλη ολοένα και «ξεπηδούν» κινητοποιήσεις για την προάσπιση της έννοιας του δημόσιου, από πρωτοβουλίες κατοίκων των εκάστοτε αναφερόμενων περιοχών. Στην διαδικασία αυτή, ένας όρος επικρατεί και για τις δυο πλευρές: η αναβάθμιση. Το βασικό ερώτημα ωστόσο που διαφοροποιεί τους στόχους και τις ενέργειες των δύο πλευρών είναι «αναβάθμιση για ποιον»;

Οι τάσεις για ολική εμπορευματοποίηση του δημόσιου χώρου ωστόσο, βρίσκουν αντίσταση. Οι συνεχόμενοι οικονομικοί μετασχηματισμοί έχουν προκαλέσει την άνοδο του κοινωνικού κεφαλαίου (Putnam 2000), δηλαδή την δημιουργία δικτύων σχέσεων σε

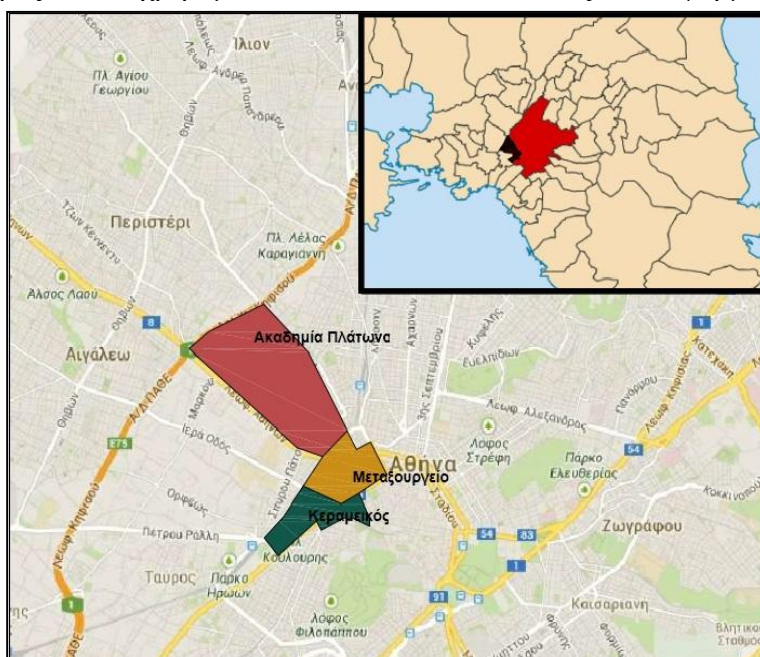
οργανωμένες ή άτυπες κοινότητες που ενεργοποιούν τις κοινές τους εμπειρίες στον δημόσιο χώρο, προκειμένου να καταπολεμήσουν την ανισότητα της εξουσίας που προωθούν πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις προς αυτόν (Vimco 2004, Harvey 2011). Πιο συγκεκριμένα, έχουν παρατηρηθεί περιπτώσεις κατάληψης και χρήσης δημόσιων χώρων που επιχειρούν να προσδώσουν ένα νέο περιεχόμενο στο χώρο και χαρακτηρίζονται από τις αρχές επικοινωνίας και αναψυχής που διέπουν την εκάστοτε ομάδα (Voronkova et al. 2010). Παράλληλα, πραγματοποιούνται προσπάθειες για τη διατήρηση των χώρων αυτών που εξακολουθούν να προσφέρουν τη δυνατότητα ενός απλού περιπάτου, απαλλαγμένου από καταναλωτικά στοιχεία, και να υποστηρίζουν πολιτικές δράσεις, μέσα από τη χρήση τους ως πεδίο κοινωνικής διαμαρτυρίας απέναντι σε πολιτικές επιλογές και ενέργειες (Voronkova et al. 2010).

Παράλληλα, η οικονομική κρίση έχει επιτρέψει τον πειραματισμό νέων μοντέλων κοινοτήτων που αναπτύσσονται ταχύτατα, εκτός πολιτικού ελέγχου και οικονομικών περιορισμών, στο διαδίκτυο (Greinacher 1997). Οι νέες τεχνολογίες, και κυρίως το διαδίκτυο, έχουν αποτελέσει το εξέχον συστατικό που συντέλεσε στην αναδιαμόρφωση της έννοιας του δημόσιου χώρου και της δημόσιας σφαίρας συνεπαγόμενα. Με όλες τις σημαντικές μεταβολές που έχουν επιφέρει στην καθημερινότητα, στην οικονομία, στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την έννοια του ελεύθερου χρόνου, καθώς και στον τρόπο που επιλέγουμε να επικοινωνήσουμε και να κοινωνικοποιηθούμε, έχουν μετασηματίσει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον περιβάλλοντα σε εμάς χώρο και τις λειτουργίες αυτού (Gospodini 2001, Gospodini 2008, Gehl 2011, Carmona et al. 2003, Κεφαλογιάννης 2003). Καθώς λοιπόν ο δημόσιος χώρος βρίσκεται σε διαδικασία επαναδιαπραγμάτευσης, ερευνάται το κατά πόσο το διαδίκτυο λειτουργεί υποστηρικτικά ή μη της κοινωνικής αλληλεπίδρασης που αναπτύσσεται στον δημόσιο χώρο.

Οι περιοχές που έχουν επιλεγεί ως χωρικό πεδίο της παρούσας έρευνας - Ακαδημία Πλάτωνα, Μεταξουργείο, Κεραμικός (Σχήμα 1) - βρίσκονται σε ασαφή κοινωνικό και χωρικό μετασηματισμό. Τα πολεοδομικά πρότυπα που αφορούν τις αναπλάσεις των περιοχών αυτών έχουν μέχρι στιγμής αρκестεί στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων που συνδέονται με την κατανάλωση και που στην ουσία αφήνουν στην άκρη τον κοινωνικό χαρακτήρα της ευρύτερης περιοχής, τις επιθυμίες και τις ανάγκες των κατοίκων. Ως αντίστιξη στην παραπάνω κατάσταση προκύπτει μια ολοένα και μεγαλύτερη έκρηξη συλλογικότητας από κοινότητες που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ως πλατφόρμα ενημέρωσης για τις δράσεις τους στον δημόσιο χώρο.

Η συγκεκριμένη κατάσταση αποτελεί την αφορμή για να διερευνηθούν τρία θεμελιώδη για την έρευνα μας ερωτήματα ως προς τις μελετώμενες κοινότητες:

- (α) ποια είναι η επίδραση τους στην διεκδίκηση του δημόσιου χώρου,
- (β) αν, και κατά πόσο η οικονομική κρίση συνέβαλε στην λειτουργία, εξέλιξη και εδραίωση αυτών,
- (γ) πώς επηρεάζει το διαδίκτυο την λειτουργία και οργάνωσή τους.

Σχήμα 1. Περιοχή Μελέτης

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η έρευνα εστιάζει στις περιοχές της Ακαδημίας Πλάτωνα και του Μεταξουργείου-Κεραμεικού, συνοικίες του Δήμου Αθηναίων (Σχήμα 1), οι οποίες επιλέχθηκαν λόγω της γειννίας τους, σε συνδυασμό με το ανάλογο κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο που τις χαρακτηρίζει. Σε αυτές εντοπίστηκαν και μελετήθηκαν τέσσερις κοινότητες, αποτελούμενες από μόνιμους και μη κάτοικους των περιοχών αυτών, που οι πρωτοβουλίες και οι δράσεις τους στοχεύουν στην αναβάθμιση και ανάδειξη του δημόσιου χώρου. Οι τρεις από αυτές αποτελούν οργανωμένες κοινότητες, που έχουν ως πεδίο δράσης την Ακαδημία Πλάτωνα και είναι (α) «Η Πολιτεία», (β) «Το Καφενείο» και (γ) «Η Επιτροπή Κατοίκων Ακαδημίας Πλάτωνα». Η τέταρτη κοινότητα διακρίνεται για τον άτυπο χαρακτήρα της και δραστηριοποιείται στην περιοχή του Μεταξουργείου-Κεραμεικού. Η έρευνα στηρίχτηκε στα αποτελέσματα δομημένων συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν σε οργανωτικά μέλη των κοινοτήτων που δρουν στην περιοχή μελέτης, καθώς και σε κατοίκους των περιοχών αυτών. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε φωτογραφική και χαρτογραφική καταγραφή των περιοχών, συνοδευόμενη από βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα.

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η περιοχή της Ακαδημίας Πλάτωνα αποτελεί συνοικία του τέταρτου δημοτικού διαμερίσματος του Δήμου της Αθήνας με έκταση 615 στρέμματα, από τα οποία τα 395 στρέμματα προσδιορίζονται ως Βιοτεχνικό Πάρκο και τα υπόλοιπα 131 ως Αρχαιολογικό Άλσος (ΦΕΚ 80/Δ'/1988). Η Ακαδημία Πλάτωνα πέρα από σαφή πολεοδομικά στοιχεία υποβάθμισης, παρουσιάζει έντονη κοινωνική ετερογένεια. Αποτελώντας τον πυρήνα της περιοχής, ο χώρος του Αρχαιολογικού Άλσους έχει καθοριστική σημασία ως προς την διαφύλαξη και την ανάδειξη του και η ασάφεια των ορίων του έχει κινητοποιήσει σε μεγάλο βαθμό τους κατοίκους της περιοχής, με τις πρωτοβουλίες τους να έχουν πρόσφατα αποτρέψει την κατασκευή ιδιωτικών χώρων εντός του (Σχήμα 2).

Καταλυτικό ρόλο στο γεγονός αυτό έχει η «Πολιτεία», που ως κοινότητα συγκροτήθηκε το 2008 ως «ένας χώρος γνώσης και πολιτισμού», ως ένα χωρικό σημείο αναφοράς ικανό να ενεργοποιήσει την ανταλλαγή γνώσης και την ενίσχυση της πολιτιστικής και ιστορικής αξίας του Αρχαιολογικού Άλσους. Ο αριθμός των σταθερών μελών της ανέρχεται στα 255 άτομα και οι δράσεις της πραγματοποιούνται, εκτός από το άλσος, στον χώρο που η ίδια η κοινότητα έχει δημιουργήσει δίπλα σε αυτό. Οι συνηθέστερες δράσεις της στο άλσος συνδέονται με περιπατητική ποίηση, παρουσιάσεις ταινιών, ομιλίες, μαθήματα γιόγκα, συλλογική κουζίνα και καλοκαιρινά σεμινάρια φιλοσοφίας.

Σχήμα 1. Εκδήλωση για την προστασία και διεκδίκηση του πάρκου της Ακαδημίας Πλάτωνα

Παρόλο που η οικονομική κρίση βοήθησε στην εξέλιξη και στην μεγέθυνσή της συγκεκριμένης κοινότητας, «η Πολιτεία ξεκίνησε ως ανάγκη» πριν ακόμα την κρίση. Μέχρι το 2008 που δημιουργήθηκε το ιστολόγιο της -<http://politeiapolitismos.com>- και «τις 15 Δεκεμβρίου του 2012 που ξεκίνησε η σελίδα στο facebook» - <https://www.facebook.com/politeia.akadimiaplatonos>-, η οργάνωση των δράσεων της «Πολιτείας» στηριζόταν σε τηλεφωνική επικοινωνία ανάμεσα σε φίλους και γνωστούς, καθώς και από στόμα σε στόμα στην γειτονιά. Λόγω της άμεσης δικτύωσης με άλλα ιστολόγια, όπως και με άλλες ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, η «Πολιτεία» διεύρυνε σε σύντομο χρονικό διάστημα τις δράσεις της σε άγνωστα άτομα. Σύμφωνα με την «Πολιτεία», η συμβολή του διαδικτύου είναι «πάρα πολύ μεγάλη» για την ανάπτυξη και εξέλιξη των δράσεων της. Επιπλέον, και όπως επιβεβαιώνεται από το «Διήμερο Δράσεων και Παρεμβάσεων» που άγγιξε τα 4000 άτομα τον περασμένο Μάρτιο, η συμμετοχή των ατόμων στις χωρικές της δράσεις είναι μεγαλύτερη από τις διαδικτυακές.

Η «Πολιτεία» συνέβαλλε καθοριστικά στην αναζωογόνηση του άλσους. Ενώ πριν από την κρίση δεν υπήρχε επισκεψιμότητα στην περιοχή, παρά μόνο από την γειτονιά, στην περίοδο της κρίσης οι δράσεις της «Πολιτείας» ευνόησαν την συμμετοχή περισσότερων ατόμων και από άλλες περιοχές της Αττικής. Χωρίς να έχει υπάρξει κάποια αντίσταση ή να χρειαστεί κάποια σχετική άδεια χρήσης του δημόσιου χώρου για την διεξαγωγή των δράσεων, η «Πολιτεία» δηλώνει πως «χρειάζεται συστηματικότητα» στην διεκδίκηση του άλσους ως ελεύθερου χώρου.

Στην ίδια περιοχή, «**Το Καφενείο**» προέκυψε από μια γιορτή αυτοδιαχείρισης και διεκδίκησης του αρχαιολογικού χώρου της Ακαδημίας Πλάτωνα τον Σεπτέμβρη του 2009 και σήμερα αποτελεί αστική εταιρεία μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. «Το Καφενείο» αποτελείται από 10 με 15 άτομα, με τις δράσεις τους να επικεντρώνονται στην αποανάπτυξη, στην πολιτική οικολογία και στην συνεργατική οικονομία στο άλσος και στον χώρο που διατηρεί απέναντι από αυτό.

Οι συνηθέστερες δράσεις στο άλσος αφορούν συστηματική περιήγηση με ιστορική αναδρομή, συλλογική κουζίνα, προβολές ταινιών. Αν και τα περισσότερα από τα συνεργαζόμενα μέλη του δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι της Ακαδημίας Πλάτωνος αντιλαμβάνονται το ύφος της περιοχής ως εκείνο μιας «γειτονιάς» και οι δράσεις τους έχουν πραγματοποιηθεί χωρίς να έχουν συναντήσει αντίσταση από τις αρμόδιες αρχές ή την ανάγκη απόκτησης σχετικής άδειας.

Η οργάνωση του «Καφενείου» πραγματοποιείται «μέσα από τις συνελεύσεις που γίνονται δύο φορές τον μήνα» και στις οποίες «υπάρχει μεγάλη δυνατότητα να συμμετέχουν με νέες προτάσεις νέα άτομα-μέλη». Το «Καφενείο» έχει διαδικτυακή παρουσία από το 2006, που δημιούργησε τη δική του ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης - <https://www.facebook.com/Kafeneio.Ak.Platona>-. Αν και η ενημέρωση για τις δράσεις του «Καφενείου» γίνεται στην περιοχή από στόμα σε στόμα και από αφίσες, η ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης και το ιστολόγιο του «Καφενείου» έχει συμβάλει καθοριστικά στην αύξηση της συμμετοχής των ατόμων σε αυτές.

Παρά το γεγονός πως η δημιουργία του «Καφενείου» είναι προγενέστερη της οικονομικής κρίσης, κατά την περίοδο της κρίσης παρατηρήθηκε αύξηση της προσέλευσης κατοίκων από άλλες περιοχές και μετά το πέρας των δράσεων, γεγονός που βοήθησε στην αναζωογόνηση του χώρου.

Από την άλλη, η «**Επιτροπή Κατοίκων Ακαδημίας Πλάτωνα**» συγκροτήθηκε το 2005 και το κύριο οργανωτικό της σώμα αποτελείται από 10 κατοίκους της περιοχής. Στο παρελθόν έχει πραγματοποιήσει διήμερες δράσεις στο άλσος, που αφορούσαν από βόλτες με γάιδαρο για τα παιδιά μέχρι ρεφλεξολογία, ενώ αρκετές από τις τωρινές της δράσεις πραγματοποιούνται από κοινού με την «Πολιτεία» και «Το Καφενείο». Η «Επιτροπή»

στεγάζεται στο «Στέκι Αλληλεγγύης», αλλά διαθέτει και τον διαδικτυακό της χώρο - <http://akadimia-platonos.blogspot.gr->

Στην ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης-<https://www.facebook.com/akademia.platonos-> και στο ιστολόγιο της “Επιτροπής” καταγράφονται οι προβληματισμοί και οι δράσεις τους και αναρτάται η εφημερίδα τους. Παρατηρήθηκε ότι η ένταξη της ομάδας στο διαδίκτυο συνέβαλε στην αύξηση του ποσοστού συμμετοχής στις κινητοποιήσεις των κατοίκων για την περιοχή. Παρόλο που, για την παροδική χρήση του άλλους η «Επιτροπή» δεν συνάντησε καμιά αντίσταση, η προάσπιση του, όπως και άλλων δημόσιων χώρων της περιοχής, απαιτεί μόνιμη ενασχόληση. Αξιοσημείωτο είναι ότι η «Επιτροπή» συνέβαλε στο να δημιουργεί το Πρόγραμμα της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας σε σχέση με την ανάδειξη και σύνδεση των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων του Ιστορικού Κέντρου της Αθήνας, όπου ενημερωτικές πινακίδες τοποθετήθηκαν σε διαφορετικά σημεία της Ακαδημίας Πλάτωνος.

Όσον αφορά τη γειτονική στην Ακαδημία Πλάτωνος περιοχή του **Μεταξουργείου-Κεραμεικού**, αυτή αποτελεί συνοικία του τρίτου Δημοτικού Διαμερίσματος του Δήμου Αθηναίων και η έκταση της ανέρχεται στα 400 στρέμματα, από τα οποία τα 110 αποτελούν τον δημόσιο χώρο της (Χαρτογράφηση ΚΜ 2009). Η περιοχή αποτελεί ένα ψηφιδωτό εθνικοτήτων με τους μόνιμους κατοίκους της να λειτουργούν ως άτυπη κοινότητα, καθώς «δεν υπάρχει προσδιορισμένη ομάδα με την στενή έννοια του όρου» για την οργάνωση των συναντήσεων και των δράσεων στον δημόσιο χώρο της περιοχής.

Οι πιο αναγνωρίσιμες και σταθερές δράσεις αφορούν στο καρναβάλι, στο φεστιβάλ χρωμάτων, καθώς και σε μουσικές εκδηλώσεις. Ο χώρος διεξαγωγής των δράσεων δεν είναι πάντα συγκεκριμένος, αλλά προσαρμόζεται στις επιθυμίες των κατοίκων. Ωστόσο, τα συνηθέστερα σημεία των δράσεων περιλαμβάνουν τους δρόμους και τους πεζόδρομους του Μεταξουργείου, ένα μικρό πάρκο από όπου ξεκινά το Δημοτικό Σήμα και την Πλατεία Λέοντος Αυδή. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι δράσεις, αν και ξεκινούν από συγκεκριμένα σημεία, προκαλούν τον διασκορπισμό των κατοίκων και των επισκεπτών στον ευρύτερο δημόσιο χώρο του Μεταξουργείου και του Κεραμεικού, προκαλώντας έτσι ένα διάχυτο ύψος οικειότητας για την περιοχή.

Σχήμα 2. Στιγμιότυπα από το αυτοδιοργανώμενο καρναβάλι του Μεταξουργείου-Κεραμεικού

Χαρακτηριστικό είναι ότι οι κάτοικοι έχουν δημιουργήσει ένα ιστολόγιο - <http://metaxourgeio.wordpress.com->, που λειτουργεί ως κέντρο ενημέρωσης για τις δράσεις, που έχουν όμως πρώτα ξεκινήσει να οργανώνονται από τυχαίες, αυθόρμητες συναντήσεις στα μαγαζιά και στον δημόσιο χώρο της περιοχής. Επιπλέον, η ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης -<http://www.facebook.com/pages/Μεταξουργείο-Κεραμεικός/113057425449117-> φιλοξενεί σήμερα 1643 άτομα, με την συμμετοχή τους στις δράσεις που πραγματώνονται στον δημόσιο χώρο να είναι μεγαλύτερη από εκείνη που παρατηρείται στο διαδίκτυο. Επιπλέον, παρατηρήθηκε πως η δυνατότητα για διάδραση στην οργάνωση των κατοίκων και των επισκεπτών είναι «πολύ μεγάλη», καθώς οι κάτοικοι και οι επισκέπτες ενημερώνονται εκτός από το διαδίκτυο, από αφίσες που

βγαίνουν σε διαφορετικές γλώσσες, από διαλαλητή και από την επαφή με τον κόσμο στους δρόμους της γειτονιάς.

Αξίζει ακόμα να αναφερθεί πως πριν την κρίση, η παρατηρούμενη κινητικότητα οφειλόταν κυρίως στους κατοίκους της περιοχής Μεταξουργείου-Κεραμεικού, σε αντίθεση με την περίοδο που διανύουμε, όπου αυξήθηκε η συμμετοχή των ατόμων από άλλες περιοχές της Αττικής. Με την κινητικότητα «ο κόσμος της γειτονιάς νιώθει περισσότερη ασφάλεια και οι Έλληνες, αλλά και οι ίδιοι οι μετανάστες». Τέλος, και χωρίς να έχουν συναντήσει οποιαδήποτε αντίσταση για τη χρήση του δημόσιου χώρου μέσα από τις δράσεις τους, υποστηρίχθηκε ότι η διεκδίκηση του δημόσιου χώρου είναι εφικτή όταν «ακούμε τις ανάγκες των κατοίκων και λειτουργούμε και πιο αυθόρμητα».

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αρχικά, πρέπει να σημειωθεί πως η παρούσα έρευνα αποτελεί μελέτη περίπτωσης συγκεκριμένων χωρικών ενότητων του Δήμου Αθηναίων και των συγκεκριμένων κοινοτήτων που δρουν στα πλαίσια τους και συνεπώς δεν είναι σε θέση να εξάγει γενικευμένα συμπεράσματα ως προς τη συμπεριφορά, τη δομή, τις δράσεις, τον τρόπο λειτουργίας και αποδοχής ανάλογων κοινοτήτων. Τα συμπεράσματα εντάχθηκαν σε τρεις ευρύτερες θεματικές ενότητες:

(α) Κοινότητες Διεκδίκησης του Δημόσιου Χώρου

Οι δράσεις των κοινοτήτων που μελετήθηκαν επέτρεψαν την ανακάλυψη, όχι μόνο χωρικών αλλά και κοινωνικών αναγνώσεων του δημόσιου χώρου. Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκαν τα εξής:

1. Οι δράσεις των κοινοτήτων βρίσκονται έξω από συμβάσεις και κατασκευασμένα νομικά συστήματα εμπορευματοποίησης και ιδιωτικοποίησης του δημόσιου χώρου (Aronowitz 2003, Németh 2009).

2. Ένα ακόμη κοινωνικό αποτύπωμα των κοινοτήτων στον δημόσιο χώρο αποτελεί η αύξηση της επισκεψιμότητας, κατά την διάρκεια όπως είναι φυσικό, αλλά και μετά το πέρας των δράσεων. Η σημαντικότητα των ομάδων αυτών και των δράσεων τους έτσι αυξάνεται ιδιαίτερα, αποτελώντας έναν παράγοντα που συντελεί στην εξασφάλιση της ζωντανιάς και βιωσιμότητας του δημόσιου χώρου, καθώς και στην καταστολή της υποβάθμισης των περιοχών αυτών. Ταυτόχρονα, καθιστούν τον χώρο μοναδικό και αυξάνουν τη χρησιμότητα του, ενώ κατά τη διεξαγωγή των δράσεων παρέχεται η δυνατότητα στους συμμετέχοντες να εμπλακούν ενεργά τόσο με το χώρο, όσο και μεταξύ τους.

3. Η σημαντικότερη ίσως συνέπεια των δράσεων των μελετώμενων κοινοτήτων είναι η άμβλυνση του φαινομένου της ξеноφοβίας απέναντι στους μετανάστες-κατοίκους των συνοικιών, αφού μέσα από τα αισθήματα εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας που αναπτύχθηκαν μεταξύ μόνιμων και μη κατοίκων και τη συμμετοχή (πολλές φορές επιδιωκόμενη) των μεταναστών στις δράσεις, διευκολύνθηκε η ενσωμάτωση τους στο κοινωνικό περιβάλλον που διαμένουν. Το γεγονός αυτό έρχεται να επιβεβαιώσει η άποψη των Moughtin et al. (1999) πως ο δημόσιος χώρος συμβάλλει στην εμφάνιση της κοινωνικής συνοχής μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι αναδεικνύεται και προωθείται το αίσθημα του συνανήκην.

4. Οι κοινότητες των περιοχών μελέτης, παρόλο που διακρίνονται για τις εφήμερες τους δράσεις, χαρακτηρίζονται από συνέπεια και συστηματικότητα στην προσπάθεια τους να αποκαταστήσουν την λησμονημένη από καιρό σχέση δημόσιου χώρου-χρήστη. Ως γεγονός αυτό επαληθεύεται όχι μόνο από τις δράσεις, αλλά και από τις δημοσιεύσεις που

κάνουν στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, στα ιστολόγια και στον τύπο για τα θέματα που τους απασχολούν.

(β) Οικονομική Κρίση και Μορφές Συλλογικότητας

Κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας δε θα μπορούσε να μη συνυπολογιστεί ο παράγοντας της οικονομικής κρίσης που έχει αδιαμφισβήτητα επηρεάσει ποικίλες πτυχές της καθημερινότητας των πολιτών των σύγχρονων πόλεων. Παρατηρήθηκαν λοιπόν τα εξής:

1. Η οικονομική κρίση μείωσε την ενασχόληση των μόνιμων κατοίκων με καταναλωτικές δραστηριότητες, στρέφοντας τους σε δίκτυα αλληλεγγύης και δράσεις απαλλαγμένες από οικονομικές συναλλαγές.

2. Παρά το γεγονός πως η οικονομική κρίση, τουλάχιστον για τις τρεις από τις τέσσερις ομάδες δεν αποτέλεσε το βασικό παράγοντα για τη δημιουργία τους -αφού κάποιες προϋπήρχαν αυτής, είχε δηλαδή αναγνωριστεί εκ των προτέρων η ανάγκη για αυτοοργάνωση και διεκδίκηση του δημόσιου χώρου- διαπιστώθηκε εκ παραδοχής πως συντέλεσε στην εξέλιξη, μεγέθυνση και εδραίωση τους. Σύμφωνα με τις ομάδες, το χωρικό αποτύπωμα των δράσεων δεν παρέμεινε ίδιο πριν και μετά την κρίση. Η οικονομική κρίση συνέβαλε στην αύξηση του βαθμού συμμετοχικότητας στις δράσεις των ομάδων και την προσέλευση ενδιαφερομένων προερχόμενων από άλλες περιοχές του δήμου Αθηναίων, πλην των εξεταζόμενων.

(γ) Από το Διαδίκτυο στον Δημόσιο Χώρο

Τα νέα δεδομένα που διέπουν τη σύγχρονη ζωή των χρηστών του χώρου έχουν οδηγήσει στη δημιουργία μίας νέας τάξης πραγμάτων, με τις μεγάλες τεχνολογικές εξελίξεις του τελευταίου αιώνα, με ιδιαιτέρως σημαντική τη συμβολή του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του διαδικτύου, να έχουν μεταβάλλει ριζικά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε το χώρο, ενώ προσφέρουν διαρκώς νέες μορφές κοινωνικής διάδρασης, δημιουργώντας ένα νέο πλαίσιο όσον αφορά τις κοινωνικές σχέσεις και τους χώρους μέσα στους οποίους αυτές πραγματοποιούνται. Από τα πρώτα στάδια της έρευνας παρατηρήθηκε η συμβολή του διαδικτύου ως εξής:

1. Οι κύριες χρήσεις του διαδικτύου από της μελετώμενες κοινότητες είναι πρωτίστως αυτή της ενημέρωσης και δευτερευόντως της επικοινωνίας-αυτοοργάνωσης. Κατά τη διάρκεια της έρευνας διαπιστώθηκε δυσαναλογία του αριθμού των ατόμων που συμμετείχαν ενεργά στις διαδικτυακές συναντήσεις, και αυτών που συμμετείχαν στις δράσεις, με τους τελευταίους να είναι αρκετά περισσότεροι.

2. Μέσα από την εισαγωγή των ομάδων και την προβολή των ιδίων, του έργου και των δράσεων τους στο διαδίκτυο, κάνοντας χρήση των δυνατοτήτων σύγχρονης και ασύγχρονης επικοινωνίας που αυτό προσφέρει, αυξήθηκε ραγδαία η συμμετοχή στις δράσεις στο δημόσιο χώρο και έγινε δυνατή η διατήρηση ενός υψηλού βαθμού διαδραστικότητας ανάμεσα στα μέλη. Όλες οι ομάδες προωθούν και θεωρούν τη διαδραστικότητα ως ένα παράγοντα που οδηγεί στη εξέλιξη και ενίσχυση τους. Σημαντικός είναι ο χαρακτήρας συμμετοχικής δημοκρατίας που αυτή προσδίδει σε μια περίοδο που ο πολίτης αισθάνεται την ανάγκη να ακουστεί, να εκφράσει τη γνώμη, τις πεποιθήσεις, τις ιδέες του για αλλαγές, πρωτοβουλίες και νέες δράσεις, να αισθανθεί πως αποτελεί μέρος ενός «όλου» εντός μιας ευρύτερης πλατφόρμας που λειτουργεί ως πεδίο διεύρυνσης της δημόσιας σφαίρας. Το διαδίκτυο είναι σε θέση να αποτελέσει τον άτοπο τόπο όπου οι ανάγκες αυτές των πολιτών των σύγχρονων πόλεων της οικονομικής κρίσης δύναται να καλυφθούν. Δεν είναι τυχαία η γνώμη που ο Finlay (2009), μεταξύ άλλων, υποστηρίζει, πως η πρόσβαση σε πληροφορίες είναι αυτή που διαθέτει την ικανότητα να

ωθήσει τους ανθρώπους προκειμένου να επέμβουν στις δημόσιες διαδικασίες και στην αλλαγή των νόμων και των δεδομένων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Aronowitz S., 2003. *How Class Works: Power and Social Movement*, Yale University Press, New Haven.
- Carmona M., Heath T., Oc T. and Tiesdell S., 2003. *Public spaces, urban spaces: The dimensions of urban design*, Architectural Press, Oxford.
- Carmona M., 2010. «Contemporary public space: Critique and classification, part one: Critique», *Journal of Urban Design*, 15 (1), pp. 123-148.
- Ellin N., 1999. *Postmodern Urbanism*, Blackwell Press, Oxford.
- ΦΕΚ 80/Δ'1988
- Finlay A., 2009. «Global Information Society Watch 2009: Focus on access to online information and knowledge—advancing human rights and democracy», Available from: <http://idl-bnc.idrc.ca/dspace/bitstream/10625/46495/1/133014.pdf> [Accessed 10 July 2013].
- Gehl J., 2011. *Life between buildings: Using public space*, Island Press, Washington.
- Gospodin A., 2001. «Urban design, urban space morphology, urban tourism; An emerging new paradigm concerning their relationship», *European Planning Studies*, 9 (7), pp. 925-934.
- Gospodini A., 2008. New Technologies Opposing Urban Sustainability, In: A. Gospodini A., Brebbia C., Tiezzi E. (eds), *The Sustainable City: Urban Regeneration and Sustainability*, WIT Press, UK, pp. 1-11
- Greinacher U., 1997. Fear and dreaming in the American city: From open space to private space, In: Ellin, N. (ed), *Architecture of fear*, Princeton Architectural Press, New York.
- Harvey D., 2011. «The Future of the Commons», *Journal of Radical History Review*, 2011 (109), pp. 101-107
- Κεφαλογιάννης Ν., Παπαστεργίου Χ. (2003) «Ομοιώματα του Δημόσιου χώρου» Available from: <http://www.greekarchitects.gr/gr/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%85%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CF%8C%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%85-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%BF%CF%85-id18> [Accessed 9 July 2013]
- Moughtin C., Taner O., Tiesdell S., 1999. *Urban Design: Ornament and Decoration*, Architectural Press, Butterworth-Heinemann.
- Németh, J., 2009. «Defining a Public: The Management of Privately Owned Public Space», Department of Planning and Design, University of Colorado
- Nissen S., 2008. «Urban transformation: From public and private space to spaces of hybrid character», *Czech Sociological Review*, 44 (6), pp.1129-1149.
- Putnam R. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster, New York.
- Virno P., 2004. *A Grammar of the Multitude, For an Analysis of Contemporary Forms of Life*, Semiotext(e), The MIT Press, Foreign Agents Series.
- Voronkova L., Pachenkov O. (2010), *Open/Closed Public Spaces in Modern Cities*, urbanXposure Publications, Berlin.
- Χαρτογράφηση KM, 2009. Available from: <http://kmprotypigeitonias.org/?p=research&id=maps> [Accessed 15 July 2013]

ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟ:
Η «ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ» ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΕΚΤΥΛΙΞΗΣ ΜΙΑΣ
ΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Δουδέσης Παναγιώτης

Αρχιτέκτονας Μηχ/κος Π.Θ., Msc E.M.Π., panagiotis.doudesis@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ως δημιούργημα της αστικής τάξης των δύομισι τελευταίων αιώνων, το εστιατόριο βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση από αυτήν, την κουλτούρα και τις συλλογικές συμπεριφορές που αναπτύσσει, την οικονομική ή/και την γενικότερη ισχύ κι επιρροή της, και τελικά το γούστο της. Ειδικότερα δε για την Ελλάδα, όπου η αστική τάξη και κοινωνία εμφανίζει ορισμένα ιδιότυπα και «γηγενή» χαρακτηριστικά σε σχέση με τα δυτικοευρωπαϊκά, η σκοπιμότητα και η εμπειρία της πρακτικής του εσθίειν σε τέτοιους χώρους αποκτά στα χρόνια της ευμάρειας επιπρόσθετες νοηματοδοτήσεις, εγγεγραμμένες μάλιστα σε ένα πλαίσιο lifestyle κι ένδειξης status.

Στον αντίποδα της παραπάνω πρακτικής, μια νέα οπτική του εστιατορίου αρχίζει να διαφαίνεται στα χρόνια της οικονομικής κρίσης. Καθόσον πλήττονται καιρία τα οικονομικά της κοινωνίας στο σύνολό της, τότε «ο βασιλιάς μένει γυμνός»· η έξοδος σε εστιατόριο είναι δυσκολότερα εφικτή, και όταν συμβαίνει, γίνεται με διαφορετικούς όρους. Η αναζήτηση καλής σχέσης ποιότητας-τιμής, καθώς επίσης και η τάση για μια «ελληνικότερη» εμπειρία φαγητού, καθορίζουν την τελική επιλογή σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ότι πριν. Συνεπώς, το σημασιολογικό περιεχόμενο της εξόδου για φαγητό μετασχηματίζεται, και το ίδιο συμβαίνει και με το πρίσμα, υπό το οποίο βιώνεται ή ζητείται να βιωθεί ο χώρος εστίασης.

Όπως είναι φυσικό, μια τέτοια νοηματική μεταβολή δε θα μπορούσε να αφήνει ανεπηρέαστες και τις σάλες των εστιατορίων, στόχος των οποίων είναι πάντοτε η κατά το δυνατόν μεγαλύτερη ανταπόκριση στα «αιτήματα» του εσθίοντα καταναλωτή.

Λέξεις κλειδιά: εστιατόριο, μεταβολή νοήματος, lifestyle, εντοπιότητα

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το εστιατόριο αποτελεί το πεδίο εκτύλιξης της αστικής πρακτικής της εξόδου για φαγητό και, όπως οποιοδήποτε άλλο χωρικό περιβάλλον, έτσι κι αυτό είναι δυνατόν να λάβει πολλαπλά νοήματα, ανάλογα με τη σημειολογία που συνοδεύει τη δραστηριότητα που επιτελείται κάθε φορά σε αυτόν. Η παρούσα εισήγηση πραγματεύεται την υφή του πρότερου, καθώς και τη μεταβολή που υφίσταται το νοηματικό περιεχόμενο του χώρου εστίασης με κομβικό σημείο την οικονομική κρίση που άρχισε να πλήττει τη βάση της ελληνικής αστικής κοινωνίας από το 2008. Προκειμένου να γίνει αυτό, διερευνώνται τόσο το κοινωνιολογικό πλαίσιο εκπόρευσης του νοήματος, όσο και η ίδια η πρακτική του εσθίειν σε εστιατόριο, όπως εμφανίζεται τα τελευταία χρόνια στα έντυπα μέσα.

2. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΥ

Καθαρά *αστική - νεωτερική* η ιδιαίτερη καταγωγή της τυπολογίας του εστιατορίου, η εμφάνιση του οποίου συντελέστηκε στην «καρδιά του Αιώνα των Φώτων», με τα πρώτα καταστήματα του είδους να ανοίγουν στην πόλη του Παρισιού γύρω στο 1750. Οι καινοτομίες που διέκριναν το *παριζιάνικο εστιατόριο (restaurant)* σε σχέση με οτιδήποτε παρόμοιο ως τότε, ήταν ότι διέθετε ατομικά τραπέζια, προσέφερε έναν κατάλογο φαγητών προς επιλογή κι όχι ένα μόνο προσφερόμενο έδεσμα τη φορά, και αποτελούσε έναν χώρο όπου σερβιριζόταν φαγητό σχεδόν καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας (Sprang, 2005). Οι χώροι αυτοί παρέμειναν μια *παριζιάνικη ιδιαιτερότητα* μέχρι περίπου και το τέλος του 19^{ου} αιώνα, όταν η συνήθεια του να γευματίζει κανείς σε έναν τέτοιο χώρο εξαπλώθηκε ραγδαία σε όλα τα αστικά κέντρα του δυτικότροπου κόσμου.

Ειδοποιό χαρακτηριστικό του *εστιατορίου* είναι ότι επικεντρώνεται στο άτομο και στην εξυπηρέτησή του, αντιμετωπίζοντάς το σαν μια διακεκριμένη οντότητα· ταυτόχρονα, στην κουλτούρα εξυπηρέτησης το ειδικό βάρος δίνεται πια στον ψυχικό κόσμο του πελάτη, καθώς και στην ικανοποίηση των αναγκών του (Sprang, 2005). Από τη στιγμή που θα εισέλθει στο χώρο ο πελάτης, ο εστίατορας τον κανακεύει, αλλά και τον ενθαρρύνει να καθίσει στο δικό του τραπέζι και να εκφράσει τις ιδιαίτερες ανάγκες κι επιθυμίες του, ουσιαστικά να επιδοθεί ελεύθερα στην ικανοποίηση της φευγαλέας και προσωπικής αίσθησης της γεύσης (Sprang, 2005).

Δύο ακόμα διαχρονικά χαρακτηριστικά του εστιατορίου ενδιαφέρουν εδώ: το ένα είναι ότι, για πρώτη φορά στη δυτική ιστορία των χώρων εστίασης σε δημόσιους χώρους, δόθηκε η δυνατότητα σε κάποιον να αλλάξει τις ώρες φαγητού του, αψηφώντας τις συνήθειες του κοινωνικού του περιβάλλοντος (Sprang, 2005). Το άλλο είναι ότι, καταγωγικά, εντός του *εστιατορίου* η κοινωνικότητα εκφραζόταν εκτός των άλλων και με τον καταναλωτισμό, την επιδεικτική συμπεριφορά και το θέαμα (Sprang, 2005). Τόσο η ραγδαία εξάπλωση αυτού του είδους χώρου στις πόλεις τον 20^ο αιώνα ως εμπορική καινοτομία (Warde & Martens, 2000), όσο και η ταυτόχρονη άνθησή του με την άνοδο της μαζικής δημοκρατίας (έννοια που θα εξετάσω παρακάτω), φτάνοντας μάλιστα στο απόγειό τους και τα δυο όσο πλησίαζε το τέλος του αιώνα, ενισχύουν ακόμη περισσότερο τη σύνδεση *εστιατορίου* και καταναλωτισμού.

Όσον αφορά τα καθ' ημάς, αυτή η τυπολογία χώρου φαίνεται πως εισήχθη στην Αθήνα νωρίς μέσα στον 20^ο αιώνα κατά κανόνα με τα ίδια χαρακτηριστικά, φτάνοντας γύρω στο 2000 να αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της αστικής κουλτούρας της πόλης.

Αν θέλει να αναζητήσει κανείς τον πληρέστερο ορισμό της έννοιας του *εστιατορίου* στην Ελλάδα σήμερα, δεν έχει παρά να κοιτάξει τις ισχύουσες υγειονομικές διατάξεις. Σύμφωνα με αυτές, *εστιατόριο* είναι ο χώρος όπου «παρασκευάζονται ποικίλα φαγητά, τα οποία προσφέρονται σε καθισμένους ή περαστικούς πελάτες με τη συνοδεία ή μη ποτών, κυρίως οινοπνευματωδών, καθώς και σαλατών, τυριών, φρούτων, γλυκισμάτων κλπ., ώστε να αποτελούν πλήρες γεύμα», ενώ στην ίδια κατηγορία εντάσσονται τόσο τα οινομαγειρεία όσο και οι ταβέρνες, δηλαδή χώροι εστίασης με «λαϊκότερη» συγκρότηση, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται (Υγ. Δ-Ξη Α1β 8577, 1983). Πρόκειται δηλαδή για έναν ιδιαίτερα «χαλαρό» και «ανοικτό» ορισμό, που μπορεί να περιλαμβάνει στο ένα του άκρο τα πολύ οργανωμένα, σοβαρά κι επίσημα *εστιατόρια*, και στο άλλο τα πολύ καθημερινά και παραδοσιακά. Ειδικά για το δεύτερο αυτό άκρο, και πιο συγκεκριμένα την ταβέρνα, αυτή αποτελεί πρακτικά έναν

γηγενή αστικό χώρο εστίασης διαφορετικής φύσης από το *εστιατόριο*, την εν πολλοίς λεγόμενη *αθηναϊκή ταβέρνα*. Τα χαρακτηριστικά της ήταν η σύζευξη οίνου, μουσικής και λιτού φαγητού μέσα σε ένα περιβάλλον ιδιαίτερος οικείο· είχε πιο πολύ να κάνει δε με αμφίδρομα δίκτυα ροών και κινήσεων πραγμάτων, συναισθημάτων και ανθρώπων, παρά με έναν χώρο όπου τρώει κανείς καθηλωμένος στη θέση του (Διοσκουρίδης, 2013), όπως τυπικά συμβαίνει σε ένα εστιατόριο. Πρόκειται μάλιστα για μια τυπολογία που έχει μετεξελιχθεί τις τελευταίες δεκαετίες, κρατώντας άλλοτε τα τάδε κι άλλοτε τα δείνα χαρακτηριστικά.

Έτσι, από το «πιο σοβαρό» *εστιατόριο* έως και τον «χαλαρό» τύπο της *ταβέρνας*, αυτά τα είδη χώρων εστίασης βρέθηκαν να συμπορεύονται στην Αθήνα του 20^{ου} αιώνα, δημιουργώντας αντίθετες τάσεις μιας ιδιότυπης «διελκυστίνδας» με διαφορετικό νοηματικό περιεχόμενο, που ανάλογα με τη συλλογική πρακτική ισορροπεί άλλοτε προς τη μία, κι άλλοτε προς την άλλη πλευρά της.

Σχήμα 1. Το *GB Corner*, το ιστορικό κλασσικό εστιατόριο του ξενοδοχείου *Μεγάλη Βρετανία* στο Σύνταγμα, Αθήνα.

Σχήμα 2. Το εστιατόριο κρέατος *Oro Torro* στη Βάρη Αττικής, περιοχή με πολλές παραδοσιακές ταβέρνες κρέατος, γνωστή και ως «Βλάχικα».

3. ΜΑΖΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΗΛΟΝΙΣΜΟΣ, ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΚΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΤΙΚΗ ΤΑΞΗ

Μια ιδιαίτερα χρήσιμη θεώρηση για το ζήτημα της νοηματοδότησης του χώρου εστίασης προσφέρει έμμεσα η σκέψη του Παναγιώτη Κονδύλη, όπως εμφανίζεται στο σύγγραμμά του «Η παρακμή του αστικού πολιτισμού» το 1991· τόσο οι συλλογισμοί του σχετικά με τη ελληνική πραγματικότητα του τέλους του 20^{ου} αιώνα – όπως η ιδιότυπη «υφή» των ελλήνων αστών-, όσο και τα χαρακτηριστικά του τρόπου με τον οποίο δρα και συμπεριφέρεται μια κοινωνία εντός της επονομαζόμενης μαζικής δημοκρατίας, είναι ικανά να δια φωτίσουν τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπιζόταν ως σήμερα ο χώρος του *εστιατορίου*.

Καταρχήν, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο στοχαστής, η αποσπασματικότητα, η χαλαρότητα, και ο ανομοιογενής τρόπος σχηματισμού της γηγενούς αστικής τάξης οδήγησε στο να αποκτήσουν αντίστοιχα χαρακτηριστικά και τα όποια πολιτισμικά δάνεια από την Ευρώπη. Νεότερες δυτικές αστικές συνήθειες και πρακτικές αναμίχθηκαν με παλαιότερες και παγιωμένες προ-αστικές, με τα αποτελέσματα να παρατηρούνται σχεδόν στην πλειοψηφία των συνιστωσών της σύγχρονης ελληνικής αστικής ζωής (Κονδύλης, 1991). Ο κατά συνέπεια μικροαστικός χαρακτήρας της τελευταίας, με χαρακτηριστικά την πνευματική νωθρότητα, τον «εξυπνακιδισμό» και την ημιμάθεια, σε συνδυασμό μάλιστα με μια έντονη

ανισσοροπία καταναλωτικών συνθηθειών και παραγωγικής δύναμης εις βάρος της δεύτερης, οδήγησε σε έναν άκριτο και εσπευσμένο γενικό καταναλωτισμό, που τελικά ανήχθη σε κουλτούρα(Κονδύλης, 1991). Μια από αυτές τις εκφάνσεις άκριτου και ημιμαθούς καταναλωτισμού είναι κι η έξοδος για φαγητό σε *εστιατόριο*, της οποίας το περιεχόμενο «εμποτίστηκε» με συγκεκριμένα νοήματα και συμβολισμούς. Επιπλέον, ήδη στα 1960 η αστική(με τη νεωτερική έννοια του όρου) κουλτούρα στο δυτικό κόσμο είχε αντικατασταθεί από την ώριμη πια μαζική κουλτούρα και δημοκρατία(Κονδύλης, 1991), τα χαρακτηριστικά της οποίας φαίνεται πως ενστερνίστηκε γρήγορα και η ελληνική αστική τάξη, εξελισσόμενη εύκολα και γρήγορα –λόγω των αναφερθέντων χαρακτηριστικών της- στην μαζικοδημοκρατική.

Η μαζικοδημοκρατική αντίληψη για το άτομο λοιπόν, στηριζόμενη «σε μια αντικατάσταση των αξιών της αυτοπειθάρχησης από τις αξίες της αυτοπραγμάτωσης», δίνει μια ακόμα μεγαλύτερη έμφαση στο ατομικό, και όχι στο συλλογικό(Κονδύλης, 1991). Αναμφίβολα επίσης, για το στοχαστή υπάρχει μια πρωταρχική και ουσιώδης συσχέτιση του ιδεώδους της αυτοπραγμάτωσης με τις διαθέσιμες καταναλωτικές δυνατότητες(Κονδύλης, 1991). Έτσι, «η ζωή παρουσιάζεται ως ένα άπειρο πλήθος καταναλώσιμων πραγμάτων, όπου κανείς τριγυρίζει και διαλέγει τότε το ένα και τότε το άλλο», με τον καταναλωτή να «τείνει όλο και περισσότερο να προτιμά την άμεση, έστω και παροδική, απόλαυση, από την κατοχή διαρκών αγαθών»(Κονδύλης, 1991).

Η κατανάλωση αυτή είναι άμεσα συνδεδεμένη με μια έντονη τάση για ηδονισμό, ο οποίος και αποτελεί το ψυχολογικό θεμέλιο της μαζικής κατανάλωσης(Κονδύλης, 1991). Η έννοια του ηδονισμού κατέχει, συνεπώς, κεντρική θέση στην προσπάθεια αυτοπραγμάτωσης του ατόμου, και παρόλο που θεωρητικά «αντιτίθεται στον άκρατο καταναλωτικό υλισμό, επιτάσσοντας τα πνευματικά αγαθά, εντούτοις ρέπει προς το αισθητό, καταλήγοντας στην ικανοποίηση των αισθήσεων»(Κονδύλης, 1991). Με άλλα λόγια: «στο προσκήνιο βρίσκεται πια η κατάφαση της βραχυπρόθεσμης απόλαυσης, του στιγμιαίου και του αυθόρμητου».

Όπως είναι προφανές εδώ, κι όπως τονίζει σαφέστατα κι ο ίδιος ο στοχαστής, αυτό το πρότυπο ζωής και συμπεριφοράς της μαζικής δημοκρατίας μπορεί να αντέχει μόνον όσο αντέχουν και οι οικονομικές δομές που το δημιουργούν και το συντηρούν(Κονδύλης, 1991).

Εκτός από την κατανάλωση και τον ηδονισμό, άλλο ένα στοιχείο της μαζικής δημοκρατίας ενδιαφέρει την παρούσα συλλογιστική, η *αυθεντικότητα*: πρόκειται εδώ για την ικανότητα του ατόμου να ζει σύμφωνα με τις μύχιες παρωθήσεις, καταβολές ή υπαρξιακές του ανάγκες, και να μιλά και να ενεργεί χωρίς να ενδιαφέρεται για συμβάσεις και συνήθειες. Ειδικότερα, «η θεμελιώδης ατομικιστική στάση των ανθρώπων μέσα στη μαζική δημοκρατία γεννά την αυτάρεσκη εντύπωση ότι η ταύτιση με το εκάστοτε προτιμώμενο πρόσωπο αποτελεί μια πράξη μέσα στο πλαίσιο αναζήτησης της πρωτοτυπίας και της ατομικής αυτοπραγμάτωσης»(Κονδύλης, 1991). Το δε διακαές αίτημα για αυθεντικότητα οδηγεί αναπόφευκτα στη μίμηση της αυθεντικότητας κάποιων από κάποιους άλλους, προκειμένου οι τελευταίοι να φαίνονται κι εκείνοι αυθεντικοί, επιζητώντας όμως πάντοτε ένα κοινό, προκειμένου να επιδείξουν αυτή την ικανότητα(Κονδύλης, 1991).

Τέλος, και σε άμεση σχέση με το παραπάνω, μια επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά-πρακτική, λόγου χάρη η έξοδος για φαγητό σε «σοβαρό» *εστιατόριο*, μπορεί να αποτελεί τμήμα ενός συνεκτικού συστήματος διακριτικών σημείων μιας κοινωνικής ομάδας. Έτσι, και σύμφωνα με τον Pierre Bourdieu, καταλήγει να αποτελεί τμήμα ενός συνόλου πρακτικών που εφαρμόζεται από τα άτομα αυτής της ομάδας με ομοιογενές ύφος, ώστε αυτά τα άτομα

να δεικνύουν και να θεωρούν πως ανήκουν στην ίδια τάξη(Bourdieu, 1979). Αντιλαμβάνεται κανείς ότι ο χαρακτήρας των πρακτικών αυτών είναι διττός: την ίδια στιγμή δηλαδή που ενσωματώνει το άτομο σε μια τάξη, επιδρά και ως χαρακτηριστικό αυτής της ενσωμάτωσης, παράγοντας τις διακρίσεις μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και τάξεων, και παράγοντας επίσης την έννοια του βιοτικού ύφους(Bourdieu, 1979).

Σχήμα 3. Μερική άποψη του εστιατορίου ελληνικής κουζίνας *Γιάντες*, στα Εξάρχεια. Ο κύριος χώρος των τραπεζιών βρίσκεται στην αυλή ενός παλιού μικρού οικήματος.

4. ΟΙ ΔΥΟ «ΟΨΕΙΣ» ΤΟΥ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΥ

Η γενικότερη έντονη ευφορία και κοσμοπολιτισμός που χαρακτήριζε τα ελληνικά πράγματα ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90 έως και τα πρώτα χρόνια μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, εξώθησε και τον τομέα της εστίασης σε υπερβολές, κυρίαρχα δε τον κλάδο των *εστιατορίων*. Η παρακάτω παράθεση είναι αποκαλυπτική όχι μόνο για το νόημα που προσδιδόταν στο χώρο εστίασης, αλλά και για το ύφος και τις προτάσεις του συνόλου της αρθρογραφίας του είδους:

«Καιρός να βγάλουμε τις βερμούδες και να ντυθούμε τα καλά μας. Το φαγητό θα είναι μόνο η αφορμή για να κυκλοφορήσουμε ανανεωμένοι στη μεγάλη πόλη. (...) Από Οκτώβριο θα πάμε (σ.σ. να φάμε) εκεί που μπορούμε να φορέσουμε τα καλά μας και να νιώσουμε πολίτες του καλού κόσμου της γαστρονομίας (...). Τις ανεπιτήδευτες ώρες θα προσκυνήσουμε πάλι στο βωμό της παράδοσης, αφού η μόδα του τραχανά όχι μόνο δεν ξέφτισε σε μια σεζόν, αλλά τη φορέσαμε σαν το καλό μας τουϊντ παλτό (...). Και επειδή το κοψίδι ουδείς εμίσησε, θα κάνουμε και τη γύρα μας από τη Βάρη, όχι για το *couleur locale*, αλλά για τα αργεντίνικα κρέατα του *Oro Torro*»(Ψυχούλη, 2005).

Το παραπάνω σύνολο αποσπασμάτων βρίσκεται σε ένα και μοναδικό άρθρο γαστρονομίας σε περιοδικό τύπου *lifestyle* του φθινοπώρου του 2005, και είναι ενδεικτικό της οπτικής των χώρων εστίασης προ της οικονομικής κρίσης του 2008.

Κατά κανόνα λοιπόν, στα εστιατόρια(*restaurants*) και –τονίζω– όχι στα *ταχυφαγεία*, τα *ψητοπωλεία*, τα *μεζεδοπωλεία*, τις *ταβέρνες* και σε κάθε λογής άλλους καθημερινού τύπου χώρους εστίασης, αποδόθηκε ένας υπέρμετρος χαρακτήρας αίγλης, ο οποίος μπορούσε μάλιστα να «μεταδοθεί» σχεδόν αυτόματα στους πελάτες του μέσω της κατανάλωσης εδεσμάτων εντός του χώρου του. Επι-δεικνύοντας την ευμάρεια, το *εστιατόριο* μπορούσε να

λειτουργήσει τελικά ως ένας ιδιαίτερος δείκτης ή «πυκνωτής» *status* για τη συλλογική συνείδηση, εβρισκόμενος κατ' αυτόν τον τρόπο στο επίκεντρο του *lifestyle*. Η παραπάνω ιδιότυπη διελκυστίνδα, έρεπε έντονα προς το «σοβαρό» κι επίσημο *εστιατόριο* ως σημείο αναφοράς, καθιστώντας το άλλο άκρο σημειολογικά μη σημαντικό.

Η κρίση του 2008, όμως, και η έντονη δυσπραγία σχεδόν του συνόλου της ελληνικής κοινωνίας, είχε ως άμεση συνέπεια την αλλαγή προτύπων συμπεριφοράς στον τομέα της διατροφής, και, σε ό,τι αφορά το παρόν ζήτημα, στον τομέα της εστίασης. Τα στατιστικά δεδομένα των τελευταίων ετών για τις καταναλωτικές συνήθειες δείχνουν αφενός μεν μια αισθητή μείωση των εξόδων για φαγητό εκτός σπιτιού, αφετέρου δε μια μείωση του αριθμού επισκέψεων σε χώρους εστίασης (ΕΛΣΤΑΤ, 2013, & Τα Νέα, 2011). Λογικό επακόλουθο: να έχει πληγεί ο κλάδος των εστιατορικών επιχειρήσεων, κυρίως δε τα *εστιατόρια* και όχι οι πιο παραδοσιακές *ταβέρνες*, που συνήθως αποτελούν μικρές, οικογενειακές επιχειρήσεις, με χαμηλό κόστος λειτουργίας (Αμπελοτόπι, 2011)».

Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός ότι –ακόμα και στα περιοδικά *lifestyle*- άρχισαν να εμφανίζονται άρθρα που, είτε παρατηρούν μια συντελούμενη αλλαγή στα πρότυπα εστίασης, είτε προσπαθούν να «συνεφέρουν από την θλίψη» που προκαλεί η αδυναμία επίδειξης κοινωνικής και οικονομικής δύναμης μέσω του εσθίειν εκτός οικίας. Το ακόλουθο παράδειγμα αποδεικνύεται ιδιαίτερα γλαφυρό:

«Μήπως είχατε συνδέσει την ευημερία σας, με την άνεση να προσφέρετε στον εαυτό σας έτοιμο φαγητό, κι αυτό αρκετά συχνά; Μήπως οι έξοδοί σας σε κάθε είδους εστιατόρια, ήταν για σας ένα *status* της οικονομικής σας ευμάρειας; (...) Η εσφαλμένη αίσθηση παντοδυναμίας που δίνουν τα χρήματα, έχει μακροχρόνια επίδραση στην προσωπικότητά μας. (...) Αυτό το τοτέμ του φαγητού, είναι ένα από τα δυσκολότερα ως προς τον επαναπροσδιορισμό του στη νέα μας πραγματικότητα, αφού είναι μπλεγμένο με την αμεσότερη ανάγκη διατήρησης της ζωής, αυτή της αναγκαιότητας πρόσληψης τροφής. Έτσι, και πρέπει να τρώμε για να μείνουμε ζωντανοί, αλλά και αυτό που τρώγαμε μας προσδιόριζε κοινωνικά» (Παναγιώτου, 2012).

Μια πολύ σημαντική αλλαγή προτύπου που συντελείται είναι και η εξύψωση της σχέσης ποιότητας-τιμής σε σημαντικότερη αξία-κριτήριο στην επιλογή του χώρου εστίασης σε σχέση με πριν, αλλά και σε αντικατάσταση πρότερων κριτηρίων όπως η πολυτέλεια και η ευζωία. Όπως τονίζει κι ένα άρθρο σε περιοδικό *lifestyle* μόλις τον Απρίλιο του 2013, «ως που να δούμε που πάνε τα πράγματα, ο οδηγός επιβίωσης που θα έπρεπε να ακολουθήσουμε, είναι η επιλεγμένη κατανάλωση, χωρίς υπερβολές. Με άλλα λόγια, λιγότερο *lifestyle*» (Τερζόπουλος, 2013). Σε αντίστοιχο μήκος κύματος και ήδη από το 2009, ο κριτικός γεύσης Διονύσης Κούκης έχει επανειλημμένα αναφερθεί σε αυτή τη νέα κατάσταση.

Σε συμπόρευση, τέλος, με την τάση για λιγότερο *lifestyle*, τα τελευταία χρόνια συντελείται και μια μεταβολή στην ίδια τη φύση της όρεξης(με την κυριολεκτική σημασία της λέξης) των πελατών των χώρων εστίασης, καθώς παρατηρείται μια έντονη στροφή προς τη μεσογειακή διατροφή(Τα Νέα, 2011). Φαίνεται πως έχει να κάνει με τον επαναπροσδιορισμό της κουζίνας, και κατ' επέκταση του ύφους των ελληνικών αλλά και των αθηναϊκών εστιατορίων, μια ανάγκη που επισημαίνεται από πολλούς αρθρογράφους, και η

οποία έχει ευρύτερες προεκτάσεις. Στο *editorial* Απριλίου του 2010 του περιοδικού STATUS για παράδειγμα, όχι μόνο περιγράφεται το σχεδόν «παράλογο» της συνεχούς βράβευσης στην Ελλάδα *εστιατορίων* με κοσμοπολίτικο χαρακτήρα και μενού, ενώ τα αμιγώς ελληνικά εστιατόρια παραμένουν σε χαμηλότερες ή και καθόλου διακρίσεις, αλλά και διαπιστώνεται ένα ιδιότυπο σύμπλεγμα κατωτερότητας της ελληνικής γαστρονομίας έναντι των υπολοίπων (Φραγκάκης, 2010). Με άλλα λόγια, τα γηγενή στοιχεία υποτιμώνται. Η «αναζήτηση ενός τοπικού *terroir* (Φραγκάκης, 2010)» στα αστικού τύπου *εστιατόρια*, ή, με αρχιτεκτονικούς όρους, το αίτημα για την ανάδυση μιας εντοπιότητας στο χαρακτήρα του αστικού τύπου χώρου εστίασης, βρίσκεται από ότι φαίνεται σε φάση ανάπτυξης.

Σχήμα 4. Το *εστιατόριο* διεθνούς κουζίνας *Σπονδή* στην Αθήνα, πολλάκις βραβευμένο από τα εγχώρια μέσα, αλλά και το μοναδικό στην Ελλάδα με 2 *Αστέρια Michelin*, το διεθνές μέτρο ανώτατης γαστρονομικής διάκρισης.

Σχήμα 5. Άποψη του *οινο-μαγειρείου* *Κανέλλα* στην περιοχή του Κεραμεικού στην Αθήνα. Όταν άνοιξε στις αρχές του 2000 αποτελούσε εναλλακτικό χώρο εστίασης.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μέσα από τα προηγούμενα επιχειρήθηκε να γίνει σαφές ότι ο χώρος του *εστιατορίου* ως πεδίο εκτύλιξης μιας πρακτικής με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, εξυπηρετούσε με εξαιρετικό τρόπο τα ζητούμενα της ελληνικής αστικής κοινωνίας, μιας κοινωνίας που στο μεταξύ μετουσιώθηκε σε μαζικοδημοκρατική, και της οποίας κλονίζεται ξαφνικά το θεμέλιο πραγμάτωσης αξιών, η οικονομική της δύναμη.

Η επικέντρωση της εξυπηρέτησης στο άτομο ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες του, η δυνατότητα έκφρασης των ιδιαίτερων επιθυμιών του, η παρότρυνση της φευγαλέας απόλαυσης ως ικανοποίηση της πολύ προσωπικής αίσθησης της γεύσης, καθώς επίσης η δυνατότητα της αμφισβήτησης των συμβάσεων και της επιδεικτικής καταναλωτικής συμπεριφοράς μέσω της εφήμερης τροφής, όλα αυτά είναι μοναδικά ειδοποιά στοιχεία που «ενεργοποιούνται» και χαρακτηρίζουν το χώρο, καθόσον οι συνδαιτυμόνες κάθονται γύρω από ένα τραπέζι *εστιατορίου*, καταναλώνοντας εδέσματα.

Από την άλλη πλευρά, η ιδιότυπη ελληνική αστική κοινωνία στην οποία ανήκουν οι εκάστοτε συνδαιτυμόνες, εντός ενός πλαισίου «εξυπνακιδισμού», ημιμάθειας, καθώς και άκριτου καταναλωτισμού, όπως περιγράφηκε περιεκτικά παραπάνω, επιτελούσε -και συνεχίζει σε κάποιο βαθμό ακόμα να επιτελεί- συμπεριφορές που νοσηματοδοτούσαν συγκεκριμένα το χώρο εστίασης. Η υιοθέτηση μάλιστα του μαζικοδημοκρατικού τρόπου

ζωής από την ελληνική πλευρά, οδήγησε σε ένα σχεδόν «ιδανικό» συνταίριασμα χαρακτηριστικών στοιχείων, ώστε να καταστεί αυτός ο χώρος ιδανικό πεδίο ικανοποίησης των αιτημάτων του Εγώ που σχετίζονται με την αυτοπραγμάτωσή του. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώνει κανείς πλήρη ταύτιση των δυο πλευρών αν αντιπαραθέσει τα στοιχεία που περιγράφηκαν παραπάνω ότι «ενεργοποιούνται» σε ένα εστιατόριο, με τη μεγάλη έμφαση στο ατομικό, την έντονη συσχέτιση βαθμού αυτοπραγμάτωσης με την ένταση κατανάλωσης, την αίσθηση της ζωής ως άπειρο πλήθος καταναλώσιμων πραγμάτων, τη στροφή προς την εφήμερη απόλαυση, το συνακόλουθο ηδονισμό που συντελείται μέσα από την ικανοποίηση των αισθήσεων, αλλά και την επιζήτηση ενός κοινού για την επίδειξη της «υποτιθέμενης» πρωτοτυπίας, προκειμένου να (αυτό-)επιβεβαιωθεί πως ανήκει σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα.

Το αποτέλεσμα αυτής της ταύτισης ήταν τελικά να αποτελέσει ο χώρος του *εστιατορίου* έναν δείκτη και «πυκνωτή» *status*, επιδεικνύοντας την ίδια την πρακτική του εσθίειν εντός του ως ένα συγκεκριμένο *lifestyle* που παραπέμπει σε –κοινωνικά ανώτερες κατά κανόνα– κοινωνικο-οικονομικές ομάδες. Κατά συνέπεια, το πού τρώει κανείς τον χαρακτήριζε κοινωνικά, άρα και όσο πιο «ανεβασμένος» ήταν ο χώρος, τόσο πιο «εξυψωμένος» ήταν κι ο εσθίων.

Χρονολογία ορόσημο για αυτή τη συνεχιζόμενη πρακτική νοηματοδότησης του χώρου εστίασης αποδεικνύεται το 2008. Όπως είδαμε, τα μαζικοδημοκρατικά πρότυπα και συμπεριφορές αντέχουν, όσο αντέχουν και οι οικονομικές δομές που τα υποστηρίζουν. Από τη στιγμή λοιπόν που επλήγη τόσο βάνουσα και απότομα η οικονομική δομή που επέτρεπε την υποστήριξη τέτοιων πρακτικών, αυτόματα αρχίζει να αποδομείται, και τελικά να καταρρέει το παραπάνω πρότυπο, καθόσον τα άτομα αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στις πρότερες τακτικές τους. Αναγκαστικά λοιπόν το πρότυπο φαίνεται να αλλάζει, και το πιο άμεσα διαθέσιμο νέο πρότυπο φαίνεται να είναι το άλλο άκρο της ιδιότυπης «διελκυστίνδας» που αναφέρθηκε στην αρχή, ο παραδοσιακός τύπος εστιατορίου δηλαδή, ή αλλιώς, το οινομαγειρείο και η ταβέρνα.

Το νοηματικό περιεχόμενο του εστιατορίου κλονίζεται και μεταβάλλεται μαζί με τον κλονισμό της οικονομικής δύναμης της κοινωνίας που το υποστήριζε. Ως ακόμη ένα ερείπιο της ανάπτυξης μαζί με υποδομές και άλλες mega-κατασκευές, το «επίσημο» και «σοβαρό» εστιατόριο ως τόπος εκτύλιξης μιας ιδιαίτερης ελληνικής αστικής πρακτικής περνάει μια έντονη φάση καμπής. Ως αναπόσπαστο κομμάτι πια των κοινωνικών μας συνηθειών, φαίνεται πως μεταβάλλει σταδιακά το περιεχόμενό του, ώστε να επανέλθει με νέο σημασιολογικό χαρακτήρα, προφανώς και με νέες χωρικές διαρρυθμίσεις, καθορίζοντας αλλά και καθοριζόμενο από νέες συμπεριφορές, και με τη δε σημειολογία του μετά την παγίωση και το τέλος της οικονομικής κρίσης να παραμένει ακόμη ασαφής. Το μόνο σαφές είναι ότι λιγότερα χρήματα σημαίνουν λιγότερο *lifestyle* και λιγότερο κοσμοπολιτισμό, άρα στροφή προς τα καθ' ημάς. Η έννοια της εντοπιότητας, ή, για να μιλήσω με γαστρονομικούς όρους, του *terroir*, φαίνεται πλέον η πιο επικρατούσα στο χώρο εστίασης.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bourdieu, P., 2009. *Η διάκριση: κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*. μτφ. Κική Καψαμπέλη. 9^η έκδοση. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.

- Sprang, R., 2005. *Η εφεύρεση του εστιατορίου: το Παρίσι και ο γαστρονομικός πολιτισμός*. μτφ. Βίκυ Ποταμιάνου. 1^η έκδοση. Ποταμός, Αθήνα.
- Warde, A. & L. Martens, 2000. *Eating out: Social Differentiation, Consumption and Pleasure*. 1^η έκδοση. Cambridge University Press, Cambridge.
- Διοσκουρίδης, Σ., 2013. «Αθήνα, η ιστορία μιας πόλης: Η αθηναϊκή Ταβέρνα. Η αθηναϊκή ταβέρνα και οι εσωτερικές ροές της όπως τις παρατήρησε εξονυχιστικά ο Γιώργος Πίττας στο λεύκωμά του». Available from: <http://www.lifo.gr/mag/features/3717> [Accessed 18 June 2013]
- ΕΛΣΤΑΤ, 2013. «Δελτίο Τύπου: Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών 2011», Πειραιάς, 06/2013.
- Κονδύλης, Π. 2000. *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού: από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή και από το φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία*. μτφ. του ίδιου. 3^η έκδοση. Θεμέλιο & Κληρονόμοι Π. Κονδύλη, Αθήνα.
- Παναγιώτου, Δ., χ.χ.ε. «Φαγητό, ψυχολογία και οικονομική κρίση». Available from: <http://www.logodiatrofis.gr/2012-06-28-06-35-44/2012-06-28-06-59-26/1043-2013-05-13-10-19-14> [Accessed 15 August 2013]
- Τερζόπουλος, Α., 2013. «Οδηγός επιβίωσης στην κρίση», ΚΛΙΚ Magazine, Αθήνα, 08/2013
- Φραγκάκης, Κ., 2010. «Editorial: Το καλύτερο εστιατόριο της Ελλάδας», Status, Αθήνα, 04/2010, σ. 17-18
- Χ. σ., 2011. «Η κρίση άλλαξε τις διατροφικές συνήθειες των Ελλήνων». Available from: <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4664937/> [Accessed 13 October 2011]
- Χ. σ., 2011. «Κρίση κι εστίαση, η νέα πραγματικότητα», Αμπελοτόπι, χ.τ.ε., 08/2011, και στο http://www.aegeancuisine.gr/portal/index.php?option=com_k2&view=item&id=1032&lang=el [Accessed 25 August 2013]
- Ψυχούλη, Ε., 2005. «Πού θα φάμε φέτος in style», Esquire, Αθήνα, 10/2005, σ. 50.

Η ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ Ο ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΔΗΛΩΣΕΩΝ

Νιόβη Βασιλική Ζαραμπούκα Χατζημάνου¹, Ευτυχία Σταματάκη², Δημήτρης Στεφανάκης³

1. Αρχιτέκτον Μηχανικός, nv.zacha@gmail.com,
2. φοιτήτρια τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, eftychiastam@yahoo.gr,
3. φοιτητής τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, dimitristefanakis@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην ελληνική κοινωνία και κατ' επέκταση στην ελληνική πόλη, η κατάσταση εξαίρεσης στην οποία βρίσκεται, οδηγεί στην αντίδραση από πλευράς κινημάτων, να βρει ως χώρο έκφρασης το δρόμο. Ο δρόμος έχει υπάρξει από το παρελθόν, χώρος κοινωνικοποίησης και πάλης εργατικών και άλλων διεκδικήσεων, καθώς εμποδίζεται η τρέχουσα ροή των δραστηριοτήτων της πόλης, όπως το εμπόριο, οι μεταφορές εργαζομένων και πρώτων υλών-εμπορευμάτων. Το γεγονός αυτό έχει δημιουργήσει σκέψεις σχετικά με την απαγόρευση των διαδηλώσεων. Τα παραδείγματα στα οποία ο δρόμος έπαιξε σημαντικό ρόλο σε εξεγέρσεις, επαναστάσεις και γενικότερα κινήματα είναι πολλά. Τα βουλεβάρτα του Haussmann στο Παρίσι με σκοπό την καταστολή κινημάτων ενώ αυτά είχαν πολιτικές διεκδικήσεις στις αρχές του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα μέχρι την Αθήνα σήμερα με την έκρηξη των πορειών διαμαρτυρίας και των Αγανακτισμένων του Συντάγματος.

Είναι γεγονός ότι αν η καρδιά της παραγωγικής διαδικασίας είναι τα εργοστάσια και οι χώροι εργασίας, ο δρόμος είναι η αρτηρία που την τροφοδοτεί. Η χρήση του δρόμου για τη συνάντηση, τη βόλτα, τη διαδρομή προς τη διασκέδαση την κατοικία και την εργασία αλλά και αυτή για τη δημόσια έκφραση της καθημερινότητας και των πολιτικών πεποιθήσεων παύει να είναι αδιαπραγμάτευτο δημόσιο αγαθό, και εντάσσεται στην κυρίαρχη νομολογία. Μέσα από αυτή τη διαδικασία επιχειρείται η μεταβολή της όλης αντίληψης για το δημόσιο χώρο. Ο «πολυπόθητος» εξευγενισμός ξεπερνάει τους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς και το σχεδιασμό και μεταφέρεται στη δημόσια κουβέντα και στα νομοσχέδια. Τελικά τίνος είναι οι δρόμοι;

Λέξεις κλειδιά: δρόμος, διαδηλώσεις, νομοθεσία, κυκλοφορία, κινήματα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αν ένας αμιγώς δημόσιος χώρος μπορεί να θεωρηθεί η πλατεία ενός χωριού, το πάρκο μιας πόλης ή πιο απλά ένα πεζοδρόμιο, η έννοια του δημοσίου αναδεικνύεται στη χρήση των δρόμων. Οι δρόμοι, είτε πρόκειται για καλντερίμια που ενώνουν απομακρυσμένα χωριά, είτε για σύγχρονους αυτοκινητόδρομους αποτελούν την αρτηρία με την οποία τροφοδοτείται η σύγχρονη ζωή.

Αλλά και στο παρελθόν εκτός από τους μεγάλους δρόμους του εμπορίου, οι δρόμοι μέσα στις ίδιες τις πόλεις, ήταν χώρος συνάντησης, καθημερινού εμπορίου και

διεκδικήσεων σε όλες τις εποχές και στιγμές της ιστορίας. Δρόμοι όπως ο δρόμος του μεταξιού, των μπαχαρικών και του τσαγιού αποτέλεσαν δίαυλο εκτός από ανταλλαγή προϊόντων αλλά και ανταλλαγή πολιτισμών και διπλωματίας μεταξύ κρατών. Μεγάλοι δρόμοι της ιστορίας όπως ο δρόμος του αλατιού αλλά και οι δρόμοι που ένωναν και βοηθούσαν στη διοίκηση της αχανούς ρωμαϊκής και βυζαντινής αυτοκρατορίας, μεταφέρθηκαν στο σύγχρονο κόσμο σε μια μικρότερη κλίμακα μέσα στους αστικούς ιστούς.

Σήμερα αυτή τη λειτουργία επιτελούν και μέσα στις ελληνικές πόλεις, οι οποίες πλήττονται πρώτες από την οικονομική κρίση. Ενώ στη προ κρίσης Ελλάδα, οι δρόμοι των πόλεων χρησιμοποιούνταν κατά βάση από τα ΜΜΜ και τους πεζούς (στη περίπτωση των πεζοδρόμων), σήμερα που οι κοινωνικές αντιστάσεις έχουν οξυνθεί και τα κινήματα ξαναβγαίνουν στο δρόμο, ο λαός έχει ανακατακτήσει τον ίδιο το δρόμο. Εκτός από την επικοινωνία, το εμπόριο και τη διασκέδαση, η ανάγκη για κοινωνικοποίηση των διεκδικήσεων, πολιτικών θέσεων αλλά και η εναντίωση σε πολιτεύματα είναι ίσως ένας πιο βαριάς σημασίας ρόλος του δρόμου. Χούντες έχουν ανατραπεί, νόμοι έχουν παρθεί πίσω, ή δεν έχουν ψηφιστεί και νεκροί έχουν τιμηθεί με τρόπο όχι μόνο επετειακό αλλά και συγκρουσιακό. Δεν είναι τυχαίο ότι εκτός από τα τιμώμενα πρόσωπα του έθνους πολλοί δρόμοι έχουν πάρει το όνομα τους από αγώνες της περιοχής που ανήκουν (π.χ. 54 ου συντάγματος ΕΛ.ΑΣ.).

2. ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΔΡΟΜΟΥ-ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ

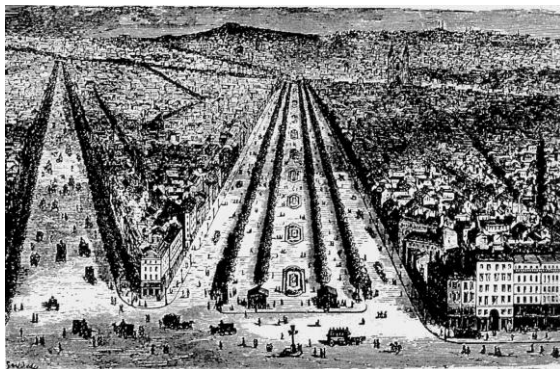
Από την ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού συστήματος και κυρίως έπειτα από την εδραίωση του στο μεγαλύτερο κομμάτι της Ευρώπης -στα μέσα του 19ου αιώνα- ο δρόμος αποκτάει καινούριες ιδιότητες ενώ το ειδικό του βάρος για την ανάπτυξη των πόλεων αυξάνεται. Συγκεκριμένα, ο δρόμος έπαψε να αποτελεί αποκλειστικά μέσο τροφοδότησης. Πάνω του άρχισε να αντανakλάται η φύση των νέων σχέσεων παραγωγής. Υπερπολυτελή καταστήματα, καφέ εστιατόρια, μπιστρό και κυρίως ιδιωτικές επενδύσεις. Κλασικό είναι το παράδειγμα ανοικοδόμησης του Παρισιού από τον βαρόνο Haussmann στα μισά του 19ου αιώνα. Η «ωσμανοποίηση» ωστόσο συνεπάγονταν την αναδιοργάνωση του δημόσιου χώρου και την διευκόλυνση της ανεμπόδιστης κυκλοφορίας του χρήματος, των εμπορευμάτων, των ανθρώπων – και συνεπώς και του κεφαλαίου – σε όλους τους χώρους της πόλης (D. Harvey). Θα μπορούσαμε να παρομοιάσουμε το δρόμο με "βιτρίνα" του κεφαλαιοκρατικού συστήματος αφού πάνω του τοποθετούνται οι καρποί της παραγωγής.

Αυτή η νέα κατάσταση επέφερε ανασηματοδοτήσεις στη σχέση δημόσιου-ιδιωτικού χώρου και στις ροές πληθυσμών μέσα στη πόλη. Ενώ παλαιότερα υπήρχε ανομοιογένεια ως προς τη χρήση του χώρου από τις κοινωνικές τάξεις, πλέον η συνθήκη εξαλείφεται δίνοντας τη θέση της σε ομοιογενείς ομάδες ανάλογα με τη περιοχή. Οι νέες εξελίξεις (Haussmann Παρίσι) εξώθησαν την εργατική τάξη από τα βουλεβάρτα και το κέντρο, στο οποίο κυριάρχησαν ανώτερα στρώματα. Πολλές φορές αυτό εξασφαλιζόταν από αστυνομικές δυνάμεις. Ως αποτέλεσμα βλέπουμε ότι τέτοιου τύπου αλλαγές που σημειώθηκαν σε όλα σχεδόν τα αστικά κέντρα, εξασφάλιζαν συγκεκριμένες περιοχές για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, αποκλείοντας άλλες. (regent street)

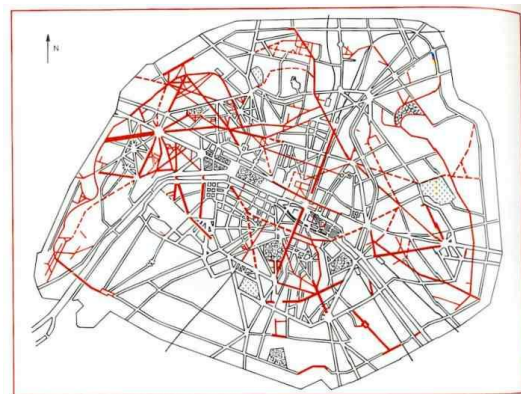
Ακόμα δύο στοιχεία και γνωρίσματα του δρόμου χρησιμοποιήθηκαν στο Παρίσι του Haussmann για την επιβολή παρόμοιων με το παραπάνω πολιτικών. Το πρώτο είναι αυτό του ορίου. Σήμερα με την επιταχυνόμενη ανάπτυξη των πόλεων γίνεται αισθητή η χωριστική τάση των δικτύων στον αστικό ιστό. Μεγάλοι αυτοκινητόδρομοι αποτελούν όριο περιοχών και ορίζουν άλλες. Έτσι τα μεγάλα βουλεβάρτα που σχεδιάστηκαν διαχώριζαν τις συνοικίες των εργατών από τις συνοικίες των πλουσίων. Αυτός ο διαχωρισμός σήμαινε παροχή ποιοτικότερων συνθηκών διαβίωσης για τα ανώτερα

στρώματα ενώ στις εργατικές συνοικίες δεν υπήρχε επαρκές αποχετευτικό σύστημα (επτά βιβλία της πολεοδομίας). Σήμαινε ταυτόχρονα την αποφυγή εξάπλωσης επιδημιών από τις φτωχές συνοικίες στις υπόλοιπες ενώ η απομόνωση των κατώτερων στρωμάτων εξασφάλιζε την διατήρηση της ιδεατής κατάστασης που υπόσχονταν το κεφαλαιοκρατικό σύστημα παραγωγής στα ανώτερα.

Το δεύτερο σχετίζεται με το σχεδιασμό του δρόμου με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι εύκολη η προέλαση του στρατού για τη καταστολή κινημάτων που έκαναν αισθητή τη παρουσία τους, με αποκορύφωμα την Παρισινή Κομμούνα του 1871. Η διάνοιξη της Rue des Ecoles απομόνωνε τους σπουδαστές της πόλης ενώ το μεγάλο πλάτος των νέων δρόμων καθιστούσε αδύνατο το στήσιμο οδοφραγμάτων. Η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων του Haussmann έγινε εμφανής το 1871 στη Παρισινή Κομμούνα, όπου οι επαναστατικές θέσεις της αναπτύχθηκαν στις περιοχές όπου δεν πραγματοποιήθηκαν τέτοιου τύπου "διανοίξεις" (επτά βιβλία της πολεοδομίας).

Σχήμα 1. Richard le Noir

Διανοίξεις από τον Haussmann στο κέντρο του Παρισιού

3. Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΕΔΙΟ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΑΝΤΙΜΑΧΟΜΕΝΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Παρατηρείται ότι ο δρόμος εκτός των αρχικών του χρήσεων κυρίως ως μέσο μεταφοράς και μετακίνησης, διαδραμάτισε στη συνέχεια μεγάλο ρόλο για την εξέλιξη των πόλεων που έφτασε σε σημείο από εργαλείο διαμόρφωσης αυτών να γίνει ο ίδιος καταλύτης τεράστιων μεταβολών. Συνδέθηκε άμεσα με την διαδικασία της αστικοποίησης, διαδικασία που αποτελεί ταυτόχρονα αποτέλεσμα αλλά και αναγκαία συνθήκη για τη συνέχιση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος παραγωγής.

Προκειμένου να διατηρηθεί αυτή η κατάσταση ευμάρειας η οποία θα διατηρήσει την ομαλότητα, απαραίτητη για την συνέχιση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος η εξουσία οφείλει να τιθασει τις ανήσυχες μάζες. Αυτό γίνεται εφικτό κυρίως με τον ανασχεδιασμό των αστικών υποδομών και της αστικής ζωής.

Επειδή η αστικοποίηση είναι τόσο σημαντική στην ιστορία της συσσώρευσης κεφαλαίου, οι δυνάμεις του κεφαλαίου αναγκάζονται να επαναστατικοποιούν κατά διαστήματα τη ζωή στην πόλη. Τότε οι ταξικοί αγώνες συνδέονται αναπόφευκτα με αυτή τη διαδικασία. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής είναι αναγκασμένος να επιβάλλει τη βούλησή του στη παραγωγή χώρου και σε ολόκληρους πληθυσμούς που δεν είναι δυνατόν, ακόμα και κάτω από τις πιο ευνοϊκές συνθήκες, να τεθούν υπό από τον πλήρη έλεγχό του.

Ο 19ος αιώνας είναι γεμάτος από αντίστοιχα παραδείγματα: από το 1830, το 1848 και τη Κομμούνα του Παρισιού το 1871. Ο 20ος αιώνας φιλοξενεί μεγαλύτερη ποσότητα από τέτοιες περιπτώσεις: τα Σοβιέτ της Πετρούπολης, ο Ισπανικός Εμφύλιος και τα κινήματα

του 1968 (Παρίσι, Σικάγο) και άλλα. Και πιο πρόσφατα έχουμε τις διαδηλώσεις κατά της παγκοσμιοποίησης στο Σιάτλ το 1999, τη Γένοβα και πολλές άλλες πόλεις. Ακόμα πιο πρόσφατα είδαμε μαζικές διαδηλώσεις στη Πουέρτο Ντε Σολ στην Μαδρίτη, στη Πλατεία Συντάγματος, τα κινήματα Occupy και το μεγάλο γεγονός της Αραβικής Άνοιξης.

4. ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΑΔΗΛΩΣΕΩΝ

Σχήμα 2. Το Σύνταγμα πλημμυρισμένο από διαδηλωτές. Στη δεξιά εικόνα φαίνεται η κατάληψη του δρόμου.

Ο απόηχος των διαδηλώσεων των προηγούμενων χρόνων φτάνει στην Ελλάδα του 2013 και την επιστροφή των συλλαλητηρίων και των πορειών διαμαρτυρίας όπου γίνονται αισθητά μετά από ένα μεγάλο διάστημα. Χιλιάδες κόσμου διαδηλώνει στη Πλ. Συντάγματος. Η εικόνα του πλημμυρισμένου από διαδηλωτές Συντάγματος έχει καταστεί συχνό φαινόμενο.

Ένας από τους λόγους επιστροφής των κινητοποιήσεων και των πολιτικών διεκδικήσεων από τη πλευρά μια μεγάλης μερίδας κόσμου στο δρόμο είναι η πολιτική κρίση που ξέσπασε το 2008. Η κυβερνητική πολιτική προσπάθησε να επιβάλει κάποια συγκεκριμένα μέτρα με σκοπό την αντιμετώπιση της κατάστασης, προωθώντας τα ως προσωρινά. Η ελληνική κοινωνία εισήλθε σε κατάσταση εξαίρεσης. Αποφάσεις που πριν από κάποιο διάστημα θα φαινότουσαν ακατάλληλες και καθόλου απαραίτητες, σήμερα προτείνονται ως μοναδική λύση αποφυγής από το οικονομικό αδιέξοδο. Η αδυναμία τέτοιων μέτρων όμως να αντιμετωπίσουν τη κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα τη συνέχιση αντίστοιχων πολιτικών και την εδραίωση τους με ένα πιο μόνιμο χαρακτήρα.

Σε αυτό το σημείο γίνεται αντιληπτή η σημασία του δρόμου και για τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Μετατρέπεται πρώτον σε πεδίο διεκδίκησης και δεύτερον ανασηματοδοτεί την διευθέτηση του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου καθώς μέσα από αυτές τις διαδικασίες προκύπτουν νέες συνήθειες, νέες χρήσεις, νέες δραστηριότητες για το κόσμο που παίρνει μέρος σε αυτές.

Με την έξαρση του κινήματος των Αγανακτισμένων, το νόημα του δρόμου ως χώρος διαμαρτυρίας απέκτησε ένα νέο νόημα. Αν και παλαιότερα, επί φοιτητικού κινήματος με μια προσπάθεια κατάληψης του χώρου μπροστά στη Βουλή είχε γίνει μια προσπάθεια ενοποίησης του καθαρά δημοσίου χώρου της πλατείας Συντάγματος με τη Βουλή μέσω της λεωφόρου Βασιλίσσης Αμαλίας, το νέο αυτό κίνημα κατάφερε επί σειρά ημερών και μηνών να ενοποιήσει αυτό το χώρο. Έτσι ενώ μέχρι τότε οι πορείες των σωματείων ή των φοιτητικών συλλόγων είχαν συγκεκριμένο δρομολόγιο, τώρα η διαμαρτυρία έπαιρνε στατικό χαρακτήρα, δημιουργώντας έτσι μεγαλύτερα προβλήματα στη κίνηση μέσω του κέντρου. Ο δρόμος έγινε έτσι μια νέα προέκταση της πλατείας. Μέχρι τότε τα κινήματα για τον δημόσιο χώρο περιορίζονταν σε πάρκα, πλατείες και παλιά κτίρια τα οποία κινδύνευαν με αφανισμό, ενώ τώρα οι πολίτες με ένα ιδιόμορφο τρόπο ανακατέλαβαν και

επανασηματοδότησαν τη χρήση των κύριων αρτηριών της πρωτεύουσας.

Πολύ σημαντικό επίσης και ιδιαίτερα στη περίπτωση της Αθήνας είναι η σημασία μεγάλων και σημαντικών δρόμων ως όρια ανάμεσα σε διαφορετικούς “κόσμους”. Το όριο της Ιπποκράτους ανάμεσα στο κολωνάκι και τα Εξάρχεια, χώριζε το “άβατο”, μιας περιοχής ανομίας μέσα στην πόλη με τη πιο πλούσια και πιο αριστοκρατική γειτονιά της πόλης. Αν και αυτό ήταν γνωστό, μόνο στη περίοδο της εξέγερσης του Δεκέμβρη του 2008 τα επεισόδια ξεπέρασαν αυτό το νοητό όριο. Με αυτόν το τρόπο επιβεβαιωνόταν ο ρόλος του δρόμου ως το μόνο διαταξικό σημείο μέσα στη πόλη. Εκείνες τις μέρες αλλά όπως και σε κάθε μεγάλη στιγμή των εργατικών κινημάτων αποδείχθηκε ότι αυτός που κυριαρχεί στο δρόμο, κυριαρχεί και στην ίδια τη πόλη. Αυτό το γεγονός είναι που έχει γίνει πλέον κατανοητό και στην εξουσία, η οποία θέλει ξανά να γίνει αυτή ο κυρίαρχος, και μόνο η καταστολή δεν αρκεί.

Σχήμα 3. Πλήθος διαδηλωτών καταλαμβάνει τη Πλ. Συντάγματος και τους περιφερειακούς δρόμους. Η πλατεία μεταφέρεται στο επίπεδο του δρόμου.

5. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΔΗΛΩΣΕΩΝ

Στην Ευρώπη σε πολλές χώρες υπάρχει ειδική νομοθεσία η οποία ορίζει τον αριθμό ατόμων που μπορούν να διοργανώσουν μια πορεία, ενώ σε κάποιες χώρες η διαμαρτυρία περιορίζεται αποκλειστικά σε μια λωρίδα της κυκλοφορίας, ή ακόμα και στο πεζοδρόμιο. Έτσι στις πόλεις της Ολλανδίας οι πορείες αν δεν πληρούν τους όρους που θέτει η αστυνομία υπόκεινται την καταστολή ενώ τις περισσότερες φορές, μην έχοντας τη μαζικότητα γίνονται είτε στατικά σε πλατείες είτε εξ ολοκλήρου στο πεζοδρόμιο. Αυτό το μοντέλο ισχύει και σε άλλες χώρες. Το 2006 στη περίοδο των μεγάλου μεγέθους φοιτητικών πορειών, είχαν ξεκινήσει οι πρώτες δηλώσεις, συγκεκριμένα από τον Β. Πολύδωρα τότε υπουργό Δημοσίας Τάξης, που ζητούσε νομοθεσία λόγω των ανεξέλεγκτων διαδηλώσεων. Μέχρι και σήμερα, μετά την εξέγερση του Δεκέμβρη 2008, και του ξενόφερτου τρόπου διαμαρτυρίας των Αγανακτισμένων του Συντάγματος και

άλλων κεντρικών σημείων άλλων πόλεων, οδήγησαν πολλά πρόσωπα της πολιτικής σκηνής να κάνουν λόγο για νέα νομοθεσία για την ομαλή λειτουργία των πόλεων. Ανάμεσα σε αυτούς ο δήμαρχος Αθηναίων Γ. Καμίνης αλλά και ο Θ. Τζήμερος (πρόεδρος του Δημιουργία Ξανά!). Αυτό είναι που οδήγησε και την εξουσία με τη μορφή της κυβέρνησης, της δικαστικής εξουσίας αλλά και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης να θέσουν ζήτημα για την ανάγκη του να γίνονται διαδηλώσεις καθώς και ζήτημα προτυποποίησης τους.

Το προεδρικό διάταγμα στις αρχές Ιούνη του 2013 υπογράφηκε και στάλθηκε στο Συμβούλιο της Επικρατείας, προβλέποντας περιορισμό των διαδηλώσεων σε μέρος του οδοστρώματος, αν αυτές είναι ιδιαίτερα μικρές σε σχέση με την κίνηση του δρόμου. Την ευθύνη για τον χαρακτηρισμό θα την έχει ο εκάστοτε Αστυνομικός Διευθυντής ενώ από τους περιορισμούς εξαιρούνται οι συναθροίσεις και πορείες που εξαγγέλλονται και διοργανώνονται από πολιτικά κόμματα που εκπροσωπούνται στη Βουλή και από τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές ενώσεις ή για συναθροίσεις ιστορικού εορτασμού ή επετειακού χαρακτήρα.

Τα επιχειρήματα πολλά, ειδικά μετά από 4 χρόνια οικονομικής κρίσης και πολλά κλειστά μαγαζιά ειδικά στο κέντρο της Αθήνας, ο εμπορικός σύλλογος ήταν ο πρώτος που στήριξε τον Υπουργό Δημόσιας Τάξης Ν. Δένδια σχετικά με την νομοθετική ρύθμιση για το κλείσιμο του κέντρου από σχετικά μικρές πορείες. Η μείωση της κίνησης ειδικά σε τουριστικές περιοχές, αλλά και η συμφόρηση στη κυκλοφορία του κέντρου είναι τα δύο βασικά επιχειρήματα. Σύμφωνα με έρευνα του εμπορικού συλλόγου Αθηνών από έρευνα που ολοκληρώθηκε τον Απρίλιο του 2013 από το τμήμα Έρευνας και Τεκμηρίωσης του ΕΣΑ, η πλειονότητα των εμπόρων του κέντρου υπέδειξαν ως πρώτη αιτία για την πτώση του τζίρου τους τις διαδηλώσεις, που έχουν ως συνέπεια τον αποκλεισμό των δρόμων του κέντρου της Αθήνας (45,7%). Δεύτερη αιτία, με ποσοστό 37,5%, αναδείχθηκε η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των Ελλήνων, ενώ το 16,8% των ερωτηθέντων απέδωσε το πρόβλημα στο αίσθημα ανασφάλειας των πολιτών που κινούνται στους δρόμους του κέντρου. Το δείγμα αφορούσε 832 ιδιοκτήτες καταστημάτων.

Παρόλα αυτά σχετικά με τη συμφόρηση και τη κίνηση στις κεντρικές αρτηρίες, έρευνα του συλλόγου Ελλήνων Συγκοινωνιολόγων που δημοσιεύτηκε στον Τύπο έδειξε ότι η κρίση είναι ο κύριος λόγος που η Αθήνα μετατράπηκε σε “ανθρώπινη πόλη”. Σύμφωνα με αυτή, η κρίση ανάγκασε τους Έλληνες όχι μόνο να περιορίσουν τις μετακινήσεις τους αλλά και να αλλάξουν οδική συμπεριφορά. Έτσι στις κύριες οδικές αρτηρίες η κίνηση μειώθηκε από το 2009 έως το 2012 από 6% μέχρι και 16% ενώ ο χρόνος κυκλοφοριακής αιχμής μειώθηκε κατά 60%.

Εκτός από τη νομοθεσία, σημαντική είναι και η συμβολή σχεδιαστικών προτάσεων στην ανασηματοδότηση δρόμων και περιοχών που έχουν συνδεθεί χρόνια με αγώνες. Τέτοιο παράδειγμα δεν είναι άλλο από τη νέα πρόταση για πεζοδρόμηση της πανεπιστημίου. Πρόκειται για ένα διαγωνισμό χρηματοδοτούμενο από το ίδρυμα Ωνάση ο οποίος έγινε διεθνής και πρότεινε την πεζοδρόμηση του δρόμου και την ενοποίηση ουσιαστικά του δρόμου από την Ομόνοια μέχρι και το Σύνταγμα. Σύμφωνα με αυτή, προτάσσεται μια νέα κεντρικότητα στην Αθήνα ενώ δίνεται έμφαση στην αύξηση των τουριστών αλλά και στο γεγονός ότι με την πεζοδρόμηση θα αυξηθεί η κίνηση στα εμπορικά καταστήματα. Η Πανεπιστημίου εντούτοις δεν είναι ένας τυχαίος δρόμος. Είναι βαριά φορτισμένη με πολιτικό χαρακτήρα, καθώς έχει αποτελέσει σκηνή και αρτηρία των μεγαλύτερων διαδηλώσεων και εξελίξεων στην ιστορία της Ελλάδα. Είναι επίσης και κύρια αρτηρία διέλευσης των αυτοκινήτων από το κέντρο της Αθήνας. Το ζήτημα είναι ότι εκτός του ότι πρόκειται για δρόμο ήδη σχεδιασμένο ως κύρια βουλεβάρτο με ευρύχωρα πεζοδρόμια, στην ουσία η πεζοδρόμηση της δεν διευκολύνει την αύξηση της εμπορικής κίνησης καθώς δεν πρόκειται για εμπορικό δρόμο εξ αρχής. Επιπλέον μακροπρόθεσμα αν

και θεωρητικά θα προσελκύσει επενδύσεις σαν νέος χώρος μέσα στην πόλη, θα αναφέρεται πλέον σε ανώτερα στρώματα της τάξης και κυρίως θα πάψει να είναι το κύριο σημείο συνάντησης ανατρεπτικών και ριζοσπαστικών κινημάτων και ιδεών.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η είσοδος των μαζών στο προσκήνιο και η παρουσία τους στο επίπεδο του δρόμου δημιουργούν νέες συνθήκες για το δημόσιο χώρο στον ιστό της πόλης. Οδικά δίκτυα όπως αυτά της Πανεπιστημίου και της Πλ. Συντάγματος καταλαμβάνονται από διαδηλωτές και αποτελούν προέκταση των πλατειών. Ταυτόχρονα η πλατεία διογκώνεται στα μάτια του κόσμου και εκτός από τον κύριο χώρο της “σχεδιασμένης” πλατείας παίρνει μαζί της και τους γύρω δρόμους οι οποίοι αλλάζουν χρήση και ενώνονται με τη πλατεία. Από δημόσιοι χώροι απλής καθημερινής συνάντησης, βόλτας και διασκέδασης μετατρέπονται σε σημεία οργάνωσης και άσκησης πολιτικής και διεκδικήσεων. Δεν είναι τυχαίο ότι διάσημοι τουριστικοί προορισμοί αλλά και σημαντικά κεντρικά σημεία πόλεων όπως η πλατεία Συντάγματος, ή η πλατεία Ταξίμ έχουν ταυτιστεί περισσότερο με τις μεγάλες απεργίες και κινητοποιήσεις παρά με την οικονομική και εμπορική τους δραστηριότητα.

Ένα άλλο βασικό στοιχείο που προκύπτει είναι η αναδιοργάνωση των χωρικών υποδομών από την εξουσία ως αποτέλεσμα της ανάγκης αντιμετώπισης της κρίσης. Η αναδιοργάνωση αυτή, εκφράζεται είτε με την επιθετική ανοικοδόμηση κυρίως προς όφελος του κεφαλαίου, και κυρίως με τη καταπάτηση και την υπέρμετρη εκμετάλλευση της φύσης. Ως βασικό αποτέλεσμα της οικονομικής πολιτικής βρίσκεται ξανά αντιμετώπιση με το κύμα των διαδηλωτών και τις κινητοποιήσεις. Το κατά πόσο αυτές οι χωρικές επεμβάσεις από τη πλευρά της κυρίαρχης πολιτικής εξουσίας θα υλοποιηθούν κρίνεται ξανά στο επίπεδο του χώρου και ιδιαίτερα του δρόμου, με πιο πρόσφατα παραδείγματα τις Σκουριές, τη Κερατέα, και τη Πλ. Ταξίμ. Η κυριαρχία αυτή στο χώρο έρχεται στην ουσία να αμφισβητήσει την ήδη υπάρχουσα κυριαρχία από μεριάς της εξουσίας και η μη υλοποίηση τέτοιων χωρικών προτάσεων θέτει σε κίνδυνο τη ίδια την ύπαρξη της τελευταίας.

Η ανάγκη της εξουσίας να επιβληθεί με τη ψήφιση της νομοθεσίας δείχνει ακριβώς αυτή τη νέα δυναμική των κινητοποιήσεων και τελικά την αποτελεσματικότητα των πορειών και των διαδηλώσεων τουλάχιστον σε ένα αρχικό επίπεδο που είναι η κυριαρχία στη πόλη και η κοινωνικοποίηση των αιτημάτων. Η συγκαλυμμένη ρύθμιση του τρόπου ζωής των μαζών μέσα από τη σχεδιασμένη “οργάνωση του χώρου” αμφισβητείται στη πράξη και ο νέος παραγόμενος χώρος δημιουργεί νέες ζωές και νέες καθημερινότητες. Στο ερώτημα τίνας είναι ο δρόμος μπορούμε να απαντήσουμε αυτός που καταφέρνει και επιβάλλεται σε αυτόν. Η κυβέρνηση με νομοθετικούς σχεδιασμούς και δυνάμεις καταστολής ενώ το κίνημα με τη μαζικότητά του. Σε αυτό το σημείο μπορούμε να αναφέρουμε ότι η ομάδα που επιβάλλει τη βούληση της στο δρόμο, επιβάλλει τη βούληση της ταυτόχρονα στη παραγωγή χώρου, στη διαδικασία της πόλης και όχι μόνο. Η χωρική παραγωγή καθορίζεται σύμφωνα με τις ανάγκες (που κωδικοποιούνται σε αιτήματα) του κόσμου που επιβάλλεται στο δρόμο. Αυτή η διαδικασία πέρα από τις άμεσες διεκδικήσεις δημιουργεί το έδαφος και τη βάση για τη συνολικότερη αμφισβήτηση της κυρίαρχης πολιτικής ενώ μέσω αυτής της εναντίωσης ανοίγει η προοπτική για τη παραγωγή χωρικών υποδομών σύμφωνα με διαφορετικές ανάγκες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθήνα ανοχύρωτη πόλη, 2010, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις για τους χωρικούς

ανταγωνισμούς.

Καρύδης, Δημήτρης Ν., 2006. Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Εκδ. Παπασωτηρίου.

Καστέλς Μανουέλ, 1981. Πόλη και Κοινωνικοί αγώνες, (μετάφραση Κόκκινος Γιώργος – Παγκάλου Μαρία), Αθήνα, εκδόσεις Αγώνας.

Agamben G., (2007) .Κατάσταση εξαίρεσης, (Μετάφραση: Οικονομίδου Μαρία), Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη.

Harvey D. ,2013. Εξεγερμένες πόλεις, (Μετάφραση: Κατερίνα Χαλμούκου), Αθήνα, Εκδόσεις ΚΨΜ.

Harvey D. (2011). “Η πολιτική οικονομία του δημόσιου χώρου”, Available from: <http://akea2011.wordpress.com/2011/04/01/thepoliticalconomyofpublicspace/#more-75> [Accessed on 16 June 2013].

Ανδρίτσος, Θ. (2010), Η κρίση στην Πόλη και η Πόλη στην Κρίση. 9ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο, Αθήνα.

Δημοσιογραφική πηγή, 2013, Available from:

<http://www.iefimerida.gr/news/127842/%CE%B7-%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%BE%CE%B5-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%84%CF%81%CE%B5%CF%88%CE%B5-%CF%83%CE%B5-%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%B9%CE%BD%CE%B7-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B7> [Accessed on 27 October]

Δημοσιογραφική πηγή, 2013,

Available from: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_2_02/06/2013_522508 [accessed on 17 July 2013]

THE OFF SHORE PROJECT ΕΝΑ ΠΕΙΡΑΜΑ Α-ΣΤΟΧΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ

Θεόδωρος Ζαφειρόπουλος

Υποψήφιος Διδάκτορας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, t_zafiropoulos@yahoo.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το καλοκαίρι του 2012 οργανώθηκε ένα πειραματικό μοντέλο συμβίωσης με τίτλο «The Off Shore Project» σε μια βραχονησίδα που βρίσκεται μόλις 400 μέτρα από την ακτογραμμή της Μεσσηνιακής Μάνης στον όρμο της Καρδαμύλης. 31 συμμετέχοντες (καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες, πολιτικοί επιστήμονες, κοινωνιολόγοι, θεολόγοι και εκπαιδευτικοί) συμφώνησαν να παραμείνουν για 10 ημέρες πάνω στο νησί. Την συνολική διοργάνωση ανέλαβε η Ομάδα Φιλοπάππου που εξαρχής αποφάσισε να μην κατευθύνει την συλλογική εμπειρία θέτοντας προαπαιτούμενα σχετικά με την προοπτική υλοποίησης κάθε μορφής ή είδους έργου, παρά μόνο να συντονίζει τα βασικά ζητήματα διαχείρισης (μεταφορές, προμήθειες, βασικός εξοπλισμός). Βασικό ζητούμενο ήταν να διερευνηθεί και να κατασκευαστεί σε συμβολικό επίπεδο ένα ιδιότυπο μοντέλο «κοινού βίου» τόσο μεταξύ των συμμετεχόντων πάνω στο νησί (υποδομές, σίτιση, ανεφοδιασμοί) όσο και μέσα από την αλληλεπίδραση και άμεσα εξαρτώμενη σχέση με το γειτονικό χωριό της Καρδαμύλης (οι κάτοικοι του χωριού προσέφεραν με την μορφή χορηγίας προμήθειες και υλικοτεχνική υποστήριξη). Το πείραμα αποτελεί ένα μοντέλο ομφαλιακής σχέσης, μια συνθήκη υποδοχέα - ξενιστή, ένα δίπολο αμοιβαίας αποικιακής συνδιαλλαγής, ένας αντικατοπτρισμός δύο κόσμων που σε πραγματική κλίμακα απέχουν ελάχιστα αλλά τους χωρίζει μια επινοημένη αποστασιοποίηση. Το project στο σύνολο του εικονοποιεί με εικαστικό λεξιλόγιο την εμβέλεια των πολιτικών διαχείρισης στον δημόσιο χώρο μέσα από την κατασκευή ενός ποιητικού μηχανισμού παραγωγικής λήθης και αποστασιοποίησης από τον χώρο της κρίσης. Μέσα από κριτική παρατήρηση των συμπτωμάτων της συλλογικής εμπειρίας, η «υπό σύσταση υπεράκτια κοινότητα» διαπραγματεύεται στοχαστικά τον διάυλο με την αντίπερα ενδοχώρα.

Λεξεις κλειδια: *συμβίωση, αποικία, κοινότητα, στόχος, νησί.*

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ- Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

Ένα από τα βασικότερα ζητήματα που επηρέασε η οικονομικό-κοινωνική κρίση των τελευταίων ετών είναι η διατάραξη της έννοιας των «διακοπών». Η απομάκρυνση ως μηχανισμός «αποστασιοποίησης» συνδύαζε τη μεταβάση σε τόπους και ρυθμούς μακριά από τις πιέσεις και τους κανόνες λειτουργίας της καθημερινότητας. Βασικές ψυχολογικές μεταβλητές που επηρεάζουν την στάση των διακοπών είναι η προσμονή, η εμπειρία και οι αναμνήσεις με στόχο να μεταβληθεί για ένα χρονικό διάστημα ο τρόπος ζωής, να ξεκουραστεί το μυαλό και το σώμα και γενικότερα να διαφοροποιηθεί οτιδήποτε επαναλαμβανόμενα σήνηθες προκαλεί εξάντληση και φόρτιση. Η συνεχής αύξηση του οικονομικού κόστους αυτής της διαδικασίας (ξενοδοχεία, μετακινήσεις, φαγητό, διασκέδαση) σε συνδυασμό με την εξαθλίωση του μέσου βιοτικού επιπέδου οδηγεί

ολοένα και περισσότερα άτομα όλων των ηλικιών σε μια σειρά αυτοσχεδιασμών μέσα από τον εντοπισμό εναλλακτικών τόπων και τρόπων «απόδρασης».

Η θέαση του μικρού ακατοίκητου νησιού που βρίσκεται απέναντι από την Καρδαμύλη - ενός εξαιρετικά φυσικού κάλλους και συνάμα ακριβοθώρητου τουριστικού προορισμού - αποτέλεσε την πρόφαση για την διοργάνωση του προκείμενου εικαστικού σχεδιάσματος. Ο συγκεκριμένος τόπος σε πρώτο επίπεδο διατηρεί όλα τα ειδυλλιακά χαρακτηριστικά του ιδανικού προορισμού για διακοπές αλλά και ταυτοχρόνως ενσαρκώνει μια σειρά από εξαιρετικά σημαντικές έννοιες. Όπως αναφέρει στο κείμενο του ο Ν.Ι. Τερζόγλου με αφορμή το έργο του Π. Χανδρή «Ζήτημα Πίστης», «η ηρωιοποίηση του φαντασιακού νησιού ως το υπέρτατο καταφύγιο. Εκεί που δεν υπάρχουν ίχνη ανθρώπινων πράξεων ούτε κατοικημένες πόλεις, ούτε οργανωμένοι, ιδανικοί κοινωνικοί θεσμοί. Κυριαρχεί η ερημιά της γης. Με μία σχεδόν αδιαπέραστη αυτάρκεια που δεν υπακούει σε κανέναν ανθρώπινο υπολογισμό». Σύμφωνα με τον Martin Heidegger: η έρημη γη απορρίπτει κάθε διείσδυση μέσα της. Καθιστά καταστροφική κάθε απλώς αριθμητική ενόχληση. Ακόμα και εάν αυτή η ενόχληση παίρνει την επίφαση μίας κυριαρχίας και μίας προόδου έτσι καθώς αντικειμενοποιείται η φύση τεχνολογικά και επιστημονικά, αυτή η κυριαρχία παραμένει μία αδυναμία της θέλησης. Το εν λόγω νησί οριοθετείται ως ένας χώρος «σχετικά» απομονωμένος καθώς για την πρόσβαση του επιβάλλεται, αφενός η διαμεσολάβηση μίας «μυητικής πλοκής» (ο όρος επιτελεστική διαδρομή χρησιμοποιείται στο island built event, 2007 των Αντονά-Ωραιόπουλου) και αφετέρου βρίσκεται τόσο κοντά στην ξηρά ώστε να διατηρεί τον υδάτινο αποκλεισμό στο ελάχιστο. Μία γεωολογική ιδιαιτερότητα που διαπραγματεύεται διστακτικά την σχέση «αντίπαλου δέους» με την ξηρά. Η παρατήρηση αυτή συνοδεύει την υπόθεση (Χ. Χάρη 2003) μιας σύμπτωσης αντιθέτων (coincidentia oppositorum) όχι ως ένας ορισμός της αυτονομίας ως μέρος του φυσικού τοπίου (landscape) αλλά ως ένα σύνολο τρόπων με τους οποίους αυτό συνδέεται με την διάχυση της πόλης στο τοπίο.

Η νήσος Μερόπη (το όνομα της Πλειάδας, αποδίδεται στον Πausανία και προέρχεται από το μόρος = θάνατος) είναι φαινομενικά ένας έρημος τόπος, απόκοσμος, αφιλόξενος. Η φύση εδώ, μέσα από την Χαϊντεγκεριανή «απόλυτη ετερότητα», έχει λυτρωθεί από κάθε πολιτισμικό ίχνος, μια άδεια, αφημένα άγωνα λωρίδα γης που ουδέποτε έχει επισημανθεί οροσημιακά ως χώρος ενδιαφέροντος για επίσκεψη, παρά μόνο για την τέλεση πανυγηρικής λειτουργίας κάθε 23η Αυγούστου στον μικρό ναό (κτίσμα του 18^{ου} αιώνα) κατά την εορτή της Απόδοσης της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Το νησί υπόκειται σε ιδιοκτησιακό καθεστώς, γεγονός που συνηγόρησε καθοριστικά στην διατήρηση της μέχρι σήμερα μη οικιστικής εκμετάλλευσης, ακεραιότητας και φυσικής του προστασίας. Η άμεση αδειοδότηση για παραμονή εκεί από τον ιδιοκτήτη θωράκισε τη νομική κατοχύρωση που χρειαζόταν η διοργανωτική ομάδα έναντι της κρατικής απαγόρευσης για ελεύθερη κατασκήνωση στον αιγιαλό (free camping).

Η τοπική κοινωνία στην αντίπερα ακτή - σημαντικό στοιχείο της οποίας αποτελούν επιχειρηματίες ξενοδοχειακών μονάδων και υπηρεσιών εστίασης - κάτω από το πρίσμα του καλλιτεχνικού εξωτισμού και του παγκόσμια εφαρμόσιμου μοντέλου του «εξενγενισμού» (gentrification), υποθέτοντας πως ένα τέτοιο «καλλιτεχνικό δρώμενο» θα τονώσει το πολιτιστικό επίπεδο της ευρύτερης περιοχής αγκάλιασαν ένθερμα την ιδέα μια “αλλόκοτη ομάδα” να παραμείνει για 10 ημέρες στο νησάκι και να κάνουν τα “δικά” τους. Η άμεση χορηγία μια σειρά παροχών που θα εξασφάλιζαν όλα τα απαραίτητα εφόδια για την ομαλή διαβίωση της ομάδας, απάλλαξε το project από τις ανάγκες και «ενοχές» επιβιωτισμού. Ο σχηματισμός αυτού του πλαισίου εγκαθίδρυσε ένα πρώτο επίπεδο σχέσης/γειτονίας μεταξύ υπεράκτιας ζώνης και ενδοχώρας και ενεργοποίησε άμεσα την πολιτισμική διαφορά ανάμεσα στις δύο ομάδες, ενώ συνάμα διέγραψε από το λεξιλόγιο κινηματογραφικούς όρους όπως survivors, lost, τεχνητός πρωτογονισμός ή

ροβινσωνισμός. Με βάση αυτά τα δεδομένα η αναχώρηση για το νησί ήταν πλέον καθόλα τακτοποιημένη με μοναδικό ερώτημα την σαφή διατύπωση του διλήμματος «τι πάμε να κάνουμε εκεί;».

Εικόνα 1. Αεροφωτογραφία της νήσου Μερόπης (ευγενική παραχώρηση Γ. Γιαννακέας)

2. Η Α-ΣΤΟΧΙΑ ΩΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΑΝΤΟΣ

Η συνειδητή έλλειψη στόχου αποτέλεσε τον αναστοχαστικό πυλώνα επαναπροσδιορισμού του συνόλου των πρακτικών και διανοητικών ζητημάτων που συγκρότησαν το project, αλλά κυρίως αποτέλεσε το γενεσιουργό συστατικό παραγωγής του «είδους» των «κοινών» του «εκεί» όσο και τα «data» του «μετά». Η σκηνοθετημένη αστοχία, ο μη υπαρκτός στόχος, σιωπηλά συνηγόρησε στην διεύρυνση του πεδίου που τελικά καλύπτει το εν λόγω πείραμα. Η αδυναμία εξαγωγής συγκεκριμένων και επισφαλών αποτελεσμάτων καθώς και κάθε υλοποιημένων εφαρμογών, θα μπορούσε να το κατατάσσει σε μια κατηγορία δοκιμίου «ανοιχτής πηγής» (open source data base). Μια συσσωρευτική πλατφόρμα αποριών και παρατηρήσεων με δυνατότητες ευρείας αποκωδικοποίησιμης έκτασης καθώς τα τεκμήρια που συλλέχθηκαν - κυρίως ετερογενές ψηφιακό υλικό, και μια μαγιά «συγκλονιστικών εμπειριών» - σχηματίζουν ένα ανοιχτό αρχείο με πολλαπλές σκηνοθετικές δυνατότητες και πολύτροπη προσέγγιση. Η παραδοχή αυτή άλλωστε επιβεβαιώνεται στις δημοσιεύεις και το πλήθος ερμηνειών που ακολούθησαν το πείραμα όταν παρουσιάστηκαν δημόσια τα πρώτα βιντεοσκοπημένα ντοκουμέντα, με κυριότερη αυτή του Κ. Σταφυλάκη, επιμελητή της έκθεσης «στα όρια του μαζί» το 2012 στην Άμφισσα. Η προβληματική της εν λόγω θεώρησης επιχειρεί να καταγράψει και να αναδείξει μια ορισμένη «αποτυχία» της ενσωμάτωσης στην κοινότητα ή τη συλλογικότητα και τους λόγους μιας πάντα μερικής «αποτυχίας», που είναι όμως και μια μερική «επιτυχία». Ο ίδιος επιλέγει την οξύτητα της λέξης «αποτυχία» ως ένα γενικευμένο σύμπτωμα ώστε να υπογραμμίσει, προτίστως, τις καθόλου ασήμαντες θυμικές συνέπειες της συλλογικοποίησης της ζωής. Η «κυριαρχία της απραξίας» ως αποτυχία – όπως αυτή αναγνώστηκε από τον ίδιο ως η έκβαση του project - εμμένει μόνο σε μια φαινομενική πρώτη ανάγνωση καθώς κατά την γνώμη μου αυτό που επί της ουσίας διαπραγματεύεται η εμπειρία του νησιού είναι η συγκρότηση ενός δοκιμίου του λάθους (trial and error) και όχι μια δοκιμασία προς κάποια τελεολογική μορφή εκπλήρωσης (επιτυχής ή μη).

Το project στο σύνολο του προσπάθησε ιδιοσυγκρασιακά να προασπίσει την «άρνηση της απτής υλοποίησης» ώστε να αφουγκραστεί κάθε ενδεχομενικότητα, να παρερμηνευθούν ορισμοί ώστε να πολλαπλασιαστούν τα σημεία εστίασης. Είναι τεράστιος ο αριθμός αντίστοιχων διοργανώσεων (projects ή residencies) στον παγκόσμιο

χώρο (αναφέρω ενδεικτικά: Fernando Garcia- Dory, Department of Islands, 2009, Andrea Zittel, Indy Island, 2010, The Nauru Project, 2007), όπου παραγωγικές δυνάμεις «συνεργούν» σε τοποθεσίες με ενδιαφέρον, σε ερείπια, σε περιοχές με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, με στόχο να κατασκευαστούν εικαστικές αναπαραστάσεις (commissions) ή παραδείγματα ουτοπίας αναφορικά με την ιδιομορφία και το ιστορικό περιεχόμενο της εκάστοτε τοποθεσίας. Αυτό που διαφοροποιεί δραστικά την προκείμενη διοργάνωση είναι πως στην υπόθεση εργασίας της, δεν θωρακίστηκε ένα σύστημα, αλλά διεκδικήθηκε η ερμηνεία του ως πρακτική.

Η αμηχανία και ανομοιογένεια ως προς την ιδιότητα, ηλικία και συνάφεια στη σύνθεση των 31 συμμετεχόντων, πράγματι, φάνηκε εξαρχής τόσο στις διοργανωτικές συναντήσεις που έγιναν πριν την αναχώρηση όσο και κατά την αποβίβαση στο νησί. Ο τρόπος επιλογής του ανθρωπίνου δυναμικού έγινε με απόλυτα τυχαία κριτήρια - ο καθένας απλά το πρότεινε σε κοντινούς του φίλους ή γνωστούς πιστεύοντας πως θα συμβάλλει έτσι στην ομαλότερη διεξαγωγή του project - αντικατοπτρίζοντας την ετερογένεια των μηχανισμών συνάθροισης, συσπείρωσης και συμπόρευσης του ελληνικού Κόσμου της Τέχνης (Art World). Δικλείδα ασφαλείας ο μοναδικός κανόνας που είχε από την αρχή τεθεί ώστε να μην μπορεί κανείς να αποχωρήσει εκτός για λόγους έκτακτης ανάγκης. Ο περιοριστικός κανόνας δεν καταπατήθηκε συμβάλλοντας έτσι καθοριστικά στην ζύμωση της ομάδας καθώς ήταν το μοναδικό αντισταθμιστικό μέτρο σε στιγμές που εξωγενείς παράγοντες κινδύνευσε να αποδιοργανώσουν την συνοχή και κατά συνέπεια την συγκέντρωση των συμμετεχόντων.

Η Ομάδα Φιλοπάππου που οργάνωσε και είναι τώρα υπεύθυνη να διαχειριστεί τα αποτελέσματα του project με βάση την καταστατική της διακήρυξη λειτουργεί ως: «μια ανοιχτά διαμορφωμένη καλλιτεχνική συλλογικότητα που λειτουργεί μη ιεραρχικά, στη βάση της αυτοδιοργάνωσης με τις δράσεις της να είναι αποτέλεσμα ενός συνόλου εθελούσιων μη αμοιβόμενων παρά μόνο συνεργατικών προσπαθειών, πολυάριθμων αυτοδιευθυνόμενων ανθρώπων, που εργάζονται ισότιμα από κοινού, χωρίς συγκεντρωτική οργάνωση ή ηγεσία, χωρίς επίσημα και σταθερά μέλη, με καθοδήγηση μόνο από την προσωπική συνείδηση, ή από αποφάσεις που λαμβάνονται μέσω ανοιχτών συζητήσεων μεταξύ των εκάστοτε συμμετεχόντων». Η Ομάδα Φιλοπάππου απέφυγε τον ρόλο του καθοδηγητή και διατήρησε την πάγια στρατηγική του «κατεβαίνουμε την ρεματιά και βλέπουμε» χωρίς να προβεί σε έναν εκ προωμίου ολοκληρωμένο σχεδιασμό και κατάθεση σαφών προαπαιτούμενων. Όσον αφορά την δομή και την γενική κατεύθυνση της επικείμενης διοργάνωσης ανέμενε καρτερικά τις ανατροπές που αναμφισβήτητα θα αντιμετώπιζε μια τέτοια άμβλυση. Ουδέποτε παραχωρήθηκαν ρόλοι και ευθύνες, αποφεύχθηκε κάθε είδους ιεραρχικής διαστρωμάτωσης. Κάθε υπηρεσία και εργασία για πρακτικά ζητήματα επιλύονταν ή διεκπεραιώνονταν με απόλυτο εθελοντισμό χωρίς καμία αίσθηση υποχρεωτικού εξαναγκασμού.

Με βάση αυτό το ιδιόμορφο ομαδικό σχήμα, ο όρος «αυτοδιοργανωμένη κοινότητα» που εξαρχής απασχόλησε τη συζήτηση και αργότερα θεσπίστηκε ως η βασική αναγκαιότητα για να ομογενοποιηθεί η σύνθεση και να καταλήξει σε κάποια «συλλογική» συμφωνία, μετατέθηκε σε μια αποσπασματική αποκωδικοποίηση συμβάντων «όπου το οντολογικό πεδίο να απο-ολοποιείται ή να παραμένει σε αδιέξοδο» (Badieu 2007). Το πλήθος των υπό εξέταση συμβάντων μπορεί να χωριστεί σχηματικά σε 3 κατηγορίες:

α. Η εντροπία της συμβίωσης: Η παραμονή στο νησί κλιμακώθηκε μέσα από μία σειρά επιτελέσεων όπως κοινά γεύματα, μεταφορά, αποθήκευση και προστασία των προμηθειών. Κομβικό σημείο αποτέλεσε, η οριοθέτηση και ο σχηματισμός ενός χώρου συνάθροισης που ονομάστηκε «πλατεία». Στην περιοχή αυτή εκτυλίχθηκαν μια σειρά επικοινωνιακές «δοκιμασίες δημοκρατίας». Τα «κοινά» των Hardt και Negri, όπως υποστηρίζει ο Α. Κιουπκιολής και τα κοινά ορισμένων τουλάχιστον από τις καλλιτεχνικές

κολλεκτίβες που δημιουργήθηκαν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, «όχι απλώς δεν έχουν σχέση με τις προκαπιταλιστικές ή φασιστικές κλειστές, αρμονικές, οργανικές, ιεραρχικές και ηγετοκεντρικές κοινότητες αλλά αγωνίζονται να συσταθούν ως το ακριβώς αντίθετό τους». Βασικό ζητούμενο στην βάση μιας τέτοιας πολιτικής στάσης αποτέλεσε μέσα από τον διάλογο και την ανταλλαγή απόψεων το «πλήθος» να κατασκευάσει ένα «είδος» συμβιωτικής μεθοδολογίας φέρνοντας κάθε στιγμή στο τραπέζι των συζητήσεων την αντιπαράθεση σχετικά με την συνεχή απραξία, εκτεταμένη αναβλητικότητα και αδιάκοπη κριτική διερώτηση της επικείμενης χρήσης και υλοποίησης κάθε προτεινόμενης μορφής έργου και πολύ περισσότερο τον προσδιορισμό των ορίων «συμπόρευσης». Η αδυναμία κατασκευής «κοινοτικής υποδομής» που θα υπόκειται σε ένα δομημένο πλαίσιο ώστε να φιλοξενήσει την ετερότητα, αλλά και να εξυπηρετήσει μια ενιαία λειτουργία συρρικνώθηκε στην αντιμετώπιση των προφανών αναγκαιοτήτων του βίου, κάποια περιορισμένα συμμετοχικά project και μία αγωνιώδη προσπάθεια οργάνωσης της «παραγωγικής διαδικασίας». Η «συνύπαρξη» κλιμακώθηκε χωρίς μια ομόφωνη σύμπνοια ή κάποια καταλυτική απόφαση για το τι τελικά χρειαζόμαστε και πως κάθε παραγόμενο προϊόν θα συμβάλλει στην ισχυροποίηση μιας «άποψης» έναντι του επικίνδυνου όρου «κοινότητα». Το σύμπτωμα αυτό που εντοπίζεται από τον Žižek ως «φόβος του Πλησίον» διακρίνει την έκταση της απόστασης μεταξύ των όρων «συνεργασία» έναντι «σύμπραξης». (cooperation- collaboration, Paul Mattessich 2005). Η αδυναμία κατανόησης των διαφορών αυτού του διπλού κατονομάζει τους ρητούς συμβολικούς κανόνες που ρυθμίζουν την κοινωνική αλληλοεπίδραση, σηματοδοτεί επίσης τον περίπλοκο ιστό των άγραφων «άρρητων» κανόνων που παράγουν με την σειρά τους κάθε δυσμορφία στην συμβίωση, αλλά και αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα που ενισχύει την ανησυχαστική εγγύτητα (Αρτινός 2010).

β. Η συμφιλίωση με τον τόπο: Η ιδιαιτερότητα του εδάφους, οι κλιματολογικές συνθήκες ραστώνης σε συνδυασμό με το μικρό χρονικό διάστημα παραμονής εκεί κατάφεραν τελικά να συνθέσουν όπως χαρακτηρίζει ο Π. Βιριλιό μια «γελοιογραφική λατρεία της ανωμαλίας», της μη κανονικότητας, που διαφοροποιεί χαρακτηριστικά την μυθική «αίγλη της συντροφικότητας». Ο βρετανός ιστορικός Άντονι Μπλάντ υποστηρίζει πως αν βαλθούμε να δούμε κάθε πρακτική στον δημόσιο χώρο πρώτα απ' όλα ως μία «κοινωνική διεκδίκηση» αναπόφευκτα εκπίπτουμε στην φενάκη της κατώτερης κατάστασης των εργαζομένων χειρωνακτικά και των συντεχνιακών τους παραδόσεων και κατ' επέκταση επιβεβαιώνει τον δισταγμό για κάθε μορφή υλομορφισμού. Η προσμονή για «παραγωγή ενός κοινού έργου» που θα προέκυπτε μέσα από δημοκρατικές καταθέσεις και ισότιμες προσφορές ως μια προσηλωμένη επιφάνεια εργασίας κατέληξε σε ένα ανυπόστατο «ίχνος». Η «κατοίκηση» ως πολιτιστικό ίχνος «κατάκτησης» και κατ' επέκταση μια μορφή οργανωμένου σχεδιασμού στην προκείμενη περίπτωση εμμένει στην σφαίρα του συμβολικού, καθώς μιλάμε για μια εξαιρετικά εφήμερη συνθήκη με απόλυτα σαθρό υπόβαθρο και υποβοηθούμενες υποδομές. Στην ερώτηση "τι κάνουμε;" έρχεται να προστεθεί το δίλημμα «τι διαφοροποιεί το project από ένα κοινότυπο camping;» Στο σημείο αυτό παραθέτω ένα απόσπασμα από το κείμενο του Α. Αρτινού που περιγράφει με χαρακτηριστική διεισδυτικότητα τον αντίστοιχο «δισταγμό της κατοίκησης». «Είναι εδώ όμως που εγείρεται και η ετεροτοπία μιας φαντασιακής διαφυγής, αυτό το μετά-νεωτερικό φαντασιακό της καλύβας. Γιατί το φυσικό δεν υπάρχει, δεν υπήρχε ποτέ. Η "φύση" δεν είναι φυσική, είναι Ιστορική, μια πολιτισμική κατασκευή, και έτσι ένα πεδίο ανοιχτό στη νοηματοδότησή του, στην τοπογράφηση του στο περιβάλλον της διαλεκτικής. Στη σύγχρονη εποχή, το οικολογικό ζήτημα μας φέρνει αντιμέτωπους, εκ νέου, μ' αυτό το ανοικτό ερώτημα. (.....) .Το «κατοικώ» που καλείται να στεγάσει αυθεντικά την ανεσιτότητα του ανθρώπου αλλά και να ετοιμάσει τον ένοικο του και για αυτή την αδύνατη δεξίωση του Άλλου». Η ιχνηλάτηση μέσα από την

αφηγηματική πλοκή του χώρου (φυσικού και τεχνητού) εγείρει με βάση όσα προανέφερα την προοπτική μεταφοράς της έννοιας του τόπου σε εκείνη του πεδίου (Bourdieu 2006). Ο παραληρηματικός χαρακτήρας κάθε μιάς από αυτές τις δοκιμασίες σχετικά με την ανικανότητα αφιέρωσης στην συλλογική εμπειρία είναι αυτός που συσκοτίζει αλλά και που, ταυτόχρονα, αμβλύνει την αφήγηση του. Κάθε κοινωνική σχέση άλλωστε, ως τεκμήριο παρέμβασης στον τόπο, αντιστέκεται στην αφήγηση καθώς συνεχώς διακόπτεται από αυτό που ο Foucault χαρακτηρίζει ως «σύντροφο» από τα πρώτα σημεία που διακρίνεται η οντολογική αλληλοεπικάλυψη. Κάθε μορφή παρεμβατικότητας συνηγορεί αποκάλυπτα στην αποκαλυπτικότητα των σημείων και αναπόφευκτα συμβάλλει στην αντικειμενοποίηση της αλήθειας που περιβάλλει κάθε μορφή «απόφασης». Η ειλικρίνεια με την οποία κλιμακώθηκε η συγκεκριμένη «αδυναμία» όπως χαρακτηριστικά λέει ο Žižek, είναι η αναπαράσταση της αντικειμενικής ανακρίβειας, η σύγχυσή της, η έλλειψη της συνοχής της, αυτή η αφηρημένη ματιά που δεν παραδίδεται στην επιτακτικότητα της κατανόησής της, αλλά ενδίδει στην απροσδιοριστία της. Η πλοκή της συμβίωσης διαμορφώθηκε μέσα από μία σειρά συνειδητών «αναστολών» που στην πορεία εμπλούτισαν αλλά και διεύρηναν την αρχική προσμονή μιας απλουστευτικής επιθυμίας για διακοπές συνηγορώντας τελικά όπως σημειώνει ο Κ. Χριστόπουλος: στην παραγωγή μιας σειράς αναπαραστάσεων σχετικά με την βίωση ενός εμμενούς «σκηνικού», ενός κοινού χώρου, πάνω στον οποίο, η υπό σύσταση συλλογικότητα, θα «παίξει» τον εαυτό της. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να συνδιαμορφώσουν ένα «ιδιότυπο» σενάριο, να το σκηνοθετήσουν συλλογικά και να υποδυθούν τους ήρωές του που δεν ήταν άλλοι από τους ίδιους.

γ. Η αλληλεπίδραση με την αντίπερα όχθη: Στο χωριό της Καρδαμύλης την τελευταία δεκαετία έχουν διοργανωθεί μια σειρά εικαστικών εκθέσεων και project (*Αντίστροφη Επιλογή* 2006, επιμέλεια: Λ. Τσίκουτα, *Εκ-Πομπή* 2007, επιμέλεια: Μ. Λαγού, *Θεμιτή Κατοχή* 2010, διοργάνωση: Θ. Ζαφειρόπουλος). Μέσα από αυτές τις διοργανώσεις, κάτοικοι και επισκέπτες - μιας εξαιρετικά συντηρητικής επικράτειας - ήρθαν σε επαφή για πρώτη φορά με το πολυεπίπεδο περιεχόμενο, την τροπικότητα ανάγνωσης και ερμηνείας των έργων σύγχρονης Τέχνης. Το off shore project αποτέλεσε για την τοπική κοινωνία μια ακόμα πρόκληση καθώς δεν έδωσε την ευκαιρία στον θεατή για απόλαυση ή προβληματισμό μπροστά σε «έργα» αλλά κατέδειξε μια «στάση κοινοτικής συνείδησης» έναντι της καλλιτεχνικής πρακτικής. Όπως πολύ εύστοχα αναφέρει η Χ. Σγουρομύτη: «Η επίδραση της καλλιτεχνικής πρακτικής, στο πάγιο πλέγμα συσχετισμών που διακρίνει σε μεγάλο βαθμό τις τοπικές κοινωνίες, ενδέχεται να λειτουργήσει ως μηχανισμός στήριξης μιας τέτοιας συνείδησης, ανασύροντας παραστάσεις, ενώ ταυτόχρονα ωθεί προς μια κριτική θεώρηση των ίδιων των παγιωμένων συμπεριφορών». Η διαμονή στο νησί υιοθετήθηκε και από τις δύο πλευρές και ευθύς αμέσως εκτιμήθηκε ως μια ανακλαστική προσέγγιση «αξιοποίησης του παρατημένου». Κάθε μορφή επικοινωνίας συστήθηκε με διμερές μέλημα, την άμιλλα και αλληλοεξάρτηση στην βάση μιας συνεχούς ανταλλαξιμότητας. Το «ποιητικό σχήμα» που παράγει αυτή η συμβολική απόσταση ως σημείο σύζευξης πολλαπλών επιπέδων αλληλεπίδρασης δεν εμπίπτει μοναδικά στην απαρτίωση του «είδους» προϊόντων που ανταλλάσσονται αλλά πρωτίστως στιγματίζει και καθονομάζει την «τάξη» ευθύνης και συνέπειας που διατηρεί ο ένας έναντι του άλλου. Το κυρίαρχο σύμπτωμα της ομφαλιακής σχέσης μπορεί τώρα να διαγνωστεί με γνώμονα μια διαρκή αγωνία για «πλήρωση των ειδικών αναγκών». Ως «ανοιχτός διάυλος» μπορεί τελικά να θεωρηθεί η κατασκευή ενός από κοινού μηχανισμού μόχλευσης ώστε αφενός η υπαρκτή κοινότητα να αντιμετωπίσει την κλειστοφοβία της και αφετέρου η υπό σύσταση συλλογικότητα να ανακαλύψει ή να προσδιορίσει την ταυτότητα της.

3. ΤΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΤΗΣ Α-ΣΤΟΧΙΑΣ ΩΣ ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΕΥΜΕΝΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Το προκείμενο παράδειγμα ως μια αναλογία και μεταφορά της σχέσης ανάμεσα στον «νησιωτικό μικρόκοσμο» και στον πολυδιάστατο «ηπειρωτικό κόσμο» της σύγχρονης οικονομικής κρίσης έγινε η αφορμή για την καταγραφή μιας σειράς προβληματισμών. Αυτοί αφορούν την ευρύτερη σφαίρα εμπλοκής της καλλιτεχνικής πρακτικής στην συγκρότηση ενναλακτικών μορφών κοινοτικής οργάνωσης στην τρέχουσα κοινωνική κρίση. Η κατασκευή «κοινοτικής αυτονομίας» μέσα από έναν μηχανισμό αυτοργάνωσης, σύμφωνα με το γενικό πλαίσιο του στοχασμού του Καστοριάδη, είναι η συνειδητοποίηση της αυτοθέσμησης της κοινωνίας, ως αποκλειστικό αποτέλεσμα της δικής της θέλησης και δράσης. Ο σχηματισμός ενός δυναμικού μοντέλου παράθεσης δύο κοινωνιών, υπαρκτής-κατασκευασμένης, δημιουργεί την δυνατότητα για μία αναλογική επαλήθευση του συνόλου των μηχανισμών κοινοτικής αυτοργάνωσης. Η κριτική που μπορεί να ασκηθεί στο πλαίσιο αυτής της διπολικής θεώρησης, καλείται, να κατατάξει τα επίπεδα της ζώσας συνθήκης.

Μέσα από αυτή της επινοημένη συμβίωση διακρίθηκαν τα ειδικά επιμέρους συστατικά που συγκροτούν τον όρο «κοινότητα» ενώ ταυτόχρονα επισημάνθηκαν οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν στο εσωτερικό της σύνθεσής της. Το «είδος έργου» που παρήχθη αποτελεί μια παράθεση συμβάντων που ξεδιπλώνουν μια βιογραφική αφήγηση συμπίεσης. Αυτή στηρίζεται στην βάση της αλληλοεξάρτησης και αποτελεί έτσι ένα είδος εφαρμόσιμου υποδείγματος παραγωγικής ανταλλαξιμότητας. Ζητήματα που χαρακτηρίζουν την αυτονομία και ετερονομία του καλλιτεχνικού πεδίου όπως η πολυπάθεια και δυσκαμψία της συλλογικότητας κατάδειξαν την πολυσημία και τον πολυδιάστατο χαρακτήρα που έχει κάθε μορφή σχεδιασμού με βάση την συλλογική εμπειρία. Η έλλειψη προμελετημένου στόχου (α-στοχία) εγκαθίδρυσε ένα μοντέλο σφαιρικής εποπτείας που δεν εμμένει σε μια γραμμική παραγωγή αλλά σε μία ανοιχτή διαδικασία επαναπροσδιορισμού της κοινωνικής ευθύνης της καλλιτεχνικής πρακτικής. Κατά συνέπεια συμβάλλει στην συνεχή διεύρυνση των παραμέτρων που θα πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν σε κάθε μορφή αντίστοιχων καλλιτεχνικών σχεδιασμάτων.

Ο σύγχρονος τεχνοκρατικός πολιτισμός καταστρώνει στόχους και θεσμίζει δομές με την προοπτική ανάκαμψης που θα ξαναβάλλουν την χώρα σε πορεία ανάπτυξης. Η απόφαση για συμβολική αποστασιοποίηση συγκροτεί μια συνειδητή αντίδραση άρα μια πολιτειακή στάση που διακόπτει θεμιτά κάθε σχέση με το ειδικό για να πιθανολογήσει το ιδανικό και γενικό. Το πείραμα προσπάθησε να κατατάξει τα επιμέρους συστατικά που το συγκροτούν ώστε να προσφέρει έδαφος για την μεταφορά νοηματικών περιοχών σε έναν ευρύτερο χώρο μελέτης. «Το προτέρημα είναι ότι εδραιώνει τη ρητορική σε μια οντότητα ευεπίφορη στο να υποστηρίξει τη φιλοδοξία της πλήρους απαρίθμησης και της συστηματικής κατάταξης (.....), αυτό το σχήμα μπορεί να κρατήσει τον αρχιτεκτονικό του ρόλο, επειδή έχει το ίδιο εύρος με το λόγο εν γένει» (Ricoeur, 1998). Το πείραμα ως παράδειγμα αναθεωρεί τις ανθρωπολογικές καταβολές της σύγχρονης ελληνικής ιδιοσυγκρασίας μέσα από μία «δηκτική ειρωνεία» (Τζιρτζιλιάκης Γ. 2013), καθώς διατηρεί ανοιχτά προς επεξεργασία τα όρια του περιεχομένου του σχηματίζοντας έτσι ένα πολυσημιασολογικό εκτόπισμα.

Η συνεισφορά του project δεν εμμένει σε μια πολιτιστική κατάθεση περιορισμένης έκτασης αλλά προτίθεται να χαράξει συμμαχίες, να αφυπνίσει την συστολή μιας κλειστής κοινωνίας και να καταδείξει μέσα από έναν ιδιότυπο τρόπο ζωής πιθανές μεθόδους επέκτασης της κοινωνικής και πολιτιστικής συσπείρωσης ανοίγοντας έτσι προοπτικές και άμβλυνση των απαιτήσεων που συγκροτούν κάθε επικείμενη διοργάνωση. Το νησί δεν

επιβαρύνθηκε με παρεμβάσεις αλλά σηματοδοτήθηκε ως ένας χώρος με συσσωρευμένες μνήμες καθώς ανέλαβε να φιλοξενήσει την οροσημιακά εφήμερη, κοινοβιακή εμπειρία βίωσης του. Διατυπώθηκαν έτσι, οι προϋποθέσεις μετατροπής ενός τόπου σε «παρατηρητήριο» χωρίς να υποκινείται ή να μεθοδεύεται μια χωροταξική ανάπτυξη. Επιπλέον επισημάνθηκε μία μεταβολή του ρόλου της φιλοξενίας ως μία ιδιότυπη μεθοδολογία κοινωνικής μέριμνας μιάς κοινότητας για μιά Άλλη. Κυρίως όμως υιοθετήθηκε ένα είδος «ιδιόμορφου τουρίστα» που συμμετέχει ως διερευνητική οντότητα σε ένα συμβολικό μοντέλο εσωτερικού αποικισμού. Αυτή η οντότητα προτείνεται εν κατακλείδι ως μιά βιώσιμη εκδοχή της καλλιτεχνικής πρακτικής ιδίως την στιγμή της κρίσης.

4. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρτινός Α., 2013. *Η ετεροτοπία της καλύβας*. Available from: <http://leximata.blogspot.gr/2013/09/blog-post.html> [Accessed September 2013] και στο *ανεκπλήρωτο ίχνος της Βίας*, 2010. Available from: <http://leximata.blogspot.gr/2010/05/blog-post.html> [Accessed September 2013].
- Ομάδα Φιλοπαππου 2010. Available from: http://www.omadafilopappou.net/about_us.htm [Accessed September 2013].
- Σγουρομύτη Χ., 2013. *Μερικοί λόγοι για να ασχολείσαι με την τέχνη στην επαρχία* στο In-between. Available from: <http://avgi-anagnoseis.blogspot.gr/2013/07/in-between.html> [Accessed September 2013].
- Σταφυλάκης Κ., 2013. *Η κοινότητα ως καλλιτεχνική ιδεολογία*. Available from: http://avgi-anagnoseis.blogspot.gr/2013/08/blog-post_8097.html [Accessed September 2013].
- Τερζόγλου Ν.Ι., 2013. *Η Έρημη Γη ως Υπαρξιακή Ουτοπία*. Available from: <http://pantelischandris.blogspot.gr> [Accessed September 2013].
- Τζιρτζιλιάκης Γ., 2013. *Η επήρεια της κρίσης στη σύγχρονη ελληνική κουλτούρα* στο Υπονεωτερικότητα και αισθητική του χαροποιού πένθους. Available from: http://avgi-anagnoseis.blogspot.gr/2013/08/blog-post_2137.html [Accessed September 2013].
- Χάρη Χ., 2003. *Φαινόμενα διάχυσης της πόλης στο τοπίο* στο "ωραίο, φρικτό κι απέριττο τοπίον!". Επιμέλεια: Κ. Μανωλίδης, εκδόσεις νησίδες: 057
- Χριστόπουλος Κ., 2013. *Το μη δημοκρατικά αναπαραστάσιμο*. Available from: <http://www.rednotebook.gr/details.php?id=8645> [Accessed September 2013].
- Ωραιόπουλος Φ., 2007. *The poetics of a built event as a poetic "eidos"*. Available from: <http://islandbultevent.blogspot.gr> [Accessed May 2013].
- Badiou A., 1992 *Από το Είναι στο Συμβάν*, Επιμέλεια: Δ. Βεργέτης, εκδόσεις Πατάκη: 29
- Βιρλιό Π., 2004. *Αυτο που ερχεται*. Μετάφραση: Β. Τομανάς, εκδόσεις Νησίδες: 14.
- Bourdieu P., 1992 *Οι κανόνες της Τέχνης*. Μετάφραση: Ε. Γιαννοπούλου, εκδόσεις Πατάκη: 357-358
- Foucault M., 1996 *Ο στοχασμός του έξω*. Μετάφραση: Γ. Σπανος, εκδόσεις Πλέθρον: 51
- Heiddeger M., 1986. *Η Προέλευση του Έργου Τέχνης*, Εισαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια Γιάννη Τζαβάρα, Εκδόσεις «Δωδώνη», Αθήνα-Γιάννινα: 79-80.
- Ricoeur P., 1975. *Η Ζωντανή Μεταφορά*. Μετάφραση: Κ. Παπαγιώργης, εκδόσεις Κριτική :107
- The off shore Project., 2012. Available from: <http://offshoreproject.blogspot.gr/> [Accessed September 2013].
- Zizek S., 2001. *Μίλησε κανείς για ολοκληρωτισμό;* Μετάφραση και προλεγόμενα: Γ. Σταυρακάκης, εκδόσεις Scripta: 199-200

‘ΑΔΕΙΕΣ’ ΥΛΙΚΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ. Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.

Μιλτιάδης Ζερμπούλης

Υποψ. Διδάκτωρ Κοιν. Ανθρωπολογίας Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα ΒΣΑΣ
miltiadis.zerboulis@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα ανακοίνωση πρόκειται να παρουσιαστούν τα συμπεράσματα μιας εθνογραφικής μελέτης που έγινε το καλοκαίρι του 2012 στη περιοχή του παλιού δημαρχείου στο κέντρο της Θεσσαλονίκης. Η έρευνα είχε ως στόχο να αναδείξει το πως αλληλεπιδρούν στο πολιτισμικό, κοινωνικό και οικονομικό συμφραζόμενο άνθρωποι και υλικά πράγματα εντός ενός σαφώς οριοθετημένου πολιτισμικά χώρου. Στο πλαίσιο της θεματικής του συνεδρίου «ερείπια της ανάπτυξης» θα αναλυθεί η σχέση των ‘άδειων’ πια υλικότητων με τα ανθρώπινα υποκείμενα της έρευνας και πως τα ‘κουφάρια’ αυτών των άλλοτε σημαντικών κτισμάτων συμβάλλουν στην κατασκευή ενός περιβάλλοντος που τελεί τουλάχιστον για τα υποκείμενα σε κρίση. Με τον όρο ‘άδειος’ περιγράφεται τόσο η κυριολεκτική εκκένωση ενός κτιρίου όσο και η προσπάθεια αποσύνδεσης του από το πρόσφατο παρελθόν του. Ως ‘άδειες’ υλικότητες χαρακτηρίζονται άδεια κτίρια που αποτελούν δείκτες συγκεκριμένων πολιτισμικών και οικονομικών νοηματοδοτήσεων, όπως το Καραβάν σεράι στη συμβολή των οδών Βενιζέλου και Εγνατίας που φιλοξένησε από τη δεκαετία του ’50 το δημαρχείο της πόλης, το τέμενος «Hamza Bey» που είναι γνωστό και ως σινεμά «Αλκαζάρ», η κλινική Ανδρεάδη στη συμβολή των οδών Βενιζέλου και Τοσίτσα καθώς και πλήθος καταστημάτων και διατηρητέων κατοικιών που δεν χρησιμοποιούνται πια. Τα ‘άδεια’ αυτά υλικά πράγματα πυροδοτούν αλλαγές στο τρόπο πρόσληψης και χρήσης του άλλοτε οικείου χώρου. Τα ανθρώπινα υποκείμενα από την άλλη φαίνεται να νιώθουν επίσης ‘εγκαταλειμμένα’ και ‘παρηκμασμένα’, ανήμπορα να αντιμετωπίσουν μια σειρά εσωτερικών κρίσεων εν μέσω μιας γενικότερης κρίσης που απειλεί την καθημερινότητά και την ‘φαντασιακή’ τουλάχιστον πριν την οικονομική κρίση ανοδική κοινωνική κινητικότητα τους. Στο πλαίσιο της αμφίδρομης δράσης και διαμόρφωσης υλικών και ανθρώπινων υποκειμένων είναι ανάγκη στη παρούσα ανακοίνωση να εστιάσει κανείς και στις ίδιες τις μικροιστορίες των πληροφορητών προκειμένου να κατανοήσει τις προσπάθειες τους να επιβιώσουν στο πλαίσιο ενός ανταγωνιστικού καπιταλιστικού περιβάλλοντος.

‘Λέξεις κλειδιά’ , υλικότητα, αντικειμενοποίηση, δίκτυα, υλικά, δραστηκότητα

Στην πόλη της Θεσσαλονίκης τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονα το φαινόμενο της εγκατάλειψης χώρων, καταστημάτων καθώς και κατοικιών το οποίο αποδίδεται συχνά τόσο από τον τύπο όσο και από τους πολίτες στις καθημερινές τους συζητήσεις στην

οικονομική κρίση από την οποία πλήττεται η χώρα. Στην εισήγηση αυτή θα προσπαθήσω να παρουσιάσω εικόνες εγκατάλειψης που δεν σχετίζονται απαραίτητα με την παρούσα οικονομική κατάσταση με την έννοια πως χρονικά δεν συνδέονται με αυτή. Ωστόσο συνδιαλέγονται και διαντιδρούν με τις εικόνες της κρίσης στην περιοχή που μελετάμε δημιουργώντας ένα σύνθετο 'πλέγμα' διεπαφών και σχέσεων το οποίο εμποδίζει τον εκάστοτε εξωτερικό παρατηρητή να αντιληφθεί τον τρόπο με τον οποίο παλαιότερα γεγονότα διαμορφώνουν το παρόν ανεξάρτητα από την σαφώς κακή οικονομική συγκυρία. Ο στόχος είναι να αναδείξουμε τις βαθύτερες αιτίες για τις πολλαπλές εικόνες 'κρίσης' που εκπέμπει η περιοχή και παράλληλα σε αυτό να σκεφτούμε τις συνέπειες που έχουν οι εικόνες αυτές ως υλική αναπαράσταση της παρακμής στη λειτουργία του δικτύου που μελετάμε.¹

Η εθνογραφική έρευνα που έγινε το καλοκαίρι του 2012 στην ευρύτερη περιοχή του παλαιού δημαρχείου της πόλης ξεκίνησε με αφορμή την πρόταση μιας ομάδας αρχιτεκτόνων που επιθυμούσε να προτείνει ένα σχεδιασμό που θα λάμβανε υπόψη τις μικροιστορίες των ανθρώπων της περιοχής και τις πολλαπλές εικόνες του βιωμένου χώρου όπως τον έζησαν οι πληροφορητές μας. Η ανάγκη για ανασχεδιασμό της περιοχής στηρίζονταν κυρίως στην έντονη διαμαρτυρία κατοίκων και καταστηματαρχών που προειδοποιούσαν για σημάδια εγκατάλειψης και ερήμωσης της περιοχής σε συνδυασμό με την εικόνα πολλών «πραγμάτων»² που έμοιαζαν άδεια και απροσπέλαστα πια σε κείνους που κάποτε τα χρησιμοποιούσαν. Κατά τη διάρκεια της έρευνας έγινε προσπάθεια να ανιχνευτούν οι σχέσεις που αναπτύσσονται διαχρονικά μέσα στο χώρο, επιτρέποντας μας μία αδρομερή ιχνηλάτηση των τρόπων με τους οποίους αυτές βιώνονται και επηρεάζουν τελικά τους εκάστοτε δρώντες, λαμβάνοντας υπόψη πως η εικόνα του χώρου είναι απλά η συνέπεια συγκεκριμένων πρακτικών στα πλαίσια πολλών αμφίδρομων δράσεων μέσα στο χώρο. Πέρα από τα πράγματα που εμφανώς μοιάζει να παίρνουν το δρόμο της πλήρους εγκατάλειψης ή ακόμα και της αλλαγής στη χρήση τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης η παρουσία μας στο πεδίο επέτρεψε στον να αντιληφθούμε την ίδια τη διαδικασία απορύθμισης ενός χώρου σε σχέση πάντα με την κανονικότητα που όριζαν οι δυνάμεις της περιοχής στην προηγούμενη, προ-εγκατάλειψης φάση της. Δανείζομαι

¹ Στην συγκεκριμένη εισήγηση προσεγγίζω το ζήτημα της εγκατάλειψης και της μετατροπής πραγμάτων σε άχρηστα αντικείμενα- ερείπια, άδεια υλικά και την επίδραση που αυτά έχουν στον ευρύτερο χώρο και ιδιαίτερα στους ανθρώπους χρησιμοποιώντας ως θεωρητικά εργαλεία ανθρωπολογικές και φιλοσοφικές μελέτες που ερευνούν το ζήτημα της δραστηκότητας εντός δικτύων. Συγκεκριμένα δανείζομαι την επιχειρηματολογία του Daniel Miller περί υλικότητας, προκειμένου να κατανοήσω τον υλικό κόσμο μέσα στο ευρύτερο πολιτισμικό του πλαίσιο και από την άλλη λαμβάνω υπόψη μου και την κριτική του Tim Ingold, του Carl Knappet, και του Λάμπρου Μαλαφούρη σχετικά με τη δραστηκότητα (agency) που αναπτύσσεται στην διεπαφή υλικών πραγμάτων και ανθρώπων και ιδιαίτερα την ιδέα του Tim Ingold περί πλέγματος (Meshwork) ως ένα κουβάρι από γραμμές ζωής που με κάποιον τρόπο μπλέκονται μεταξύ τους επηρεάζοντας την μία ή την άλλη εξέλιξη στη ζωή του εκάστοτε δικτύου αναφοράς.

² Εδώ χρησιμοποιούμε τον όρο «πράγματα» μεταφράζοντας τον όρο «things» σε αντιδιαστολή με τον όρο «object». Η συγκεκριμένη οντολογική διαφορά ανάμεσα στους δύο όρους που βασίζεται στην χεγκελιανή ιδέα πως τα πράγματα βρίσκονται σε συνεχή ροή και εξέλιξη ενώ τα αντικείμενα είναι σταθερά και αμετάβλητα με συγκεκριμένο περιεχόμενο και σημασία, απασχόλησε το έργο πολλών διανοητών που ασχολούνται με την μελέτη της «υλικότητας», την «δραστηκότητα των υλικών» αλλά και τον «υλικό πολιτισμό» (βλ. Knappet, C. 2008: 143-145, Ingold, T. 2012 41:435-37)

θεωρητικά σε αυτό το σημείο στοιχεία από την ανάλυση του Tim Edensor σχετικά με πράγματα που γίνονται ερείπια και τι σημαίνει πια αυτή η εξέλιξη για τα ίδια τα πράγματα. Σύμφωνα λοιπόν με τον Edensor όλα τα πράγματα στο χώρο εξυπηρετούν την κανονικότητα ενός δικτύου αναφοράς, όταν όμως τομείς/μέρη του δικτύου αυτού εγκαταλείπονται, απειλείται η προϋπάρχουσα τάξη και σταθερότητα καθώς τα πράγματα που εγκαταλείπονται παύουν να έχουν τον ρόλο που είχαν πριν. Η προηγούμενη σχεδόν αυτονόητη σημασία τους στο χώρο εξαφανίζεται με αποτέλεσμα αυτό να προκαλεί μεγάλη αμηχανία ιδιαίτερα σε μία καπιταλιστική κοινωνία που παράγει διαρκώς πληθώρα πραγμάτων επιδιώκοντας συνεχώς την κατανάλωση τους με στόχο την μεγαλύτερη δυνατή αύξηση και πολλαπλασιασμό του κέρδους. Στο πλαίσιο αυτής της λογικής οτιδήποτε παλιό φροντίζει ο καπιταλισμός μέσα από τους δικούς του μηχανισμούς να το καθιστά άχρηστο και περιττό (Edensor, T. 2005 10: 311-14).

Στη περιοχή του παλιού εμπορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης που περικλείεται από τις οδούς Εγνατία, Ίωνος Δραγούμη, Ολύμπου, Χαλκέων και Μακεδονικής Αμύνης η έρευνα ανέδειξε πληθώρα προβληματικών και αιφνίδια διακεκομμένων σχέσεων εντός του πεδίου γεγονός που όπως φαίνεται απορυθμίζει συνολικά τη περιοχή τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα εν μέσω οικονομικής κρίσης μοιάζει αδύνατο να βρεθούν καινούργιες ισορροπίες. Εστιάζοντας σε τρία σημεία του πεδίου τα οποία παρουσιάζουν έντονα σημάδια εγκατάλειψης και ερήμωσης σε σχέση με την εικόνα τους τα προηγούμενα χρόνια, θα προσπαθήσω να δείξω πως η αλλαγή αυτή επηρέασε σταδιακά τη ζωή και την κανονικότητα του εθνογραφικού μας πεδίου. Η περιοχή του διοικητηρίου με τη μεγάλη πλατεία ακριβώς μπροστά στο επιβλητικό κτίριο του Βιταλιάνο Ποζέλι παρουσιάζει τα τελευταία είκοσι χρόνια έντονα σημάδια υποβάθμισης που φαίνεται να σχετίζονται με την κατεδάφιση της πλατείας το 1990.

Δ-491 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ. Τὸ Διοικητήριον

THESSALONIKI. Le Palais du Gouverneur

Η συγκεκριμένη πλατεία φαίνεται να χτίζεται την περίοδο του μεσοπολέμου επί δημαρχίας Χαρίσιου Βαμβακά, την κατασκευή της οποίας αναλαμβάνει το τεχνικό γραφείο Αφών Κύρου. Η πλατεία είναι έντονα επιβλητική και μοιάζει να αποτελεί συνέχεια του Διοικητηρίου. Στην σχετική βιβλιογραφία για την Ιστορία της αρχιτεκτονικής της πόλης αναφέρεται πως η πλατεία πιθανότατα χτίζεται με βάση τα σχέδια του Εμπράρ για τις 11 πλατείες που θα είχαν οργανωτικό ρόλο στο δίκτυο των πολεοδομικών χαράξεων της πόλης αποτελώντας κεντρικό τοπόσημο από το οποίο ξεκινούν ακτινωτά 11 δρόμοι (Κολώνας, Β. 2012).³ Το 1990 ο δήμος Θεσσαλονίκης αποφασίζει την ανάπλαση της πλατείας με στόχο τη δημιουργία υπόγειου παρκινγκ. Η αρχιτεκτονική μορφή και εικόνα της πλατείας όπως την γνώριζαν οι κάτοικοι αποδομείται ολοκληρωτικά και οι άνθρωποι που την έζησαν αλλά και το χτισμένο περιβάλλον γύρω από αυτήν που χτίστηκε με γνώμονα το συγκεκριμένο τοπόσημο μοιάζουν να αναζητούν καινούργιες μορφές επικοινωνίας και επαφής. Ο συγκεκριμένος χώρος δεν αποτελεί πια μέρος ενός ευρύτερου χώρου, αφού παραμένει περιφραγμένος και κλειστός εμποδίζοντας την οποιαδήποτε πρόσβαση σε αυτόν τα τελευταία είκοσι χρόνια. Ταυτόχρονα όμως κατά τους πληροφορητές η σημερινή του εικόνα θυμίζει έντονα το αποτυχημένο εγχείρημα της ανάπλασης που τους στέρησε τη χρήση και την επαφή τους με τον συγκεκριμένο χώρο. Η πλατεία ως 'υλικό πράγμα' ανοιχτό σε κάθε ενδεχομενικότητα δεν υπάρχει πια, υπάρχει μόνο σε επίπεδο φαντασίας και οπτικής αναπαράστασης.

Η καινούργια εικόνα του χώρου⁴ είναι αυτή των ρωμαϊκών αρχαιοτήτων που έφερε στην επιφάνεια η ανασκαφή με αφορμή την ανάπλαση της πλατείας η οποία δεν

³ Βλ. επίσης σχετικά άρθρα στο διαδίκτυο όπως: <http://parallaximag.gr/observatory/plateia-dioikitirioy-23-hronia-meta-ti> και <http://www.makthes.gr/news/reportage/57818/>

⁴ Οι φωτογραφίες της πλατείας Διοικητηρίου προέρχονται από σχετικές αναρτήσεις στις ιστοσελίδες <http://www.learner.gr/plateies/> και <http://parallaximag.gr/observatory/plateia-dioikitirioy-23-hronia-meta-ti>

συνδέεται με κανένα τρόπο με την προηγούμενη μορφή του χώρου. Έτσι παραμένοντας ανολοκλήρωτη και 'κλειστή' στους πολίτες δεν επιτρέπει την επικοινωνία και τη διεπαφή στο χώρο, απορυθμίζοντας το δίκτυο και τις κανονικότητες του. Υλικά ο χώρος αυτός στα πλαίσια του δικτύου είναι πια 'άδειος' και κενός περιεχομένου παρά το γεγονός ότι η ανασκαφή του 1990 ανέδειξε σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα που χρονολογούνται από τον 1^ο αι. π.Χ και την Ελληνιστική εποχή. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των κατοίκων και των καταστηματαρχών η κατεδάφιση της πλατείας με τα 'μάρμαρα' όπως είναι ευρύτερα γνωστή στους Θεσσαλονικείς και ιδιαίτερα σε κείνους που έπαιζαν στην πλατεία όταν ήταν ακόμα μικρά παιδιά, δημιούργησε προβλήματα, πολλά μαγαζιά έκλεισαν και η οικονομική αξία των γύρω κατοικιών μειώθηκε δραματικά. Πολλοί πληροφορητές συνδυάζουν την κατεδάφιση της πλατείας το 1990 με την έλευση των πρώτων οικονομικών μεταναστών από την Αλβανία και των παλινοστούτων ελλήνων από τη Γεωργία οι οποίοι εκμεταλλευόμενοι την οικονομική συγκυρία νοίκιασαν ή αγόρασαν σε χαμηλές τιμές και με τη βοήθεια άτοκων δανείων κατοικίες στην περιοχή. Αρκετοί αναφέρουν πως τη δεκαετία εκείνη υπάρχει η τάση των παλιών κατοίκων να εγκαταλείπουν την μέχρι τότε ακριβή περιοχή προκειμένου να εγκατασταθούν σε νεόδμητα διαμερίσματα στα ανατολικά προάστια της πόλης. Παρατηρούμε λοιπόν πως παράλληλα γεγονότα που συμβαίνουν στο χώρο συνδέονται με κάποιον τρόπο και δημιουργούν νέες κανονικότητες στην περιοχή. Ωστόσο μελετώντας το πώς διαπλέκονται και επικοινωνούν οι διάφοροι δρώντες μέσα σε ένα δίκτυο αναφοράς είναι δυνατό να ξεδιπλώσουμε τις 'γραμμές ζωής'⁵ και να αντιληφθούμε καλύτερα τη λειτουργία του δικτύου που μελετάμε, εντοπίζοντας και πέρα από τις προφανείς, βαθύτερες αιτίες για την απορύθμιση του. Μελετώντας τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν διαχρονικά μέσα στον συγκεκριμένο χώρο μπορούμε μόνο να διαπιστώσουμε πως η οικονομική κρίση στην οποία αποδίδουν οι περισσότεροι την σημερινή εικόνα της περιοχής με τα πολλά κλειστά μαγαζιά και τα εγκαταλελειμμένα κτίρια και διαμερίσματα δεν αποτελεί τη μοναδική αιτία. Είναι μάλλον περισσότερο κάποια γεγονότα που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια των χρόνων τα οποία επενεργούν μακροπρόθεσμα αρνητικά στο τρόπο που βιώνεται ο χώρος αφού εμποδίζουν τη ροή και την εξέλιξη της όποιας διεπαφής και επικοινωνίας μέσα σε αυτόν. Χαρακτηριστική είναι ιστορία της Αθανασίας που διατηρεί μαγαζί με είδη προικός επί της Βενιζέλου. Η κακή οικονομική κατάσταση του αγρότη πατέρα της οδήγησε την οικογένεια της Αθανασίας να έρθει το 1966 στην Θεσσαλονίκη. Η οικογένεια της Αθανασίας έμεινε αρχικά στη Μαρτίου ενώ αργότερα μετακόμισε στο κέντρο της πόλης. Η Αθανασία είναι λάτρης του κέντρου και ειδικά της περιοχής που μελετάμε στην οποία κατοικεί και εργάζεται τα τελευταία τριάντα χρόνια. Τη δεκαετία του '80 η Αθανασία ανοίγει κατάστημα ρούχων στην οδό Ολύμπου απέναντι από την πλατεία Διοικητηρίου. Την περιοχή την επέλεξε επειδή είχε σημαντική εμπορική κίνηση και βρίσκονταν στο κέντρο της πόλης: «ήταν μια σφύζουσα εμπορική περιοχή, είχε πολύ κόσμο και ήταν μέσα στο κέντρο, δεν ήταν δηλαδή αυτό εδώ το πράγμα». Για την Αθανασία σημείο αναφοράς ήταν η επιβλητική πλατεία γύρω από την οποία υπήρχαν πολυτελέστατα διαμερίσματα και ακριβά μαγαζιά. Η «Μπουτίκ» όπως την ονομάζει είχε ακριβά ρούχα και απευθύνονταν στην μεσαία τάξη, η οποία όπως λέει η Αθανασία ήταν πολύ καλά οικονομικά τότε: «Είχε κόσμο εδώ, είχε το υπουργείο, είχε το δήμο εδώ πέρα, είχε

⁵ Ο όρος ανήκει στον Tim Ingold και αφορά στην ανάλυση του περί πλέγματος, βλ. (Ingold, T., 2007)

κάποιες υπηρεσίες, πηγαινοερχόταν ο κόσμος, τώρα είναι όλα έρημα εδώ πέρα». Από το 1990 μετά την κατεδάφιση της πλατείας παρατηρεί η Αθανασία μια μετακίνηση των παλαιών κατοίκων σε πολυτελή προάστια όπως το πανόραμα και το ωραιόκαστρο «είναι η εποχή που παίρνουμε μεζονέτες αφήνουμε το κέντρο και μετακομίζουμε πανόραμα (...). Η μεσαία τάξη πάει να γίνει μέγαλοαστική (...). Ξεπερνούμε αυτό του εξήντα να πάρω ένα διαμερισμάκι και να αστικοποιηθώ στην πόλη και γίνομαι μεσαία τάξη και πάνω». Κατά την Αθανασία η οικονομική πολιτική της δεκαετίας του '80 που επιτρέπει μια ευμάρεια στα μικρομεσαία στρώματα έχει μακροπρόθεσμα και ιδιαίτερα μετά το 1990 ως αποτέλεσμα την ερήμωση του κέντρου και την έλευση στην περιοχή ανθρώπων με μεταναστευτικό υπόβαθρο αλλάζοντας έτσι τελείως την κοινωνική σύσταση της περιοχής. Η Αθανασία μετακινείται μετά την κατεδάφιση της πλατείας στη Βενιζέλου σε ένα από τα ισόγεια καταστήματα του εγκαταλελειμμένου πια κτιρίου της κλινικής Ανδρεάδη μη μπορώντας να αντιμετωπίσει την πτώση του τζίρου που ακολουθεί την έναρξη των ανασκαφών στην πλατεία. Έκτοτε όπως μας λέει τα πράγματα είναι πολύ δύσκολα ειδικά το χειμώνα που μας πέρασε. Μετά τις τέσσερις κλειδώνεται μέσα στο μαγαζί καθώς φοβάται μην της επιτεθούν όπως συνέβη και στα δύο μαγαζιά που βρίσκονται δεξιά και αριστερά της. Η Αθανασία καλείται καθημερινά να απαντήσει όχι για το πώς πάνε οι δουλειές αλλά για το αν είναι και θα συνεχίζει να είναι ανοιχτή ακόμα.

Ένα δεύτερο σημείο του πεδίου με έντονα σημάδια εγκατάλειψης είναι η οδός Βενιζέλου και συγκεκριμένα το κομμάτι εκείνο στο οποίο βρίσκονται η 'άδεια' πια κλινική Ανδρεάδη και η πλατεία του Μπιτ Παζάρ.

Το κτίριο της ‘κλινικής Ανδρεάδη’⁶ παραμένει ‘άδειο’ από το 1986. Η κλινική φαίνεται πως έκλεισε εξαιτίας των οικονομικών προβλημάτων αλλά και του θανάτου του ίδιου του ιδιοκτήτη. Πάρα πολλοί πληροφορητές πέραν αυτών που νοικιάζουν τα καταστήματα στο ισόγειο της κλινικής αναφέρθηκαν στην σημαντικότητα της. Η κλινική φαίνεται να είχε έντονη επισκεψιμότητα και αποτελούσε σημείο αναφοράς για την Θεσσαλονίκη. Πολλοί άνθρωποι στην περιοχή θυμούνται την κίνηση που υπήρχε στη Βενιζέλου εξαιτίας της κλινικής, πολλοί μου διηγούνται προσωπικές ιστορίες που αφορούν βέβαια σε άσχημες στιγμές τους κατά τις οποίες χρειάστηκε να νοσηλευτούν στην συγκεκριμένη κλινική.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ιστορικό γεγονός της δολοφονίας του οδηγού Τάσου Τάση κατά τη διάρκεια της απεργίας της 9^{ης} Μαΐου του 1936 τον οποίο οι εργάτες μεταφέρουν πάνω σε μία πόρτα στην κλινική Ανδρεάδη όπου διαπιστώνεται ο Θάνατος του. Στη συνέχεια οι εργάτες συνεχίζουν την πορεία τους ανεβαίνοντας προς το διοικητήριο μεταφέροντας το νεκρό σώμα του Τάση.⁷ Η γνωστή αυτή σε όλους ιστορία που ενέπνευσε και τον Ρίτσο προκειμένου να γράψει τον επιτάφιο έλαβε χώρα στη συγκεκριμένη κεντρική και ιδιαίτερα ζωντανή τότε περιοχή. Η αφήγηση της Ιστορίας μοιάζει αδύνατη δίχως τα ονόματα των τοποσήμων που επιτρέπουν σε κείνους που δεν έζησαν το γεγονός να το εντάξουν χωρικά στο σώμα της πόλης. Τα τελευταία 20 χρόνια ο χώρος είναι ‘άδειος’ αποτελώντας ένα ξεχασμένο κουφάρι στο κέντρο της πόλης. Για

⁶ Η φωτογραφία της παλιάς κλινικής Ανδρεάδη ανήκει στο κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης και προέρχεται από το φωτογραφικό αρχείο της Άννας Θεοφυλάκτου. Οι φωτογραφίες της κλινικής Ανδρεάδη όπως είναι σήμερα αποτελούν μέρος της εθνογραφικού υλικού και τραβήχτηκαν το καλοκαίρι του 2012.

⁷ Η τυχαία αναζήτηση στο διαδίκτυο πληροφοριών για την κλινική Ανδρεάδη με οδήγησε σε αρκετά κείμενα που αφορούν τον Επιτάφιο του Γιάννη Ρίτσου, στα οποία γίνεται ακριβής περιγραφή του γεγονότος που έλαβε χώρα εντός του εθνογραφικού μας πεδίου και στο οποίο πρωταγωνιστούν τα σημερινά ‘άδεια’ υλικά πράγματα:
<http://www.astrospalio.gr/?a=singlearticle&id=1435>

τους πληροφορητές όμως η διακοπή της λειτουργίας της συγκεκριμένης κλινικής αποτελεί μεγάλο πλήγμα για την περιοχή, σύμφωνα με κάποιους το εγκαταλελειμμένο κτίριο της κλινικής σηματοδότησε την έναρξη της δύσκολης εποχής για το πολυσύχναστο τότε παλιό εμπορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης.

Τα 'άδεια' υλικά πράγματα στο χώρο εμφανίζονται στις διηγήσεις των πληροφορητών πάντοτε όταν η συζήτηση πηγαίνει στην παρούσα οικονομική κατάσταση. Όλα τα 'άδεια' πια και 'κλειστά' για τον κόσμο της περιοχής τοπόσημα φαίνεται να αποτελούν ανενεργά μέρη ενός όλο και περισσότερο αποσυντεθειμένου δικτύου. Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός πως πάντοτε η αναφορά του ενός οδηγεί τους πληροφορητές σχεδόν αυτόματα στην αναφορά κάποιου άλλου άδειου και εγκαταλελειμμένου τέτοιου κτιρίου στην περιοχή σαν το ένα γεγονός να συνδέεται με κάποιο τρόπο με το άλλο και όλα μαζί να επηρεάζουν το όλο.

Τέλος δύο άλλα τοπόσημα με ιδιαίτερο βάρος και σημασία για την περιοχή που μελετάμε είναι το τέμενος Χαμτζά Μπέη και το Καραβάν Σεράι⁸ στη συμβολή των οδών Βενιζέλου και Εγνατία πάνω από τη γνωστή αγορά 'Μπεζεστένι'. Η εκκένωση των δύο κτιρίων εξαιτίας διαφορετικών γεγονότων σε διαφορετικές χρονικές στιγμές φαίνεται πως ήταν καθοριστική για την πλήρη ερήμωση της γνωστής συνοικίας 'Χαμτζά Μπέη' και του

⁸ Η φωτογραφία του Χαμτζά Μπέη όταν ακόμα λειτουργούσε ως εμπορικός χώρος και κινηματογράφος προέρχεται από την ιστοσελίδα <http://sobraluz.blogspot.gr/2009/02/2.html>

διάσημου για τα φθηνά υποδήματα πεζόδρομου της Ρεμπέλου. Η σημαντικότητα των δύο κτιρίων έγκειται στο γεγονός πως πάνω τους αποτυπώνονται διάφορες εκφάνσεις της ιστορίας της πόλης από την οθωμανική μέχρι τη σύγχρονη εποχή της. Τα συγκεκριμένα κτίρια πέρασαν από διάφορες φάσεις σε ότι αφορά τη χρήση τους η οποία κάθε φορά εξυπηρετούσε την κανονικότητα του δικτύου του οποίου αποτελούσαν αναπόσπαστο λειτουργικό κομμάτι.

Το σημερινό Καραβάν σεράι ξεκινά να χτίζεται το 1924 στα σχέδια του αρχιτέκτονα Δελλαδέστιμα πάνω ακριβώς στη θέση που βρίσκονταν το Büyük Kervansarayı το οποίο καταστράφηκε από την πυρκαγιά του 1917. (Ανδρούδης Π., 2006. 19: 124) Το Καραβάν σεράι είναι ένα τεράστιο κτίριο που καταλαμβάνει ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο δηλωτικό της σημασίας του για την πόλη της Θεσσαλονίκης. Το παλαιότερο κτίριο φαίνεται από τη σχετική βιβλιογραφία πως χτίστηκε τον 15^ο αιώνα επί Βαγιαζίτ Β΄ και αποτελούσε το μεγαλύτερο χάνι στα Βαλκάνια. (Ανδρούδης Π., 2006. 19: 108-117) Η κατασκευή του σημερινού κτιρίου ολοκληρώθηκε τη δεκαετία του '50 όπου φιλοξένησε μέχρι και πριν λίγα χρόνια το Δήμο Θεσσαλονίκης. Σήμερα εν μέσω κρίσης φαίνεται πως είναι αδύνατο για τους ιδιοκτήτες του να το αξιοποιήσουν με αποτέλεσμα να απειλείται να καταστραφεί αφού τα τελευταία χρόνια ακόμα και όταν φιλοξενούσε τις υπηρεσίες του Δήμου δεν είχε γίνει καμία προσπάθεια να συντηρηθεί. Μπροστά από το Καραβάν σεράι είναι χτισμένο από τον 15^ο αιώνα το Hamza Bey Camii, το οποίο μετά την ανταλλαγή των προσφύγων και την απόλυτη εξαφάνιση του μουσουλμανικού στοιχείου της πόλης πέρασε σε αχρηστία μέχρι τελικά να αξιοποιηθεί με διαφορετικό τρόπο μέσα στον 20^ο αιώνα. Φαίνεται πως η χρήση του ως κινηματογράφος με το όνομα 'Αλκαζάρ' σηματοδότησε μια

καινούργια εποχή για το κτίριο η οποία άφησε ανεξίτηλα τα σημάδια της τόσο επάνω του όσο και στον κόσμο που το έζησε. Τα τελευταία χρόνια με αφορμή τις ανασκαφές που έφεραν στην επιφάνεια οι εργασίες του μετρό αλλά και την αναστήλωση του ίδιου του τεμένους, παραμένει ερμητικά κλειστό και απροσπέλαστο εξαιτίας της υλικής οριοθέτησης του με λαμαρίνες και της εκκένωσης του από την σύγχρονη ιστορία του.

Σύμφωνα με τους πληροφορητές τα τελευταία δέκα χρόνια παρατηρείται μια διαρκής υποβάθμιση της περιοχής, πολλοί καταστηματάρχες αναγκάστηκαν να κλείσουν τα μαγαζιά τους καθώς ήταν πλέον δύσκολα προσεγγίσιμα εξαιτίας των λαμαρινών που δημιουργούν πραγματικά πολλά προβλήματα τόσο σε κείνους που επιθυμούν να προσεγγίσουν τη περιοχή πεζή όσο και σε κείνους που συνήθιζαν να έρχονται με το αυτοκίνητο. Προκειμένου να αναστηλωθεί το τέμενος χρειάστηκε να εκκενωθεί από εκείνους που νοίκιαζαν τα τελευταία χρόνια μαγαζιά εντός του μνημείου γεγονός που επηρέασε αρκετά την επισκεψιμότητα και στα γύρω μαγαζιά. Σύμφωνα με πληροφορητή, ο οποίος διατηρεί κατάστημα στο караβάν сераί αποτελώντας την τρίτη γενιά στην ιστορία της μικρής οικογενειακής επιχείρησης του, χρειάστηκε για πρώτη φορά στα 80 χρόνια λειτουργίας του να τοποθετηθεί στόρι στην βιτρίνα του καταστήματος το οποίο κατεβάζει ενώ ίδιος βρίσκεται μέσα και εργάζεται, εξαιτίας της επικινδυνότητας της περιοχής. Ο ίδιος αναπολεί τα χρόνια που το ‘Αλκαζάρ’ φιλοξενούσε στο εσωτερικό του όλα εκείνα τα καταστήματα τα οποία όπως χαρακτηριστικά λέει κρατούσαν το μνημείο ζωντανό. Φοβάται πως η αναστήλωση του κτιρίου και η ‘μνημειοποίηση’ του θα οδηγήσει στην απονέκρωση του και στην μη αναστρέψιμη απορύθμιση της ήδη αρκετά επιβαρημένης οικονομικά και κοινωνικά περιοχής.⁹

⁹ Οι φωτογραφίες από την γειτονιά του «Αλκαζάρ» προέρχονται από το εθνογραφικό υλικό της έρευνας.

Όλοι οι χώροι που περιγράψαμε είναι υλικές οντότητες που η αιφνίδια αποκοπή τους από το δίκτυο σχέσεων στο οποίο συμμετείχαν τις έχει καταστήσει αδρανείς και ανενεργές επηρεάζοντας και απορυθμίζοντας συνολικά την περιοχή που μελετάμε. Οι πρωταγωνιστές μας νιώθουν να απειλείται αυτό που με τόσο κόπο έχτισαν τόσα χρόνια στηριζόμενοι στην εμπορικότητα και την σημαντικότητα της περιοχής που είχαν επιλέξει αλλά και στις μεταξύ τους σχέσεις. Νιώθουν αδύναμοι και απομονωμένοι, αβοήθητοι μπροστά στην συνεχιζόμενη απορύθμιση που επιτείνεται δεδομένης της οικονομικής κρίσης. Πολλά είναι πια τα 'αδεια' υλικά πράγματα που προστίθενται στη λίστα των θυμάτων της οικονομικής συγκυρίας τα οποία διαμορφώνουν την εικόνα μιας περιοχής που βρίσκεται σε κρίση. Ωστόσο η παραπάνω ανάλυση μας επιτρέπει να προβληματιστούμε σχετικά με τις συνέπειες ορισμένων επιλογών που έμοιαζαν αρχικά αθώες και μεμονωμένες οι οποίες τελικά επέφεραν συνολικά δραματικές αλλαγές στην κανονικότητα του εθνογραφικού μας πεδίου πριν ακόμα η οικονομική κρίση δημιουργήσει νέα δεδομένα για όλους τους έλληνες. Τα υλικά πράγματα όπως και οι άνθρωποι συμμετέχουν ενεργά σε ένα δίκτυο σχέσεων το οποίο τελικά κινδυνεύει πάντα εκ νέου να απορυθμιστεί όταν παρεισφρέουν σε αυτό εξωτερικοί δρώντες που δεν αντιλαμβάνονται πλήρως τις λειτουργίες του χώρου, επιθυμώντας να επιβάλλουν «από τα πάνω», ως εν δυνάμει σωτήρες, τις δικές τους 'ιδεοληψίες'. Η σημερινή οικονομική κρίση είναι και αυτή μια από τις πολλές φάσεις στη ζωή του δικτύου που μελετάμε, αν θέλουμε να το προστατεύσουμε από τις συνέπειες της θα πρέπει ίσως πρώτα να κατανοήσουμε τους λόγους που η συγκεκριμένη οικονομική συγκυρία επιδρά αρνητικά στη εύρυθμη λειτουργία του, αναζητώντας πρωτίστως τους δρώντες και τους τρόπους που διαχρονικά αυτοί συνδέονται μεταξύ τους στο συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς.

Βιβλιογραφία:

- Appadurai A. , 1986. *The social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, Cambridge University Press, Καίμπριτζ.
- Besnier N., 2004. «Consumption and Cosmopolitanism: Practicing Modernity at the Second- Hand Marketplace in Nuku'alofa, Tonga», *Anthropological Quarterly*, τχ. 77(1), 2004, σ. 7-45.
- Bourdieu P., 2006. *Η αίσθηση της πρακτικής*(Μτφρ. Θεόδωρος Παραδέλλης), Αλεξάνδρεια, Αθήνα .
- Bourdieu P., 2002. *Η Διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης* (μτφρ. Κική Καψαμπέλη), Πατάκης, Αθήνα.
- Burchell G., Gordon C. και Miller P., 1991. *The Foucault Effect studies in Governmentality*, Harvester Whealboor, Λονδίνο.
- Cieraad I., 1999. „Anthropology at home“, Στο Cieraad I. (επιμ.), *An Anthropology of domestic Space*, Syracuse University Press, Νέα Υόρκη, σ. 1-12.
- Douglas M. και Isherwood B., 1996. *The world of Goods : Towards an Anthropology of Consumption*, Routledge, Λονδίνο.
- De Certeau M., 1988. (μτφρ. Rendall, St.) *The practice of everyday Life*, University of California Press, Μπέρκλεϊ.
- Foucault M., 2002. *The order of things*, Routledge, Νέα Υόρκη.
- Ingold, T., 2007. *Lines. A brief History*, Routledge, Λονδίνο.
- 2012. „Toward an Ecology of Materials“, *Annu. Rev. Anthropology*, 7/2012, 41:427-42
 - 2008. „when ANT meets Spider. Social theory for Arthropods“, Στο Knappet, C. και Malafouris, L. (εκδ.), *Material Agency. Towards a Non- Anthropogenic Approach*, Springer, Νέα Υόρκη.
- Latour B., 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor -Network –Theory*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη.
- Lefebvre H., 1991. *The Production of Space* (translated by Donald Nicholson – Smith), Blackwell Publishing Οξφόρδη.
- Low S. και Denise Lawrence-Zuiniga (επιμ.), 2003. *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*, Blackwell Publishing, Οξφόρδη.
- Madanipour A., 2003. *Public and private spaces of the city*, Routledge, Λονδίνο.
- Malafouris, L., 2008. „At the Potter’s Wheel. An Argument for material Agency“, Στο Knappet, C. και Malafouris, L. (εκδ.), *Material Agency. Towards a Non- Anthropogenic Approach*, Springer, Νέα Υόρκη.
- Massey D., 1994. *Space, Place and Gender*, Polity Press, Καίμπριτζ.

- Miller D., (επιμ.) 2001. Home Possessions. Material Culture behind Closed Doors, Berg, Οξφόρδη .
- 1987. Mass Consumption and Material Culture, Blackwell, Οξφόρδη.
 - 2005. Materiality. An Introduction, Στο Miller Daniel (εκδ.) *Materiality*, Duke University Press, Λονδίνο.
- Murphy K., 2013. «A cultural geometry: Designing political things in Sweden», *American Ethnologist*, τχ. 40, 2/ 2013, σ. 118-131.
- Thompson M., 1979. Rubbish Theory, Oxford University Press Οξφόρδη.
- Tonkiss F., 2005. Space, the City and Social Theory. Social Relations and Urban Forms, Polity Press, Κεμπριτζ.
- Ανδρούδης Π., 2006. «Το μεγάλο Καραβάν- Σεράι (Büyük Kervansarayi) της Θεσσαλονίκης», *Θεσσαλονικέων Πόλις*, τεύχος 19, Θεσσαλονίκη, 5/2006, σ. 108-133
- Γιαλούρη Ε. (επιμ.), 2012. Υλικός Πολιτισμός. Η ανθρωπολογία στη χώρα των πραγμάτων, Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Γούναρης Β., 1995. Θεσσαλονίκη 1917-1967 η ταυτότητα της πόλης μέσα από το δημοτικό αρχείο, Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Γιαννακόπουλος Κ. και Γιαννιτσιώτης Γ. (επιμ.), 2010. Αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη. Χωρικές Προσεγγίσεις του πολιτισμού, Αλεξάνδρεια/Πανεπ. Αιγαίου , Αθήνα.
- Κολώνας, Β., 2012. Η Αρχιτεκτονικής μια εκατονταετίας: Θεσσαλονίκη 1912- 2012, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Οικονόμου Λ., 2008. Η κοινωνική παραγωγή του αστικού χώρου στη μεταπολεμική Αθήνα. Η περίπτωση της Βούλας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Χαστάογλου Β., « Η στοά των Προσφύγων παλαιοπωλών-«Μπιτ Παζάρ». Μια ιδιαίτερη αστική και κτιριακή τυπολογία της μεσοπολεμικής Θεσσαλονίκης», Στο Ζαφειρόπουλος Σ., *Όριον: Τιμητικός Τόμος στον Καθηγητή Δ. Α. Φατούρο 1928-2001*, Θεσσαλονίκη : Α. Π .Θ. - Πολυτεχνική Σχολή- Τμήμα Αρχιτεκτόνων, σ. 551-573.